

SKAS

3 & 2012

VARUSKUNTAELÄMÄÄ HAMINASSA | KALLONLAHDEN HYLKY
UUDEN AJAN AINEISTON MAHDOLLISUUDET | PORVAREIDEN ARJESTA

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

SKAS-lehti välittää tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja ja muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan CD-romilla tai sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Kuvat toimitetaan päätoimittajalle CD-romilla. JPG- tai TIFF-muotoisten kuvien tarkkuuden tulee olla 300 pistettä tuumalle (dpi). Kuvia ei palauteta.

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.
Osoite: SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggrén
Nurmilinnuntie 3 C 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi
Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@helsinki.fi
Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi
Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Toimituskunta:

Terhi Mikkola
terhi.mikkola@helsinki.fi
Marianna Niukkanen
marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi
Timo Ylimaunu
timo.ylimaunu@oulu.fi

Abstraktien kieliasun tarkistus:

Rodger Juntunen

Kannen ja seuran logon suunnittelu:

Mikael Nyholm

Kannen kuva:

Vantaan Mårtensbyn Lillaksen tonttimaa alkukeväästä. Kuva: Andreas Koivisto.

Pääkirjoitus

- 2 Muinaisjäännösten arvottamista
vai arvailua
Georg Haggrén

Kenttätöistä tulkintaan: Uuden ajan koh- teiden arkeologiaa. Hämeen linnan semi- naari 16.11.2012"

- 3 Varuskuntaelämää Haminan linnoituksen
suojissa
Katja Vuoristo
- 18 Hylky Kallonlahdella – kirjallisten
lähteiden kertomaa
Riikka Tevali
- 26 Uuden ajan aineistojen tutkimattomat
mahdollisuudet – esimerkkeinä Museo-
viraston pelastuskaivaukset Oulu Isokatu
11 ja Pietarsaari Lassfolk
Teija Oikarinen
- 41 Porvareiden talousrakennuksia ja arki-
esineistöä
Marika Hyttinen

Ajankohtaista

- 55 Keskiajan kokonais kuvaa päivittämässä
Tuuli Heinonen

Arvosteluja

- 58 Arkeologihistoria från fältet
Eva Ahl-Waris

PÄÄKIRJOITUS

MUINAISJÄÄNNÖSTEN ARVOTTAMISTA VAI ARVAILUA

Oli aika, jolloin kaikki muinaisjäännökset olivat ainakin teoriassa yhtä arvokkaita. Tosin muinaisjäännöksiin luettiin tällöin vain tietyt esihistorialliset kohteet, kuten hiidenkiukaat ja rautakautiset kalmistot, sekä muuttamat historiallisen ajan monumentit, kuten keskiaikaiset linnat ja kartanolinnat. Muinaisjäännösten piiri on näistä ajoista kasvanut, ja myös yhä useammat historiallisen ajan kohteet ovat saaneet arvoisensa tulkinnan muinaisjäännöksinä.

Kaupunkien keskiaikaisten kerrosten alettiin katsoa kuuluvan muinaisjäännöksiin Keskiajan kaupungit -projektin ja sen julkaisujen myötä 1980-luvulla. Myös vanhimpien maanteiden tierauniot ja tietyt teollisuushistorialliset kohteet kuten rautaruukit ja varhaisimmat lasitehtaat nostettiin muinaisjäännöksiksi. Vaasa-ajan ja suurvalta-ajan kaupunkialueitten vuoro oli 2000-luvun alussa, samoin keskiaikaisten kylätonttien.

Historiallisen ajan muinaisjäännösten määrä on kasvanut 1970-luvun jälkeen moninkertaiseksi. Samalla suojelun ja hallinnon näkökulmasta on avattu melkoinen Pandoran lipas. Tarkkaan ajatellen historiallisen ajan muinaisjäännöksiä on ympärillämme joka puolella. Keskiaikaisia kylätontteja on lähes kymmenentuhatta. Viime vuosisadan sotien linnoituslaitteita löytyy lukemattomia. Metsät ovat täynnä kuoppia, kaivantoja ja kivirakenteita. Ei ihme, että on alkanut kuulua epäileviä ääniä, vaatimuksia kohteiden arvottamisesta.

Kaikkea ei voi suojella tai tutkia. On pohdittava arvottamista ja valintoja. Onnistuakseen ne vaativat tietoa ja tutkimusta. Ensi arvoisen tärkeässä asemassa tiedon tuottajina ovat systemaattiset inventoinnit. Kaupunkien, rautaruukkien ja lasitehtaiden teemainventoinnit yhtä lailla kuin keskiaikaisten kylätonttien inventoinnit ovat tarjonneet vankkaa tutkimustietoa, joka on tarjonnut ja tarjoaa perusteluja arvottamiselle. Ilman tällaista tutkimustietoa arvottaminen jää arvailuksi.

Monen muinaisjäännösrhmän kohdalla systemaattiset inventoinnit odottavat vielä tekijäänsä. Erityisesti tämä koskee elinkeinohistoriallisia kohteita. Tutkimustietoa kaivataan kipeästi sekä menneisyyden ymmärtämiseksi että käytännön hallinnon tarpeisiin. Hyviä esimerkkejä tästä ovat myllynpaikat ja tervahaudat. Molempia on maassamme tuhansia. Luotettavaa yleiskuvaa niiden levinästä, typologiasta tai ajoituksista ei ole. Tutkimustietoa on vähän ja siitäkin suuri osa julkaisematta. Muinaisjäännörekisterissä tervahautoja on, mutta kertynyt tieto on sattumanvaraista. Kuvaavaa on, että tietävästi ainoa julkaistu tervahaudan kaivaus on T.I. Itkosen käsialaa vuodelta 1934. Tutkimustilanne on luvattoman keho, kun kyseessä on 1600–1700-lukujen Suomen tärkein viestinelinkeino, metsien mustan kullan lähde.

Muinaisjäännösten tulva pakottaa meidät arvottamaan niitä, mutta ilman tutkimustietoa kaikki arvottaminen on kestäättömällä pohjalla!

VARUSKUNTAELÄMÄÄ HAMINAN LINNOITUKSEN SUOJISSA

ABSTRACT

Life in the garrison area in Hamina

During the summer 2011 the so-called Rykmentinkenttä area in Hamina was excavated. The area was first built in the 18th century when Hamina was under Swedish rule. In the early 1700 there was a bakery, barracks and an unidentified building. Russia conquered Hamina in 1742 and almost immediately Russians began to build the Orthodox Church to the area and the old bakery was demolished. During the fieldwork 2011 it was revealed that there was also a small Orthodox cemetery which was not previously known. Most of the deceased were small children; only four out of 35 were adults. It seems that there was a temporary cemetery before the Pampyöli's cemetery was founded. The church was burned down in 1821. Next to the church were also Russian army barracks until the end of 1700s. In the early 1800 the house of staff officers replaced the barracks buildings, but the building was burned down in 1840. The next building was not constructed in the area until the beginning of 1900s. The artifacts of Rykmentinkenttä are varied, and among them are especially so-called Slavic-type ceramics, which are not yet well known in Finland. The material of Rykmentinkenttä would provide a good starting point for researching Slavic-type ceramics.

JOHDANTO

Vuoden 2011 kesän aikana Haminassa tutkittiin arkeologisesti Mariankadun ja Isoympyräkadun kulmassa sijaitseva ns. Rykmentinkenttä, joka oli toiminut viime vuosina varuskunnan harjoittelukenttänä (Vuoristo 2011). Rykmentinkenttä ympäristöineen oli todettu vuoden 2003 kaupunkiarkeologisen inventoinnin yhteydessä "luultavasti säilyneeksi tai tutkimuksellisesti mielenkiintoiseksi alueeksi" (Mökkönen 2003). Paikalle suunniteltiin kerrostalojen rakentamista, minkä vuoksi alueen arkeologiset tutkimukset tulivat ajankohtaisiksi. Vuonna 2005 Rykmentinkentällä tehtiin koekaijaus, jonka yhteydessä alueella todettiin säilyneen vanhoja rakenteita ja kulttuurikerroksia (Suhoonen 2005). Seuraavana vuonna alueen rakennuskannasta tehtiin vielä arkistoselvitys, joka osoitti alueella olleen useita rakennuksia 1700-luvulta aina 1900-luvun puolivälin tienoille saakka (Lagerstedt 2006). Vuoden 2011 tutkimuksissa selvisi, että Rykmentinkentällä oli merkkejä lähes kaikista alueen rakennusvaiheista ja lisäksi paikalla havaittiin myös sellaisia rakenteita ja kerrostumia, joista ei ollut mainintoja kirjallisissa lähteissä ja joita ei ollut havaittu aikaisemmissa tutkimuksissa. Tutkimukset toivat lisätietoa erityisesti Venäjän vallan aikaisesta Haminasta, mutta myös Ruotsin vallan aikaisia, 1700-luvun alkupuolelle ajoittuvia kulttuurikerroksia ja rakenteita oli säilynyt paikoin.

VEHKALAHDEN JA HAMINAN KEHITYS

Vehkalahten ja Haminan alueella on ollut historiallisten lähteiden perusteella jo 1300-luvulla kauppapaikka, joka on sijainnut nykyisen Salmenkylän tienoilla. Myös Vehkalahten keskiaikainen kirkko perustettiin Salmenkylän kaakkoispuolelle mahdollisesti jo 1300-luvulla. Ruotsalaiset perustivat 1600-luvun puolivälin tienoilla nykyisen Haminan paikalle Vehkalahten Uudenkaupungin, koska luvaton maakauppa haluttiin saada hallintaan ja Viipurin ja Porvoon välille tarvittiin luvallinen kauppapaikka. Asemakaavan laatiminen lankesi maanmittari **Erik Nilsson Aspegrenille** ja asemakaavaluonnos valmistui 1649, mutta se toteutettiin vain osittain. Tulevalla kaupungilla ei ollut vielä porvaristoa eikä privilegioita, joissa mm. kaupungin alue, elinkeino-oikeudet ja hallinto olisi määritelty, mutta kaupunkiprivilegiot saatiin vuonna 1653 **Per Brahelta**. Vuoden 1660 jälkeen kaupungin nimenä käytettiin pääasiassa pelkkää Vehkalahtea. (Nordenstreng & Halila 1974: 21–24, 35–39)

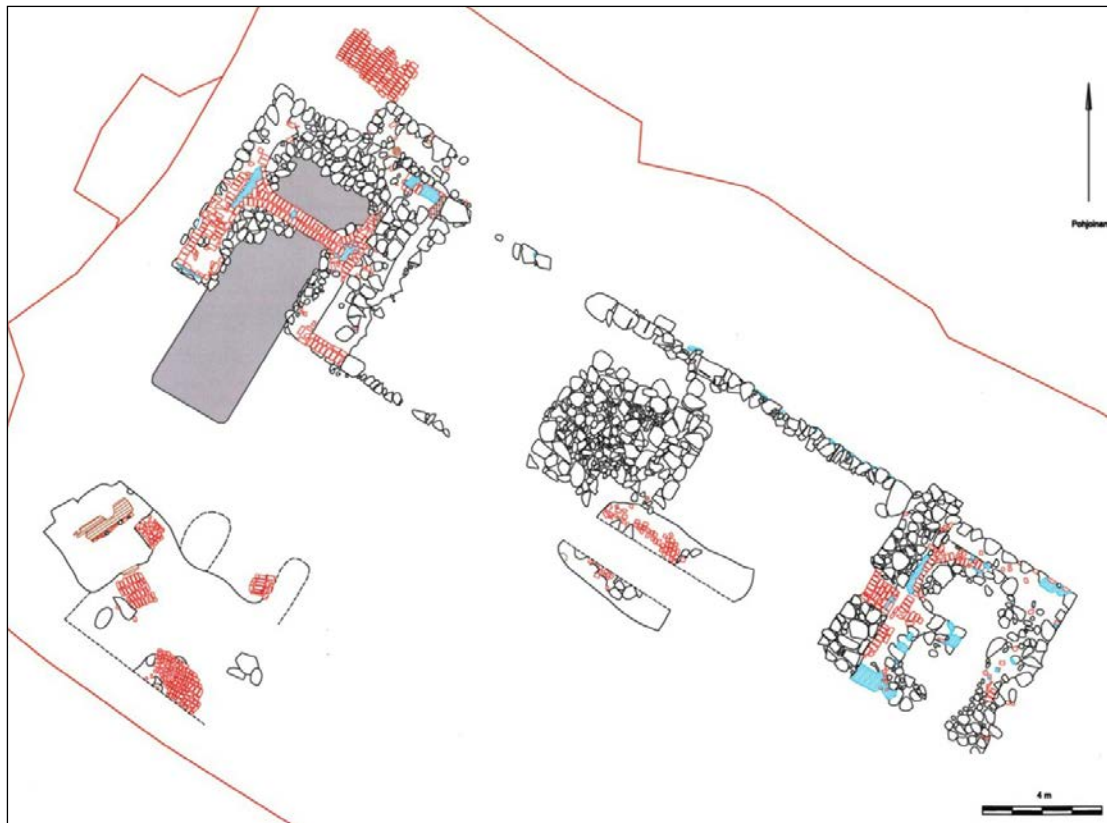
Vehkalahten rakennetun kaupunkialueen kehityshistoria on epävarma, sillä kaupungista ei ole laadittu sen rakennuskantaa kuvaavia karttoja. Kaikki kartat kuvaavat kaupungin suunnitteluvaihetta tai vasta 1720-luvun linnoitusvaihetta. Vehkalahtesta on kuitenkin joitakin kirjallisia lähteitä, joissa on mainittu muutamia kaupungin rakennuksista, kuten mm. pappila, raatihuone, pormestari **Kubben** talo ja koulutalo, mutta rakennusten sijainti on epävarma. (Mökkönen 2003, 8) Täysin varmasti tiedetään ainoastaan yhä edelleenkin käytössä olevan Vehkalahten keskiaikai-

sen kirkon paikka. Tosin rakennuksen keskiaikaisesta asusta ei ole nykyisin juuri mitään näkyvissä.

Suuren Pohjan sodan aikana, marraskuussa 1710, venäläiset saapuivat Vehkalahteen valloitettuaan ensin Viipurin ja Käkisalmen. Kaupunki joutui ryöstelyn kohteeksi, mutta säästy muuten. Vehkalahten linnoitustyöt aloitettiin kesällä 1711, mutta rakentaminen edistyi hitaasti. Keväällä 1712 Vehkalahten tykistö siirrettiin länteen ja linnoituslaitteet hajotettiin. Linnoitus ja Vehkalahten kaupungin rakennukset sytytettiin tuleen, mutta se missä määrin kaupunki lopulta tuhoutui, ei ole selvää. Syyskuun alussa 1712 venäläiset joukot saapuivat jälleen Vehkalahten kaupunkiin ja pian myös kaupungin entisiä asukkaita sekä idästä saapuneita siirtolaisia alkoi asettua paikalle. Kaupungin jälleenrakennustoiminta aloitettiin venäläisten miehitysaikana. (Nordenstreng & Halila 1974: 104–108.)

Kuva 1. Ruotsin vallan aikaisen tiilirakenteen läheisyydestä löytyi yhteensä 33 ruotsalaista ja venäläistä rahaa, jotka ajoittuvat vuosien 1718–1741 välille (kuva Museovirasto/Katja Vuoristo).

Kuva 2. Piirros säilyneistä kirkon rakenteista sekä sen läheisyydessä sijainneista Ruotsin vallan aikaisista tiilirakenteista. Kirkon eteisosassa sijainnut hautausmaa on merkitty harmaalla (Piirros Eeva Pettäy).

Isonvihan päättäneessä Uudenkaupungin rauhassa 1721 Ruotsin ja Venäjän välinen raja siirtyi Virolahdelle. Viipurin tapulikaupunginoikeudet siirrettiin Vehkalahdelle ja kaupunki sai uuden privilegiokirjeen 18.7.1723. Itä-Suomen uusi tapulikaupunki nimettiin hallitsijan mukaan Fredrikshamniksi (*Friedrichshamn*). Isonvihan jälkeen kaupungissa oli kirkon lisäksi vain muutamia tilapäisiä rakennuksia ja paikalle ruvettiin rakentamaan vuoden 1722 syksyllä uutta linnoituskaupunkia. Rakentaminen tapahtui useassa eri vaiheessa. Ruotsi julisti vuonna 1741 sodan Venäjälle, jolloin kaupunkiin sijoitettiin suuria sotavoimia. Sotilaita kuoli joukoittain puutteellisissa oloissa ja heidät haudattiin mataliin joukkohautoihin. 28.6.1742 annettiin Haminan evakuointi- ja tuhoamiskäsky

venäläisten lähestyessä kaupunkia. Vain pieni osa rakennuksista säästy palolta, ja kun venäläiset valtasivat kaupungin, oli linnoitus sortumaisillaan. Venäläiset ryhtyivät heti uusimaan ja täydentämään Haminan linnoituslaitteita. (Kaskinen & Kauppi 1992: 8; Nordenstreng & Halila 1974: 124–130, 264–266, 274–276)

Suomen sodan (1808–1809) päätyttyä Hamina ei ollut enää rajakaupunki, joten linnoitus oli menettänyt merkityksensä. Vuonna 1887 Haminassa oli tuhoisa suurpalo, jonka jälkeen kaupunki sai uuden asemakaavan. Tuolloin linnoituskaukungen aikaisesta säteittäisestä asemakaavasta siirryttiin suorakulmisiin tontteihin ja uusi ruutuasemakaava ulotettiin myös varustusten alueelle. (Kaskinen & Kauppi 1992: 12–13)

KREIKKALAISKATOLINEN USKONTO SAAPUU HAMINAAN

Vuoden 1742 Haminan valtauksen jälkeen venäläisille nousi tarve perustaa kreikkalaiskatolisia kirkkoja palvelemaan ortodoksista siviiliväestöä sekä varuskunnan väkeä. Kaupungin ortodoksikirkkojen historiasta on hie-
man sekava kuva, mutta kolmesta kirkosta on edes jonkin verran tietoa. Siviiliväestön Pietari-Paavalin kirkko rakennettiin vuonna 1744 aukiolle, joka oli lähellä Viipurin porttia. Kirkko purettiin vuonna 1783, mutta sen tilalle rakennettiin uusi, joka valmistui 1785. Vuonna 1744 rakennettiin Haminaan kirkko myös venäläistä varuskuntaa varten. Paikaksi valittiin Isoympyräkadun ja rantaportin lähellä olevan suuren makasiinin välinen tontti, joka oli jo entuudestaan armeijan aluetta. Kyseiselle tontille, joka on nykyisin tunnettu varuskunta-alueen Rykmentinkent-

tänä, pystytettiin Rjazanin rykmentin pieni puinen kirkko, joka palveli myös siviiliväestöä. Kirkko paloi vuonna 1821. Haminaan rakennettiin pian myös Pihkovan rykmentin kirkko, joka sijaitsi Pikkuympyräkadun pohjoisella reunalla. Kirkko purettiin huonokuntoisena jo ennen 1790-lukua. (Nordenstreng & Halila 1975, 54–56)

Hautaaminen kaupungin alueelle kiellettiin vuonna 1748 Haminan linnoituksen päällikkö **Lanovin** käskystä. Kielto kuitenkin unohtui pian ja hautaaminen kaupunkiin jatkui ainakin ruotsalaisten keskuudessa 1770–1780-luvuille saakka. (Nordenstreng & Halila 1975, 154) Sen sijaan Haminan ortodoksien seurakunnan hautausmaan on sanottu perustetun Pampyölin alueelle heti pikku vihan päätyttyä eli venäläisten miehitettyä Haminan, eikä kirjallisissa lähteissä tunneta lainkaan keskustassa sijainneita ortodoksisia hautausmaita.

Kuva 3. Kirkon kuoriosaa on kaivettu esiin (kuva Museovirasto/Katja Vuoristo).

RYKMENTINKENTÄN ALUE ARKISTOLÄHTEISSÄ

Linnoituksen ja kirkkojen lisäksi venäläiset rakensivat Haminaan julkisia ja yksityisiä rakennuksia. Niitä nousi mm. Ympyräkatujen ja vallien välimaastoon, alueelle, jossa oli jo Ruotsin vallan lopussa joitakin parakkimaisia kasarmeja. Niiden on kuitenkin todettu tuhoutuneen sodan yhteydessä. Ensimmäiset venäläiset kasarmit olisivat valmistuneet vuoden 1744 aikana. (Nordenstreng & Halila 1975: 60, 179.) Kuitenkin 1740-luvun alun kartat osoittavat, että ainakin Isoympyräkadun varrella, nykyisen Rykmentinkentän kohdalla, on ollut jo vuosina 1741 ja 1743 kasarmirakennus. Vuoden 1741 karttaan rakennus on merkitty Kruunun uudeksi parakiksi (*Ny Cron Baraq*) ja vuoden 1743 venäläiseen karttaan parakkirakennus on merkitty sotilas-kasarmiksi (Lagerstedt 2005: 2; KYHIKA: RG VIA 349-41-4843). Parakki näyttäisi siis selvinneen vuoden 1742 palosta. Sen sijaan paikalla vielä 1741 sijainnut leipomorakennus näyttää tuhoutuneen vuoteen 1743 mennessä.

Leipomo ja kruunun parakkirakennus ovat vanhimpia rakennuksia, joiden tiedetään kirjallisten lähteiden perusteella sijainneen Rykmentinkentän alueella. Leipomo on sijainnut Rykmentinkentän luoteisosassa ja rakennus on ollut paikalla ainakin jo vuonna 1726 (KYHIKA: Kra 0406 B:12:011:011). Kooltaan rakennus on ollut luultavasti noin 10 x 20 metriä (Lagerstedt 2005: 3). Leipomo on tuhoutunut todennäköisesti vuoden 1742 palossa, minkä jälkeen rakennuksen paikan ympärille on ilmestynyt kaksi hyvin lyhytikäistä pientä rakennusta, jotka ovat saaneet väistyä Rjazanin kirkon rakentamisen alta. Kirkon on oletettu valmistuneen vuonna 1744 (Nordenstreng & Halila 1975: 54). Leipomon itäpuolelle on rakennettu viimeistään 1730–1740-luvun taitteessa edellä mainittu

kruunun parakki. Rakennus on ollut noin 40 m pitkä ja 10 m leveä. Rakennus on hävinnyt paikalta viimeistään vuoteen 1780 mennessä, jolloin kruunun kasarmin paikalla on ollut jo uusia varuskunnan, upseerien ja sotilaiden kasarmeja. (Lagerstedt 2005: 2–3) Myöhemmin kasarmien määrä ja koot ovat vaihdelleet (esim. Nordenstreng 1909), mutta vuoteen 1807 mennessä kaikki kasarmirakennukset ovat hävinneet esikuntaupseeritalon tieltä pois. Rakennus esiintyy ääriverivoina jo vuoden 1808 kartassa, jolloin se on ollut luultavasti vasta rakenteilla. Talon piirustukset on päivätty 12.3.1809 ja ne on merkitty pohjakaavoineen myös samalle päivälle päivättyyn asemakaavakarttaan (KYHIKA: RG VIA 349-41-5011). Rakennus on ollut kaksikerroksinen kivitalo ja kerrokset ovat todennäköisesti olleet pohjakaavaltaan identtiset.

Tuhoutuneen leipomon lähettyville rakennetusta Rjazanin kirkosta ei ole kirjallisissa lähteissä juuri mitään yksityiskohtaisia tietoja. Kirkko on rakennettu Rykmentinkentän alueelle todennäköisesti vuonna 1744 ja se tuhoutui kokonaan vuoden 1821 tulipalossa. Kirkosta on mainittu, että se on ollut puurakenteinen sekä muodoltaan yksinkertainen ja lisäksi kirkon sisäänkäynnin on tiedetty sijainneen luoteisosassa. Eri kartoissa kirkon muoto vaihtelee suorakaiteen muotoisesta monikulmaiseen rakennukseen. Rjazanin kirkosta on säilynyt ainoastaan yksi kolmiulotteinen kuva, joka on Mordvinovin atlaksessa vuodelta 1780 (KYHIKA: RGAVM 3-23-853). Perspektiivikuvassa kirkko on kuvattu kaakosta ja sen edessä näkyvät sotilaskasarmit. Kuvassa kirkon kuori-osa näyttää kaarevapäätyiseltä ja sen takana näkyy suora kirkkosali, jonka luoteispuolella erottuu rakennuksessa kiinni oleva kello-tapuli.

Esikuntaupseeritalon raunioiden purkamisen jälkeen Rykmentinkenttä sai olla aina 1900-luvun alkuun saakka rakentamat-

tomana. Aivan 1900-luvun alussa paikalle rakennettiin laudasta suurikokoinen muonamaksiini. Seuraavalla vuosikymmenellä makasiini on purettu suuren tiilisen tykkihallin alta pois. Rakennus on tuhoutunut ilmapommituksessa maaliskuussa 1940, mutta siitä säilyi betonilattia ja kiviperustus. Tykkihallin kanssa samoihin aikoihin Maariankadun ja Isoympyräkadun kulmassa on ollut myös pienikokoinen muuntaja, joka on purettu 1950-luvun alkuun mentäessä. (Lagerstedt 2005: 5) Tämän jälkeen Rykmentinkentän alueelle ei ole rakennettu uusia rakennuksia. Alueen lounaispuolella on säilynyt tiilinen provianttimaksiini, joka on rakennettu noin vuonna 1780.

MERKKEJÄ RYKMENTINKENTÄN VANHASTA RAKENNUSKANNASTA

Tiilirakenteet n. 1720–1740

Rykmentinkentän tutkimuksissa paljastui seitsemän erillistä tiilirakennetta, joista osa liittyy todennäköisesti paikalla sijainneeseen leipomoon (ks. kuva 2). Rakenteet ajoittuvat 1700-luvun alkupuolelle ja ne ovat jääneet käytöstä viimeistään 1740-luvun alussa. Tyyppillistä näille tiilirakenteille on, ettei niissä ole käytetty lainkaan muurauslaastia, vaan tiilet on ladottu vierekkäin tai limittäin ilman mitään sidosaineita. Neljä rakenteista tuli esiin laajan tunkiokuopan alta. Näistä kolme oli pieniä nelikulmaisia tasoja ja yhdessä oli reunoilla useampi tiilikerros. Kyse oli mahdollisesti uunien pohjarakenteista. Neljäs tunkion alta paljastuneista tiilirakenteista oli kuopalle painunut tiilitaso. Rakenteen painuminen johtui sen alla olleesta pienestä tunkiokuopasta, jota voidaan stratigrafian perusteella pitää siis leipomoa vanhempana, mikäli tiilirakenne liittyi kyseiseen rakennukseen. Viides tiilirakenteista sijaitsi edel-

listen läheisyydessä, niitä hieman alempana. Kyseessä oli kapea tiilirivi lähes kokonaan maatuneiden lankkujen vieressä. Tämän rakenteen funktiota ei pysty arvailemaan, mutta se liittyynee myös leipomoon. Siihen saattaisi kuulua myös rahalöydön perusteella samaan aikaan ajoittuva tykkihallin kiviperustuksen alta paljastunut hajonnut tiilirakenne, josta oli jäljellä hieman tiilitasoa. Kyseessä voisi olla lattianpinta. Rakenteen perustamiskerroksesta löytyi vuoteen 1737 ajoittuva venäläinen denga.

Samanaikaisena kuin mahdolliset leipomoon liittyvät tiilirakenteet, voidaan pitää myös Isoympyräkadun lähellä sijainnutta tasapintaista tiilistä ladottua rakennetta (kuva 1). Tiilitasosta oli säilynyt noin 1,3 x 3,7 metrin kokoinen alue. Tiilet oli ladottu vierekkäisiin tasariveihin ilman limittäin asettelua. Kyseessä oli todennäköisesti johonkin rakennukseen liittyvä lattiataso. Tiililattian päällä olleesta mustanharmaasta saven sekaisesta hiekasta löytyi yhteensä 22 kpl 1710–1730-luvuille ajoittuvaa rahaa. Näistä 16 oli ruotsalaisia ja loput venäläisiä rahoja. Ruotsalaisten rahojen joukossa oli yksi hopeaäyri ja kaksi vuoden 1718 hätärahaa, loput olivat kupariäyreyä. Venäläisten rahojen joukossa oli 1730-luvulle ajoittuvia dengoja ja poluškoja sekä vuoteen 1726 ajoittuva viiden kopeekan raha. Myös tiilitason alapuolella sijainneesta hiekkakerroksesta löytyi useita rahoja (11 kpl), jotka ajoittuivat 1720-luvulta vuoteen 1741. Rahoista yhdeksän olivat ruotsalaisia ja niistä kaksi oli hopeaäyreyä, loput kupariäyreyä. Venäläiset rahat olivat 1730-luvulle ajoittuvia dengoja. (Talvio 2011.) Rahojen ajoittumisen perusteella voidaan olettaa, että tiilitaso on jäänyt käytöstä 1740-luvun alussa. Myös stratigrafian perusteella tiilirakenne ja siihen liittyvät maakerrostumat ovat vuotta 1744 vanhempia, sillä ne menevät vieressä sijainneen vuonna 1744 rakennetun kirkon rakenteiden alle.

Vanhoihin karttoihin kyseiselle paikalle ei ole merkitty mitään rakennusta, mutta on muistettava, että vanhin kartta, joka kuvaa alueen rakennuskantaa, on vasta vuodelta 1741, jolloin rakenne on todennäköisesti juuri jäänyt pois käytöstä.

Kasarmirakennukset n. 1780–1800

Rykmentinkentällä sijainneista kasarmirakennuksista oli säilynyt vain vähän merkkejä. Ruotsin vallan aikaisesta kasarmirakennuksesta ei näytä säilyneen lainkaan viitteitä. Venäjän vallan aikaisen kasarmitontin paikalta löytyi sen sijaan joitakin rakenteita, jotka näyttäisivät kuuluvan kasarmirakennuksiin. Alueella oli yksi uuninperustus, joka ei näyttänyt olleen yhteydessä paikalla myöhemmin sijainneeseen esikuntaupseeritaloon, joten se saattaisi liittyä kasarmeihin. Uunikiveykseen näyttäisi liittyvän myös katkonainen pienehköistä kivistä koostuva kivirivi, jonka pidempi säilynyt sivu oli kaakko-luodesuuntainen. Rakenteet näyttäisivät liittyvän toisiinsa, jolloin kyseessä olisi todennäköisesti yksi kasarmialueen rakentamisvaiheista. Näiden lisäksi alueella oli myös muutamia muita rakenteita, jotka kuulunevat kasarmin eri vaiheisiin, kuten pieni kivijalan jäännös alueen keskivaiheilla. Lisäksi kivijalan ja esikuntaupseeritalon väliin jäävällä alueella havaittiin myös ojamainen suoran kulman muodostava alue, jossa oli runsaasti punamultaa. Oja vaikutti sadevesiojalta, joka olisi syntynyt rakennuksen seinän vierustalle. Vaikuttaisi siltä, että sekä oja että kivijalan jäännös liittyisivät kasarmirakennuksiin. Rakennukset eivät ole olleet kuitenkaan samanaikaisia, sillä punamultakerros jatkui kivijalan alle.

Kasarmin tontilta paljastui myös noin 18 metriä pitkä kaakko-luodesuuntainen oja, jonka päädyissä oli laakeat nurkkakiviä

muistuttavat kiveykset. Ojan keskivaiheilla oli paalunsija, joka liittyi todennäköisesti samaan rakennukseen. Oja kiveyksineen voisi kuulua venäläisten kasarmialueen lounaisimman rakennukseen, jonka kaakko-luodesivu on joidenkin lähteiden mukaan ollut juuri 18 metriä pitkä. Ojan koillispuolella, noin kuuden metrin päässä oli myös nähtävissä vastaavanlaisia nurkkakiviä ja paalunsijoja muistuttavia kiveyksiä, jotka voisivat olla kadunpuoleisten kasarmirakennusten jäännöksiä. Vanhan kartta-aineiston perusteella lounaisimman kasarmirakennuksen ja kadunpuoleisen rakennuksen välissä on ollut noin kuuden metrin levyinen piha-alue, joka kääntyy kasarmitontin keskivaiheilla kohti koillista. Kaivauksissa tältä kohdalta paljastui tummanharmaa hiekansekainen palokerros, joka näyttäisi rajautuvan juuri kasarmialueen rakennusten väliselle piha-alueelle.

Rjazanin rykmentin kirkko 1744–1821 ja kreikkalaiskatolinen hautausmaa

Rjazanin rykmentin kirkon perustukset sijaitsivat Rykmentinkentän luoteisosassa. Kirkon alue oli säästynyt hyvin myöhemmältä rakentamiselta, ja vaikka 1900-luvun alussa tykkihalli oli osittain rakennettu sen päälle, olivat kirkonjäännökset säilyneet sen alla yllättävän hyvin. Tykkihallia ennen kirkon perustusten sisäpuolelle oli kaivettu vain muutamia kuoppia.

Kirkon tiedettiin olleen puurakenteinen, mutta muuta ei kirkon rakenteesta juurikaan tiedetty. Tutkimuksissa kävi ilmi, että kyseessä oli kaakko-luodesuuntainen yhtenäinen suorakaiteen muotoinen kiviperustusten päälle rakennettu puukirkko, joka oli 32 m pitkä ja 7 m leveä. Rakennuksen kuori- ja eteisosat näyttäisivät olleen lähes rakenteeltaan identtisiä, molemmissa oli mm. lattiasa kaarevat tiilikoristeet ja saliin vievissä oviaukoissa lat-

Kuva 4. Imeväisikäinen lapsi oli haudattu yksinkertaisessa puuarkussa (kuva Museovirasto/Katja Vuoristo).

tiakiveykset (kuvat 2 ja 3). Kirkon eteisosa poikkesi kuorista lounaissivun kohdalta, jossa näyttäisi olleen paikalla sijainneiden hautojen vuoksi muuta kiviperustusta kevytrakenteisempi perustus. Lisäksi kirkon eteisen kaakkoisseinästä erkani pieni kivinen uloke, jossa on luultavasti ollut kirkon sisäänkäynti. Kirkkosalin keskiosassa näyttäisi sijainneen lattian alla noin 5 x 4 m kokoinen lähes nelikulmainen lohkotuista ja luonnonkivistä ladottu kiveys. Kyseessä oli luultavasti lattian tukirakenne, joka on saattanut kannatella kellaritornia. Kirkon ulkopuolelta havaittu punamulta viittaisi siihen, että rakennus on maalattu ainakin osittain punamullalla.

Rjazanin kirkkoon liittyi olennaisesti kirkon eteisen lattian alla ja eteisen vieressä sijainnut pieni kreikkalaiskatolinen hautausmaa, josta ei ollut kirjallisissa lähteissä mitään mainintoja. Hautausmaahan kuului ainakin 35 hautaa. Vainajien ikäjakauma oli poikkeuksellinen, sillä vain neljä vainajista

oli aikuisia ja hekin olivat kaikki alle 30-vuotiaita miehiä. Loput vainajista olivat alle 6-vuotiaita lapsia ja näistä suurin osa oli imeväisikäisiä (kuva 4). Erityisesti lapset olivat kärsineet puutostaudeista, mutta myös tartuntataudeista oli mahdollisia viitteitä, kuten mm. kroonisesta aivokalvontulehduksesta. (Salo 2011) Hautausmaan epätyypillinen ikäjakauma saattaisi selittyä sillä, että Haminan asukastiheys kasvoi 1700-luvulla voimakkaasti (Nordenstreng & Halila 1974, 150). Tämä vaikutti heikentävästi kaupungin ravinto- ja hygieniatilanteeseen, jolloin kulkua ja puutostaudit pääsivät valloilleen ja pienet lapset ovat olleet vastustuskyvyttömämpiä kuin nuoret ja aikuiset.

Hautaaminen on todennäköisesti tapahtunut aluksi kirkon eteisen lounaisosaan, jonka täyttymisen jälkeen on siirrytty eteisen koillisosaan ja kirkon ulkopuolelle. Vainajat on haudattu kaakko-luodesuuntaisiin hautakuoppiin yksinkertaisissa puuarkuissa, lukuun ot-

tamatta yhden miesvainajan koristeltua puuarkkua (kuva 5). Lähes kaikille vainajille on laitettu rinnan tai vatsan päälle ristiriipus, lisäksi yhdelle lapsivainajalle on annettu myös kaurisimpukkariipus.

Näyttäisi siltä, että miesten haudat ovat vanhimpia ja koristellussa puuarkussa haudattu 25–30-vuotiaana menehtynyt mies näyttäisi saaneen ensimmäisen hautapaikan kirkon eteisosasta. Vainajan arkun kansi ja kaareviksi muotoillut päädyt oli koristeltu pronssiniiteillä ja vainaja oli puettu univormuun, johon kuului ainakin paita, liivi, takki, polvihousut ja polvipituiset villasukat. Myös kahdella muulla miesvainajalla oli säilynyt univormuun liittyviä asusteita, kuten päällystakkia ja polvihousujen paloja (kuva 6). Polvihousuissa on ollut napitus lahkeiden ulkosivuilla. Yhdellä miesvainajista oli polvi-

en kohdalla nappien lisäksi myös soljet, jotka voisivat olla peräisin saappaista tai säärystimistä. Lisäksi vainajalla oli niskan alla metallinen hiussolki. Univormuissa näyttäisi olleen lantion tienoilla messinkinapeilla koristellut taskut ja myös hihojen suut on koristeltu napeilla. Muutamissa lasten haudoissa oli säilynyt pieniä kankaanpaloja, ilmeisesti myös silkkiä. Muutamilla lapsilla oli päässään pitsinen pronssipunoksella koristeltu päähine ja osassa haudoista oli säilynyt käärinliinoin tai kuolinasuihin liittyviä nuppineuloja (kuva 7). Lisäksi yhden lapsivainajan haudan päältä löytyi yksi rukiinjyvä sekä kuivuneita herneitä (Vanhanen 2012). Näyttäisi siis siltä, että vainajaa on muistettu kuoleman jälkeen eväillä.

Miesvainajien asut viittaavat 1700-luvun alkupuolelle tai puolivälin tienoille, mikä voi-

Kuva 5. 25–30-vuotiaan miehen hautaa kaivetaan esiin. Vainaja oli haudattu niitein koristellussa arkussa, kuvassa niitit on korvattu valkoisilla nastoilla (kuva Museovirasto/Katja Vuoristo).

Kuva 6. Vainajan päällä pystyy erottamaan jäännöksiä univormusta, johon on kuulunut mm. takki ja polvi-housut (kuva Museovirasto/Katja Vuoristo).

Kuva 7. Parilla lapsivainajalla oli pronssipunoskoristeinen pitsipäähine (kuva Museovirasto/Katja Vuoristo).

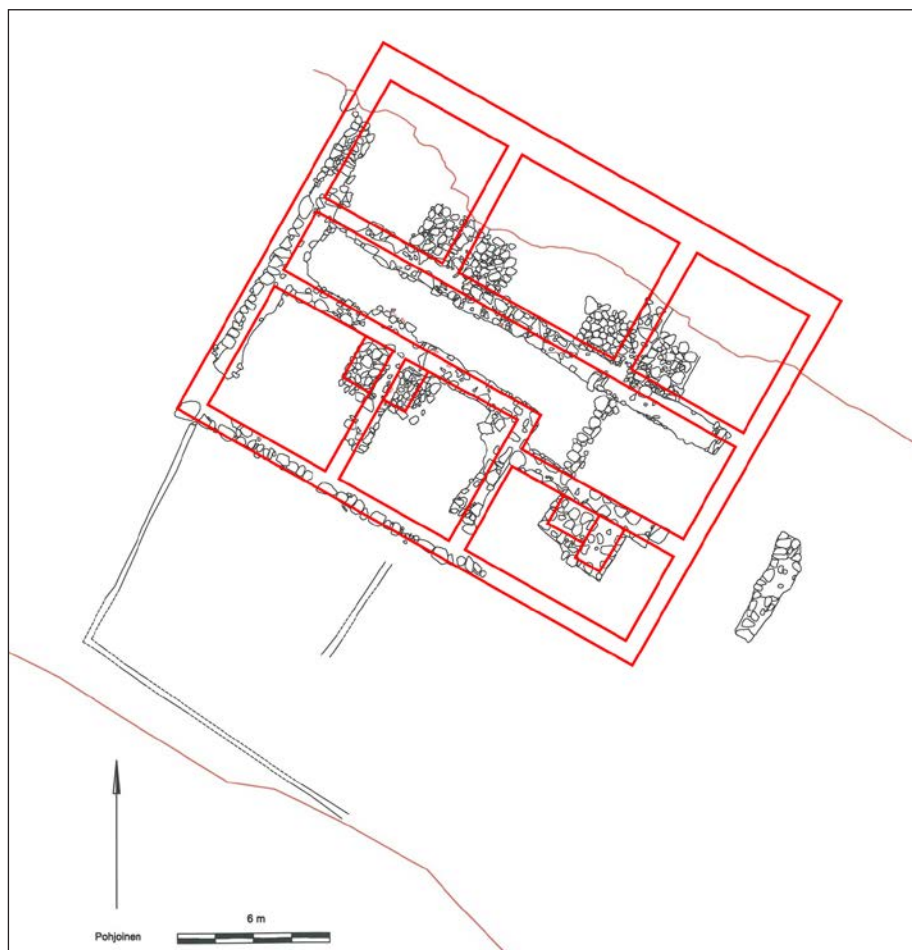
si merkitä sitä, että vainajat on haudattu paikalle kirkon perustamisen aikoihin tai melko pian sen jälkeen (Mollo & Mollo 1979). Tätä tulkintaa tukee myös vuonna 1748 annettu kielto kaupunkiin hautaamisesta, vaikkakin ruotsalaisten keskuudessa myös tämän jälkeen tiedetään hautaamista tapahtuneen vanhoille kaupungissa sijainneille hautausmaille. Venäläisillä vanhaa hautaamistraditioita ei kuitenkaan ollut vielä syntynyt ja uusi hautausmaa on tietävästi perustettu hyvin pian Pampyöliin, minkä vuoksi kaupunkiin hautaamisesta on saattanut olla helpompi luopua. Kun otetaan vielä huomioon hautausmaan pieni koko, voidaan olettaa, että kyseessä on ollut tilapäinen hautausmaa heti Haminan venäläisvallan alkuvaiheessa.

Esikuntaupseeritalo 1809-1840

Esikuntaupseeritalo on viimeinen rakennus, joka Rykmentinkentällä on ollut ennen 1900-luvun alussa rakennettua muonamakaasiinia ja tykkihallia. Rakennus paloi vuonna 1840. Talon rauniot olivat pystyssä aina 1850-luvulle saakka, jolloin maanpälle näkyvät rakenteet purettiin. Rakennuksesta jäi jäljelle massiivinen kivijalka ja huoneissa olleiden uunien pohjakiveykset. Tykkihallin rakentaminen on tuhonnut osittain kivijalkaa. Tutkimuksissa todettiin, että esikuntaupseeritalon perustukset noudattelivat lähes identtisesti vuoden 1809 talon pohjakaava-piirrosta. Talon keskiosassa on kulkenut rakennuksen poikki pituussuunnassa käytävä,

jonka kummallakin puolella on ollut kolme huonetta. Kaikissa huoneissa on ollut uunit. Sisäänkäynti ja portaat toiseen kerrokseen ovat olleet rakennuksen kaakkoispäässä ja luoteispäässä on ollut viistolla katolla varustettu lisärakennus, joka on toiminut käymälänä. Tästä ei havaittu merkkejä kaivauksissa. Rakennuksen kaakkoispuolella oli säilynyt erillinen kivijalan pätkä, joka liittyi todennäköisesti esikuntaupseeritalon myöhemmin rakennettuun eteisosaan. Esikuntaupseeritalo on ollut kooltaan noin 15 x 20 metriä ja sen kivijalan korkeus on piirrosten perusteella ollut noin 2 metriä. Tästä noin 1,2 metriä on ollut maan alla (kuva 8).

Kaivauksissa todettiin esikuntaupseeritalon lounaispuolella rakennuksen seinien suuntaiset kapeat ojat, joissa oli paikoin punamultaa. Ne tulivat kiinni rakennuksen kivijalkaan. Näyttäsikin siltä, että esikuntaupseeritalon lounaispuolella on ollut sisäpiha, jossa on mahdollisesti ollut punamullattu aita. Sisäpihalle on kaivettu rakennuksen purkuvaiheessa kuoppia, joihin on raivattu talon purkukerroksia. Suurin osa esikuntaupseeritaloon liittyvistä löydöistä sijaitsi piha-alueen jätekuopissa. Yhdestä purkukuopasta löytyi useita kymmeniä paloja käsinmaalattuja uuninkaakeleita ja niiden paloja. Vaikuttaisi siltä, että esikuntaupseeritalon jokaisessa uunis-

Kuva 8. Piirros esikuntaupseeritalon säilyneistä jäännöksistä. Piirroksen päälle on asetettu vuoden 1809 pohjakaava, joka on hyvin samanlainen kuin kaivauksissa todetut rakenteet. (Piirros Eeva Pettäy).

Kuva 9. Slaavilaistyyppinen keramiikka-astia (kuva Katja Vuoristo).

sa on ollut erilaiset kasviaiheilla koristellut kaakeliuunit.

KERAMIikka, KASTERISTEJÄ JA MUITA LÖYTÖJÄ

Rykmentinkentän löydöistä suurimmat löytöryhmät muodostavat erilaiset metalliesineet ja keramiikka-astiat. Keramiikka-aineistosta esiin nousee ns. slaavilaistyyppinen keramiikka, josta on useita erilaisia variaatioita. Myös savenlaadussa ja polttoasteissa on suuria vaihteluita ja saviastianpalojen väri vaihtelee poltosta riippuen vaaleanpunertavasta harmaaseen ja mustaan. Useissa astianpaloissa on kiinni karstaa, mikä viittaa ruuanvalmistukseen ja siihen, että astioita on pidetty tulesa. Astioissa käytetty saviaines on pääosin karkeaa ja huokoista ja sekoitteena on saatettu käyttää kvartsia tai hiekkaa, mutta joskus sekoitteena on myös savimuruja. Astiat ovat olleet enimmäkseen koristelemattomia, mutta muutamissa paloissa esiintyy astioiden reunassa aaltomaista, mahdollisesti nyörillä tehtyä koristelua tai rihlausta. Joissa-

kin paloissa on myös savilietesilote ulkopinnalla. Suurin osa astioista on valmistettu dreijaamalla, mutta näyttäisi siltä, että joukossa on myös muutamia dreijaamattomia astianpaloja. Lisäksi slaavilaisen keramiikan joukossa on muutamia hienompijakoisemmasta savesta valmistettuja ohutseinäisiä astianpaloja, joiden pinnassa on kiiltäväpintainen silote (kuva 9).

Slaavilaistyyppisen keramiikan lisäksi Rykmentinkentän löytöaineistossa on paljon erilaisia punasavikeramiikan paloja, kun taas kivisavi- ja valkosavikeramiikkaa on vain muutamia paloja. Punasaviastianpalojen joukossa on ruukkujen ja kulhojen paloja, vateja, muutamia jalallisia astioita ja tuopin tai kannun paloja sekä padan kahva ja jalka. Fajanssiastioiden palat olivat myös melko yleisiä kaivauslöytöjä. Löytöaineistossa esiintyy lautasten, vatiin, kuppien, kulhojen, ruukkujen ja teekannujen paloja. Fajanssiastioista moni on venäläistyyppistä sinisillä kasviaiheisilla kuvioilla koristeltua keramiikkaa, mutta löytöaineistossa esiintyy myös violetilla, vihreällä ja ruskealla kuvioituja astianpaloja. Astioiden pohjaväri on pääsääntöisesti valkoinen ja löytöjen joukossa on valkoisia yksivärisiäkin astioita. Osa niistä on täysin kuvioimattomia, mutta joidenkin lautasten ulkoreunat ovat aaltomaisia ja niiden päällä on reliefkoristelua.

Metalliesineitä ja niiden katkelmia löytyi runsaasti. Rahoja löytyi yhteensä 78 kpl ja näistä monet löytyivät jo edellä mainitun 1700-luvun alkupuolen tiilirakenteen läheisyydestä. Myös ortodoksisia kasteristejä löytyi useampia. Näistä suurin osa oli laitettu vainajien mukaan hautoihin, mutta muutama ristiriipus löytyi myös muista yhteyksistä.

Kasteristien joukossa oli useampia erilaisia malleja (kuva 10). Enemmistö risteistä oli tasapäisiä, hieman kärkiin leveneviä yksinkertaisia ristejä, joiden ulkopinnalla on reliefikoristelua. Myös ns. apilaristi oli melko yleinen. Lisäksi oli kaksi päihin suippenevaa ristiä ja kaksi tasapäistä, joiden ulkoreunoilla oli pieniä palloja ja jotka oli koristeltu molemmin puolin reliefikoristeella. Yksittäisenä mallina oli myös tasavartinen risti, jonka sakaroiden haarautumiskohdista erkanee säteittäiset kapeat vartaat. Rahojen ja kasteristien lisäksi metalliesineiden joukossa oli mm. vaatehakanen, sormustin, heloja, piippurassin paloja, solkia, nuppineuloja ja nappeja sekä ikkunanpuitelyijyä ja lyijykuula (kuva 11). Rautaesineistä voidaan mainita mm. hihnan tai vyön soljet, pärepihdit, munniharppu, saksat, sirppi, erilaiset veitset, kuten esimerkiksi taittoveitset sekä avaimet, helat ja tykinkuulat.

Muista löydöistä voidaan mainita liitupii-put, joista pääosa ajoittuu 1700-luvulle. Piippujen joukossa on ruotsalaisia, englantilaisia ja hollantilaisia piippuja, leimojen perusteella eniten esiintyy Goudassa valmistettuja piippuja. Luuesineiden joukossa oli mm. kaksi kampaa, neuloja ja veitsenkahvoja.

Rykmentinkentältä löytyi runsaasti myös eläinten luita. Suurin osa tunnistetuista eläinten luista oli kotieläimiä, kuten nautaa, sikaa,

vuohia ja lammasta ja monissa luissa oli nähtävissä leikkuujälkiä eli kyse oli teurasluisista. Kissasta ja koirasta todettiin molemmista kaksi lähes ehjää luurankoa, mutta hevosesta ei ollut kuin yksi tunnistettava luu. Luiden joukossa oli myös jänis ja kukko sekä muutamia tarkemmin tunnistamattomia linnun luita. Kaloista mm. sampi sekä hauki ja turska näyttäisivät kuuluneen ruokavalioon.

Löytöjen sijainnin perusteella voidaan todeta, että Rykmentinkentän rakennusten paikat on raivattu tulipalojen tai purkuvaiheiden jälkeen hyvin tehokkaasti ja esineitä purkukerroksineen on raivattu alueelle kaivettuihin kuoppiin. Osa löydöistä on joutunut jätetuoppiin myös jo alueen asutusvaiheessa. On huomattavaa, ettei alueelta ole löytynyt mitään selkeästi kirkkoon liittyvää esineistöä. Sen sijaan varuskunnan toimintaan voidaan liittää useat tykinkuulat ja myöhemmin myös ammusten hylsy. Myös slaavilaistyyppinen keramiikka liittyy tiiviisti alueen venäläisasutukseen. Esikuntaupseeritalon myötä alueen löytöaineisto muuttuu selkeästi ja karkea keramiikka näyttäisi väistyvän hienojakoisemman valkosavikeramiikan, fajanssin ja posliinin tieltä. Niiden joukkoon tulee mukaan mm. erilaisia teeastiastoja sekä pieniä ruukkuja. Aineistoon tulee myös vapaa-aikaan liittyviä esineitä, kuten punasavesta valmistettu kukkopilli.

Kuva 10. Vainajille mukaan annettuja kasteristejä ja kaurisimpukkariipus (kuvat Museovirasto/Markku Haverinen).

YHTEENVETO

Haminassa elettiin 1700-luvulla levotonta aikaa ruotsalaisten ja venäläisten taistellessa strategisesti merkittävällä paikalla sijainneesta rajakaupungista, ja aluetta kohdanneet levottomuudet heijastuvat myös Rykmentinkenttä kohdanneissa useissa tulipaloissa sekä rakennusvaiheissa. Kirjallisissa lähteissä on jonkin verran mainintoja Rykmentinkentän alueella sijainneista rakennuksista ja ne esiintyvät myös monissa 1700-luvun kartoissa. Lähteiden perusteella voidaan esittää arvioita siitä, minkä kokoisia rakennukset ovat olleet ja miten ne ovat suunnilleen alueella sijainneet, mutta tarkempia kuvia rakenteista ei historiallisessa kirjallisessa aineistossa ole ollut. Tosin 1800-luvun lähteissä tiedon määrä lisääntyy ja paikalla sijainneesta esikuntaupseeritalosta onkin jo huomattavasti yksityiskohtaisempaa tietoa, vaikka lähteet eivät edelleenkään anna kuvaa rakennukseen liittyvistä yksityiskohdista, kuten sisutuksesta ja esineistöstä. Vanhoja karttoja vertailemalla voidaan myös huomata, että eri kartoissa samojen rakennusten pohjakaavoissa on huomattaviakin eroja eli ne saattavat vaihdella ilmeisesti kartoittajan oman taiteellisen näkemyksen mukaan. Niistä saadaan joka tapauksessa kutakuinkin selvälle rakennusten sijainti, vaikka sekin vaihtelee muutamilla metreillä eri kartoissa. Vaikka suurin osa Rykmentinkentällä todetuista rakenteista voitiinkin identifioida karttojen perusteella, ei kaikkia kaivauksissa havaittuja rakenteita ja ilmiöitä kartoista löytynyt. Yksi vanhimmista todetuista rakenteista puuttuu kokonaan vanhasta kartta-aineistosta ja se ajoittunee juuri vanhinta Haminaan koskevaa karttamateriaalia vanhemmaksi.

Historiallinen lähdeaineisto ei antanut myöskään minkäänlaisia viitteitä siitä, että Rykmentinkentällä olisi sijainnut kreikkalaiskatolinen hautausmaa. Päinvastoin, kirjal-

Kuva 11. Filigraanikoristeinen nappi (KM 38898:1314) oli kiinni miesvainajan asussa (kuva Katja Vuoristo).

listen lähteiden perusteella on oletettu, että kreikkalaiskatolinen hautausmaa on perustettu Pampyöliin heti venäläisten vallattua Haminan. Rykmentinkentältä todetun ortodoksihautausmaan perusteella voidaankin esittää kysymys, onko myös muiden 1700-luvun alkupuolella perustettujen ortodoksikirkkojen läheisyydessä tilapäisiä hautausmaita? Kahden muun ortodoksikirkonpaikan läheisyydestä on löytynyt linnoituksen valleista sekundäärisellä paikalla olleita vainajien luita. Vainajat ovat joutuneet valleihin niiden rakentamisvaiheessa ja maat valliin on saatettu ottaa entisten kirkkojen läheisyydestä. Hautausmaiden mahdollinen olemassaolo olisikin hyvä selvittää, jos kirkonpaikkojen läheisyyteen aletaan suunnitella kaivutöitä tai rakentamista.

Rykmentinkentän tutkimukset toivat esille runsaan löytöaineiston, joka poikkeaa Suomen niistä alueista, joilla venäläisasutusta ei ole juurikaan ollut. Löytöaineistossa on runsaasti ns. slaavilaistyyppistä keramiikkaa, josta on nähtävissä useita eri variaatioita. Tämä keramiikkatyyppi tunnetaan Suomessa edelleenkään melko huonosti, vaikka

sitä on löytynyt eri puolilta maata erityisesti itärajan tuntumasta. Myös Haminasta tätä keramiikkatyyppejä on saatu talteen useammasta paikasta. Rykmentinkentän keramiikka-aineisto yhdistettynä muuhun kaupungista löydettyyn slaavilaistyyppiseen keramiikkaan tarjoaisikin hyvän ja monipuolisen tutkimusmateriaalin. Slaavilaisen keramiikan tutkimuksen lisäksi olisi tärkeää kerätä yhteen Haminassa tehtyjen kaupunkikaivausten tutkimustulokset. Niiden perusteella saataisiin jo varsin hyvä kuva kaupungin asutuksesta ja eri kerrostumien säilyneisyydestä. Myös sosioekonomisen statuksen tarkastelu eri kaivausalueiden kesken saattaisi jo olla mahdollista nykyisen arkeologisen aineiston valossa. ♦

Katja Vuoristo, tutkija

Katja.vuoristo@nba.fi

Museovirasto / Arkeologiset kenttäpalvelut
PL 913

00101 Helsinki

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Suulliset tiedonannot

Vanhanen, Santeri 20.2.2012.

Verkkolähteet

Kymenlaakson historialliset kartat (KYHIKA). [<http://kartat/kotka.fi>] Haettu 9.1.2013.

Painamattomat lähteet

Lagerstedt, John 2006. *Selvitys Haminan varuskunta-alueen Rykmentinkentällä sijainneesta rakennuskannasta*. Museovirasto.

Mökkönen, Teemu 2003. *Hamina–Fredrikshamn, kaupunkiarkeologinen inventointi. Vaasa- ja suurvalta-aikaisten kaupunkien arkeologinen inventointiprojekti*. Museovirasto.

Salo, Kati 2011. *Osteologinen analyysi. Hamina, varuskunta-alue 2011*.

Suhonen, V.-P. 2005. *Koekaivaus Haminan varuskunta-alueella vuonna 2005*. Museovirasto.

Talvio, Tuukka 2011. Rahaluettelo. Liite 3 raportissa *Hamina Rykmentinkenttä. Historiallisen ajan arkeologinen kaupunkikaivaus 5.5.–12.8.2011*. Katja Vuoristo, Museovirasto.

Vuoristo, Katja 2011. *Hamina Rykmentinkenttä. Historiallisen ajan arkeologinen kaupunkikaivaus 5.5.–12.8.2011*. Katja Vuoristo, Museovirasto.

Kirjallisuus

Kaskinen, Ilkka & Kauppi, Ulla-Riitta 1992. *Haminan linnoitus*. Jyväskylä.

Mollo, Boris & Mollo, John 1979. *Uniforms of the Imperial Russian Army*. Norwich.

Nordenstreng, Sigurd 1909. *Fredrickshamns Stads historia II. Den Ryska införlifningens tid*. Fredrikshamn.

Nordenstreng, Sigurd & Halila, Aimo 1974. *Haminan historia I. Ruotsin vallan aika (v:een 1742)*. Mikkeli.

Nordenstreng, Sigurd & Halila, Aimo 1975. *Haminan historia II. Venäjän vallan alusta 1900-luvun alkuun (1742 – n. 1900)*. Mikkeli.

HYLKY KALLONLAHDELLA – KIRJALLISTEN LÄHTEIDEN KERTOMAA

ABSTRACT

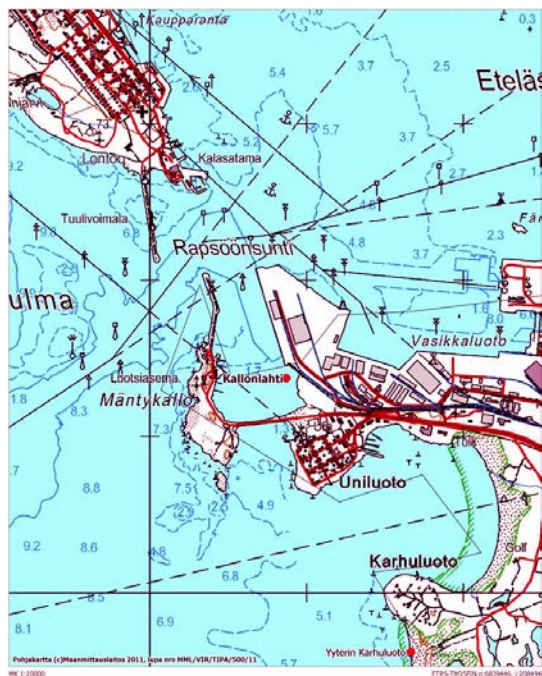
The Kallonlahti wreck and historical sources

The Kallonlahti wreck is situated in the harbour of Reposaari and Mäntyluoto in Pori. The National Board of Antiquities excavated the wreck in June 2011 following discussions with the harbour management about the piling of earth to the Kallonlahti water area where the wreck rested. During archaeological investigations it became clear that the wreck was heavily destroyed due to natural and mechanical stresses and its cargo or connection with the harbour could not be researched through finds. Fortunately there were ample historical written sources surviving concerning the wreck. It was identified as the brig Carl, a Swedish vessel that sank in Kallonlahti in October 1879 in a winter storm. The cause of the accident was widely argued in court after the owners of the cargo that was loaded into Carl sued the captain for bad seamanship. As a result it is possible to reconstruct the last voyage of the brig and tie it to Pori's history as a major port in the 19th century.

Porin Kallonlahden hylky löytyi kesälä 2009, kun nyt jo edesmennyt paikallinen merihistorioitsija, **Seppo Salonen**, ajoi viistokaikua merellä Porin edustalla toiveenaan uusien hylkyjen ja muinaisjäännösten löytäminen. Museoviraston silloisen Meriarkeologian yksikön arkistossa oli jo entuudestaan useita Salosen ilmoittamia aiemmin tuntemattomia muinaisjäännöskohteita. Tämänkertainen hylkylöytö sijaitsi aivan Mäntyluodon sataman vieressä. Porin satama oli päättänyt läjittää syksyllä 2009 alkanee väylänsyventämishankkeensa tuotoksena tulevan ruoppausmassan Kallonlahdelle, minkä myötä satamatoimintoja voitaisiin laajentaa kohti läheistä Kallon saarta. Salonen tiesi Mäntyluodon sataman laajennushankkeesta Kallonlahdelle ja huolestui löytämässä hyllyn kohtalosta. Hän teki ilmoituksen hylystä sekä sitä uhkaavasta toimenpiteestä Meriarkeologian yksikölle, minkä seurauksena aloitettiin keskustelut Porin sataman kanssa sekä alustavat tutkimukset hyllyllä. Yhteistyö sataman toimijoiden kanssa johti lopulta löytyneen, yli satavuotiaaksi ajoitetun hyllyn koekaivaukseen ja kaivaukseen.

PORIN SATAMA JA HYLYN SIJAINTI

Porin satama toimii Meri-Porin alueella Reposaarella (Tahkoluodon satama) ja Mäntyluodolla ja sijaitsee noin 15 kilometriä Porin

Kuva 1. Kartta Mäntyluodon satamasta. Reposaaren eteläosa näkyy kartan vasemmassa yläreunassa. Kallonlahden hylyn sijainti on merkitty punaisella karttaan.

kaupungista luoteeseen mereen pistävällä niemellä Räsöönuntin tuntumassa (kuva 1). Mäntyluodolla tilaa satamalle on saatu lisää osin täyttämällä merialueita. Nykyään myös Reposaarelle pääsee autolla, sillä saari on yhdistetty mantereeseen Lampaluodon kautta kulkevalla maantiesillalla, joka kulkee Reposaarelle Tahkoluodon kautta. Porin satama on perustamisestaan lähtien ollut yksi Suomen kiireisimmistä satamista ja tärkeä toimija kansainvälisessä kaupassa. Satama siirrettiin itse kaupungista Reposaareen jo 1600-luvulla maannousun myötä, kun Kokemäenjoki muuttui liian matalaksi, jotta purjelaivat olisivat päässeet purjehtimaan sitä pitkin kaupunkiin. Maan kohoaminen on ollut ongelma satamalle kautta aikojen, ja lisäksi rannat mataloituvat jatkuvasti Kokemäenjoen mukanaan kuljettaman hiekan myötä. Sataman ranta-alueita on luodattu ja ruopattu

useaan otteeseen aikojen kuluessa. Reposaarelta satamatoiminta laajentui Mäntyluodolle 1900-luvun alussa, kun Tampere-Pori rautatie ulotettiin satamaan pitkällisen poliittisen väännön jälkeen. 1800-luvulta lähtien suurten purjelaivojen aikaan Porin satamaan purjehdittiin miltei kaikkialta maailmasta ja sieltä lastattiin vientiin pääasiassa puutavaraa ja lisäksi jonkin verran tervaa. Sataman kulta-aikaa olikin juuri suurten purjelaivojen aika-kausi, mutta myös nykyään Porin satama on tärkeä toimija Suomessa. (Saarinen 1972.) Mäntyluodon satama on keskittynyt puutavaran, kappaletavaran, irtolastien ja konttien käsittelyyn, sekä vientiin että tuontiin. Satama on yksi Pohjoismaiden suurimmista sahatavarasatamista. Sataman neljästä laiturialueesta Kallonlahdessa käsitellään lähinnä malmirikastetta (nikkeli ja kupari), romua, koksia sekä kyllästettyjä pylviäit (Nurmi 2001).

Kallonlahden hylky sijaitsi Porin Mäntyluodon satamassa, Kallonlahdessa, jota rajaa lännessä Mäntyluodon satama ja idässä Mäntykallio/Kallon saari. Hylky päätettiin lopulta koekaivauksen jälkeen tutkia kokonaisuudessaan ns. maa-kaivauksena, sillä tällöin Kallonlahden maatyttöä oli mahdollista jatkaa tutkimusten kuluessa. Käytännössä hylky kierrettiin läjitystyön aikana ja se jäi omaan altaaseensa, josta merivesi pumpattiin pois ennen kaivauksen alkua (kuva 2). Sataman laajennuksen alle ei lopulta jäänyt hylkyä, vaan se tutkittiin kokonaisuudessaan ja poistettiin satama-altaasta.

TUTKIMUKSEN KULKU

Tutkimuksen alussa olimme tietoisia siitä, että hyvin harvoin on mahdollista tehdä kaivausten perusteella syvällisempää tulkin-taa kohteesta silloin, kun kysymyksessä on pelastuskaivaus. Kallonlahden hyllyn oli jo

koekaivauksen aikana todettu olevan hajonnut ja jäljellä oli vain erittäin pieni osa alkuperäisestä aluksesta. Lisäksi koekaivauksen aikana todettiin, että mahdolliset hylkyyn liittyvät esinelöydöt olivat todennäköisesti jo aikaa sitten kadonneet. Hyllyn sijainti sataman vieressä merkitsi sitä, että alueella oli ollut jatkuvaa hylkyä kuluttavaa toimintaa ja satamasta oli kulkeutunut kohteelle kaikenlaista tavaraa ja jätettä. Vaikutti todennäköiseltä, että meidän olisi siis mahdollista vain dokumentoida hylkyjäänne niin hyvin kuin taisimme. Sekin olisi jo melko vaativa työ, kun aikaa kaivaukselle oli kuukausi ja työtä tekemässä oli vain viisi henkilöä.

Tutkimuskysymykset kaivauksille lähdettäessä olivat kuitenkin kunnianhimoiset. Toivoimme, että olisi mahdollista sekä tunnistaa hylky että löytää viitteitä sen historiasta ja lastista, ja tätä kautta yhdistää alus Porin sataman historiaan. Melko nopeasti kaivausten

alettua kävi selväksi, että pelkän arkeologisen materiaalin kautta näihin kysymyksiin ei ollut mahdollista saada vastausta, sillä hylky oli melkein kokonaan hajonnut. Alkuperäisestä aluksesta oli jäljellä kaivausten alussa ehkä vain noin 10 %, eli perärangan alaosa, osa köliä ja deadwood-rakennetta sekä muutama lankkurivi styyrpuurin puoleista pohjaa. Lisäksi hyllyn sisäpuolella olivat jäljellä osa styyrpuurin puoleisista ensimmäisistä kaarista ja paloja toisista kaarista ja näiden päällä sisälaudoitusta. Keula oli hävinnyt kokonaisuudessaan, kuten myös paapuurin puoli (kuva 3). (Tevali 2011.) Hajonneisuutta selitti osaltaan se, että hyllyn ympäristöstä oli muun muassa nostettu merihiekkaa eri aikoina. Lisäksi jäät olivat kuluttaneet matalassa vedessä sijainneen hyllyn yläosia, kuten varmasti myös muu satamaan liittyvä toiminta. Hylkyntymisprosessia oli hyvin vaikea selvittää arkeologisesti alueen suuren kulutuksen

Kuva 2. Kallionlahden hylky ennen kaivausten alkua kun merivesi on poistettu altaasta. Takana oikealla erottuu Kallon/Mäntykallon saari. (Museovirasto MA201107:3.)

Kuva 3. Kallonlahden hylky esiin kaivettuna. Kuvassa vasemmalla hyllyn keulaosa ja oikealla perä. Pysäytyskuva monikeilainluotainaineistosta. (© Museovirasto.)

ja muutosten myötä. Itse Kallonlahtikin oli avoin väylä 1960-luvulle asti, jolloin rakennettiin Mäntyluodon ja Kallon saaren yhdistävä maantiesilta.

Koska arkeologisen tutkimuksen tuloksena pystyttiin "vain" dokumentoimaan hylkyjäänne sekä tutkimaan aluksen rakennustapaa¹, oli identifiointikysymyksessä käännäyttävä muiden lähteiden puoleen. Seppo Salonen oli jo löytönsä jälkeen tehnyt hylkyyn liittyen arkistotutkimuksia ja hänen mielestään Kallonlahden hylky oli ruotsalainen priki Carl, joka upposi alueelle syysmyrskyssä vuonna 1879. Salosen tutkimustuloksista kirjoitettiin Porin merihistoriallisen seuran julkaisuissa (Praaki 1997 & 2008), mutta niissä ei mainittu lähdeviitteitä. Oli siis jäljitettävä alukseen liittyvät kirjalliset ja historialliset lähteet sekä tutkittava niiden yhteensopivuus Kallonlahden hyllyn kanssa sekä etsittävä tietoja muista alueelle mahdollisesti uponneista aluksista. Koska kysymyksessä oli Porin vesialueelle uponnut alus, oli luonnollista aloittaa tutkimukset Turun maakunta-arkistosta. Sinne on tallennettu

Porin raastuvanoikeuden pöytäkirjat, joista löytyvät esimerkiksi uponneiden alusten kapteenien laatimat meriselitykset uppoamisen syistä. Tämä asiakirja oli pakollista tehdä, jotta aluksen omistajan oli mahdollista saada korvaus vakuutusyhtiöltään. Lisäksi paikallinen sanomalehti yleensä huomioi merionnettomuudet, varsinkin jos ne koskettivat oman kaupungin asukkaita, joten tämäkin mahdollisuus oli käytävä läpi.

PRIKI CARL KIRJALLISISSA LÄHTEISSÄ

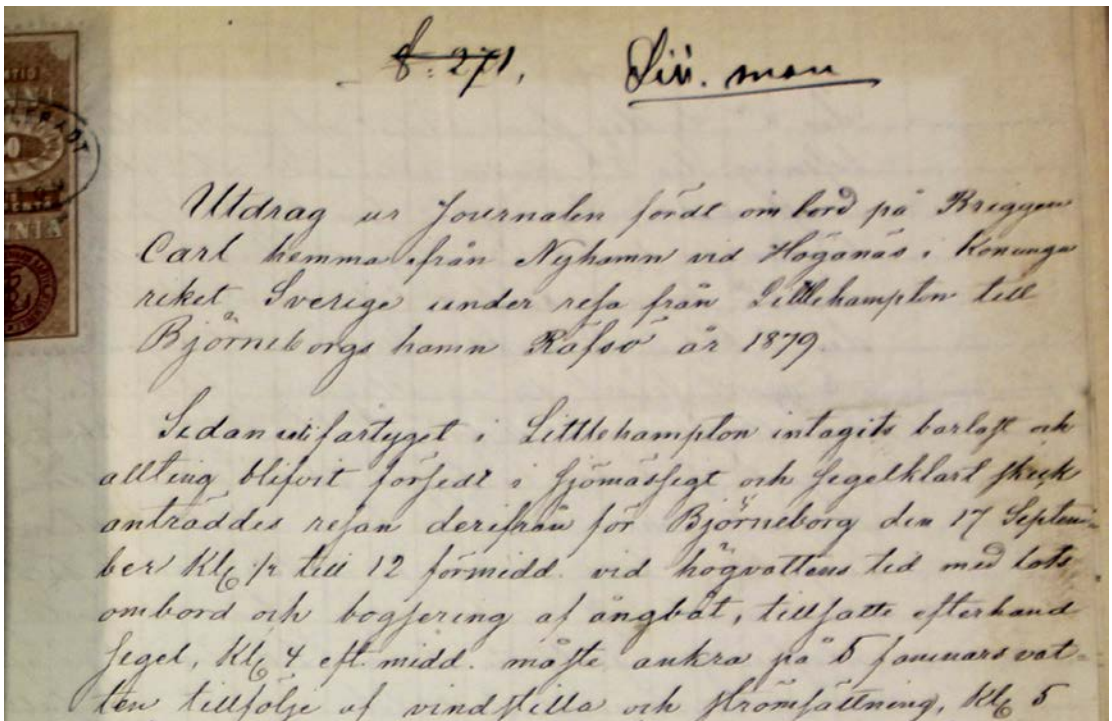
Tutkimuksen onneksi Seppo Salonen oli jo tehnyt suurimman työn eli löytänyt Kallonlahden hyllylle mahdollisen identifioinnin. Kaivauksen jälkitöissä jäljelle jäi siis muun perustöiden kuten kaivauskarttojen puhtaaksi piirtämisen, valokuvien luetteloinnin yms. lisäksi käydä läpi Priki Carlista kertova historiallinen aineisto. Porin raastuvanoikeuden pöytäkirjoista löytyy useita merkintöjä koskien Carla, mukaan lukien meriselitys (kuva 4). Useimmiten meriselityksen lisäksi ei

löydy muuta, mutta tällä kertaa alus on ollut kiistakapulana kapteenin sekä siihen lastatun tavarän omistajien välillä ja riitaa on ratkottu Porin käräjäoikeudessa koko syksyn ja talven 1879 ajan. Näiden tekstien myötä kuva Carlsta alkaa selkeytyä.

Carl, jonka kotisatamaksi mainitaan vaihtelevasti Helsingborg tai Nyhamn vid Höganäs Ruotsissa, oli kauniiksi mainittu priki, jonka kantavuus oli 110 standardia. Alus oli vakuutettu 2/3 arvostaan merivahinkoa vastaan vakuutusyhtiössä nimeltä Kullens enskilda Sjöasjursförening i Höganäs. Se purjehti Reposaareen Englannin Littlehamptonista saatuaan välikäsien kautta 9.9.1879 kuljetussopimuksen, joka solmittiin Carlin kapteenin **Olof Rosenbergin** ja porilaisen kauppiaan ja raatimiehen **Gustaf Sohlströmin** kesken. Carlin tuli sopimuksen mukaan lastata Reposaaressa lautoja ja lankkuja sekä matkata takaisin Englantiin, West Hartlepooliin Yorkshiressa. Matkaa Reposaareen

käsitellään kapteeni Rosenbergin meriselityksessä eikä sen aikana tapahtunut mitään erityistä. Carlin saavuttua Reposaareen 3. lokakuuta sen painolasti tyhjennettiin ja alus hinattiin ankkuriin Reposaaren sisemmälle redille kello yhdeksältä aamulla. Tavarän lastaus aloitettiin melkein saman tien. Carliin lastattiin yksinomaan puutavaraa, jolla oli useita omistajia. Tämä oli tyypillistä ajan tavarankuljetukselle: omistajat hajauttivat kauppataravärnsä useisiin aluksiin, jolloin lastin menettämisen taloudellinen riski pieneni. Yksi Carliin puutavaraa lastanneista kauppiasta oli nimeltään **Oskar Wahlgren**, jonka liiketoiminta oli ajautunut konkurssiin. Puutavara myytiin, jotta konkurssipesä saisi tuloja velkojen maksuun. Konkurssipesän hoitajiin kuuluivat kauppias Wahlgrenin lisäksi varatuomari **F.S. Hæxmontan** ja tehtailija **Petrell**. (Tevali 2011, 36.)

13. lokakuuta iltapäivään mennessä melkein koko ruuma oli saatu lastattua täyteen

Kuva 4. Kapteeni Rosenbergin antaman meriselityksen alkua. (Turun maakunta-arkisto.)

puutavaraa. Samana iltapäivänä kun alkoi tuuli voimistua kovaksi, lastaus keskeytettiin ja aluksen ankkureihin lisättiin kettinkiä. Samalla varmistettiin, että priki lepäsi tarpeeksi syvässä vedessä. Yöllä tuuli nousi myrskylukemiin ja kääntyi puhaltamaan pohjoisesta, satoi vettä ja räntää. Kolmen aikaan aamuyöllä myrskytuulen ankkureistaan irti repäisemä tukkilotja törmäsi Carlin keulaan ja alkoi työntää sitä. Ankkurikettinkeihin lisättiin pituutta, mutta pian alus törmäsi kariin ja huomattiin styyrpuurin puoleisen ankkurikettingin pettäneen. Sitten tapahtui paljon lyhyessä ajassa: keulan kiinnityskaapeli petti ja sotkeutui styyrpuurin reelingin pliehtankurin kanssa ja Carl alkoi ajelehtia suoraan kohti viereen ankkuroitua alusta. Prikiä yritettiin ohjata raakojen avulla ja se onnistuikin väistämään viereisen aluksen. Melkein heti huomattiin, että aluksen runko vuosi vettä. Satamasta saapui miehiä auttamaan pelastustöissä ja pumppaus aloitettiin välittömästi. Pumppaus ei kuitenkaan tuottanut tulosta ja vesi nousi nopeasti välikannelle saakka. Päivän valjetessa todettiin, ettei ruori totellut enää ohjausta. Pumppausta kuitenkin jatkettiin ja alusta alettiin myös irrottaa siihen törmänneen tukkilotjan jäänteistä. Lokakuun 14. päivänä kello 11 alus saatiin viimein irrotettua, mutta iltapäivällä tilanne oli jo niin vakava, että salkoon nostettiin hätälippu. Tällöin höyrylaiva Azalea yritti useaan kertaan tulla avuksi, mutta se ei pystynyt myrskytuudessa lähestymään prikiä. Puoli neljän aikaan iltapäivällä pumppaaminen viimein lopetettiin hyödyttömänä ja miehistöä kiipesi katkaisemaan mastojen prammitangot, jottei alus kaatuisi kallistuessaan. Kun miehistöä oli vielä ylhäällä katkaisemassa etummaista prammitankoa, alkoi alus kuitenkin kallistua styyrpuurin puolelle niin, että vesi hyökyi laidan yli ja lähestyi ruuman luukkuja. Silloin miehistöllä ei ollut enää muuta tehtävissä, kuin pelastautua veneisiin. Kello kahdeksal-

ta illalla he hylkäsivät Carlin ja rantautuivat läheiselle Kallon saaren luotsiasemalle tuntia myöhemmin. Seuraavana aamuna myrskyn vielä riehuessa miehistö näki priki Carlin kaatuneena kyljelleen ja vain pieni osa toista kylkeä näkyi aaltojen alta.²

Onnettomuuden jälkeen kapteeni Rosenberg ryhtyi toimeen. Hän palkkasi aluksen pelastustoimiin paikallisen kauppiaan **Pehr Larssonin**, jolla oli todennäköisesti kokemusta vastaavista töistä. Larsson sai sopimuksen mukaan palkkseen 50 % Carlista nostettujen rungon, takilan sekä laivatarvikkeiden huutokauppahinnan arvosta. Ilmeisesti Larsson pelasti myös ruuman puutavaralastin, mutta sen myynnistä määräsi laki. Kauppias Wahlgrenin konkurssipesä haastoi kuitenkin kapteeni Rosenbergin oikeuteen virheellisestä toiminnasta pelastustöiden aikana. Heidän mukaansa prikin mastot olisi pitänyt katkaista jo paljon aikaisemmin pelastustöiden aikana, jotta aluksen kaatuminen olisi saatu estettyä. Konkurssipesän mielestä oli kapteenin vika, että konkurssista selviämiseen oli nyt onnettomuuden jälkeen käytettävissä vielä vähemmän varoja kuin ennen. Tämän vuoksi kannatti yrittää saada kapteeni vastuuseen, jotta prikin vakuuttanut vakuutusyhtiö korvaisi vahingot lastin omistajille. Rosenberg ja konkurssipesän osakkaat laativat useita lausuntoja raastuvanoikeudelle ja hankkivat todistajia asiansa puolesta. Asiaa puitiin raastuvanoikeudessa koko syksyn ja talven 1879 ajan. Loppujen lopuksi näyttää kuitenkin siltä, että Rosenberg pystyi vakuuttamaan oikeuden menettelynsä virheettömyydestä eikä häntä tuomittu vastuuseen onnettomuudesta. Rosenberg muun muassa todettiin syyttömäksi onnettomuuteen Porin laivanpäällikköyhdistyksen tutkinnassa, jonka kapteeni itse tunnusti ainoaksi päteväksi tahoksi arvostelemaan hänen merimiestaitojaan. Rosenberg teki selväksi, ettei hän arvostanut syyttäjiensä argumentointia pelastustoi-

minnan menettelytavoista, sillä näillä ei ollut minkäänlaista kokemusta laivankäsittelystä tai purjehduksesta ylipäänsä. Onnettomuuden syypääksi Rosenberg totesi Carlin törmäyneen tukkilotjan, joka aiheutti aluksen irtoutumisen ankkureistaan. Myöhemmin Rosenberg sekä Carlin vakuuttanut vakuutusyhtiö haastoivatkin tukkilotjan omistaneen Höyrylaiva osakeyhtiön oikeuteen saadakseen korvatuksi uppoamisen aiheuttamat vahingot, mutta oikeudenkäynnin tuloksesta en löytänyt merkintää. (Tevali 2011, 35.)

Raastuvanoikeuden pöytäkirjoista löytyy myös Carlista pelastetun tavaran luettelo, josta käyvät ilmi hylystä nostetut ja virallisessa Tullikauppakamarin huutokaupassa 29.11.1879 myydyt aluksen osat. Näyttää siltä, ettei Pehr Larssonin tavoitteena ole ollut hyllyn kokonaisuena nostaminen, vaan aluksesta irrotettiin kaikki osat, jotka voitiin käyttää hyväksi sekä nostettiin kettinkiä, rautaromua ja myös muonavaroja. Hyllyn pohja oli vuorattu kuparilla, joka myös irrotettiin ja myytiin kupariromuna. Näiden lisäksi muun muassa aluksen purjeita, ankkuri, veneet, raakoja, staakeja, kettinkiä ja köysiä myytiin huutokaupassa. Paikallinen sanomalehti Björneborgs Tidning ilmoitti numerossaan 13.3.1880, että hylystä nostetut noin 30 standardia puutavaraa olivat huutokaupattavana. (Tevali 2011, 35–36.)

KALLONLAHDEN HYLKY = PRIKI CARL?

Carlin uppoamisesta sekä hyllyn huutokaupoista laaditut asiakirjat ovat kiinnostavaa luettavaa, sillä ne kuvaavat tuiki tavallisen kauppaluksen täysin rutiininomaista työmatkaa, jolla on kuitenkin onneton loppu. Mutta voidaanko sanoa varmasti, että Kallonlahdesta löytynyt hylkyjäänne on syksyllä 1879 uponnut priki Carl? Useimmat löytämäni dokumentit, kuten myös itse kapteeni

Rosenbergin meriselitys, ovat melko epämääräisiä kuvatessaan prikin uppoamispaikkaa. Yleisesti paikaksi mainitaan vain Mäntyluoto. Kiinnostavia mainintoja löytyy kuitenkin muutamia. Kapteeni Rosenbergia puolustavassa todistajanlausunnossa mainitaan Carlin ajautuneen karille 14.10.1879 sekä "...kantrat inwid Kivikallo lotsstation...". Tämän lisäksi todistajanlausunnon antoivat merikapteeni **Otto Fredrik Köhler** sekä kihlakunnantuomari **Snellman**, jotka kirjoittivat, että priki Carl "...omsides kantrat, liggande så djupt i farleden på södra sidan om Räfsö holme inwid Kallo lotsstation, att endast en obetydlig del af baborssida war synlig...". Näin näyttäisi siltä, että Kallonlahden hyllyn löytymispaikka ja priki Carlin uppoamispaikka vastaavat toisiaan mitä suurimmassa määrin. Kallonlahden hyllyn jäänteet myös vastaavat Carlin asentoa, kun se oli uponnut meren pohjaan. Kun tähän lisätään vielä, että alueelta ei ole löytynyt muita priki Carlin jäänteisiin sopivia hylkykohteita, on tunnistus hyvin todennäköinen.

Mitä aluksen hyllylle sitten pelastustoitien jälkeen tapahtui? Arkeologisten kaivausten perusteella näyttää selvältä, että suurin osa hylystä ja sen lastista nostettiin heti onnettomuuden jälkeen ja myytiin huutokaupalla. Björneborgs Tidning kertoo useaan otteeseen Carlin uppoamisesta sekä sitä seuranneista tapahtumista loppuvuoden 1879 ja alkuvuoden 1880 aikana. Näihin kuuluvat mm. aluksen huutokauppa-ilmoitus numerossa 29.11.1879 ja pelastetun lastin huutokauppa-ilmoitus numerossa 24.3.1880. Hylky myytiin huutokaupassa sillä ehdolla, että ostaja poistaa hyllyn omalla kustannuksellaan. Kauppias Pehr Larsson maksoi hylystä 1003 markkaa ja Björneborgs Tidningin toimittajan laskelmien mukaan sen nostaminen ja kunnostaminen jälleen koolleen seisovaksi tulisi maksamaan noin 3000 markkaa. Ilmeisen taitavana taloudenpitäjänä Larsson varmasti

laskelmoi hyllyn hajottamisen ja osina myymisen olevan paljon tuottavampi liiketoimi kuin sen kunnostamisen.

KIRJALLISET LÄHTEET MERIARKEOLOGIAN TUKENA

On sanomattakin selvää, että ilman kirjallisista historiallisista lähteistä löytyneitä tietoja Kallonlahden hyllyn tarina olisi jäänyt paljon laihemmaksi. Tietäisimme vain, että lahteen on uponnut 1800-luvun lopulle ajoitettu purjelaivan hylky. Kaivausten aikana löydetty vähäiset esineet eivät juuri valaise hyllyn tarinaa: puinen plokki, puisten tynnyrien palaset sekä kannet sekä mahdollisesti jokunen painolastikivi voidaan yhdistää hylkyyn ainoastaan todennäköisesti – hyllyn sijainti vilkkaan sataman läheisyydessä, jossa on aikojen kuluessa ruopattu, myllätty ja nostettu merihiekkaa, ei juuri vala luottamusta löytötekstiin. Historiallisten lähteiden perusteella sen sijaan pystyttiin hylkyjäänteiden ympärille rekonstruoimaan kokonainen tarina synkästä ja myrskyisästä syysyöstä, jolloin pelastustöistä huolimatta jälleen yksi alus jäi karikkoisen länsirannikon saaliiksi.

On hyvin harvinaista, että hyllylle voidaan määrittää uppoamispaikan ja – ajan lisäksi nimi, kotisatama, viimeisen matkan lähtö- ja paluusatama, lasti, kapteeni, vakuuttaja sekä lisäksi vielä oikeudenkäynti, jonka osapuolina on aluksen vuokranneita kauppiaita ja muita toimijoita. Näin priki Carl liittyy suoraan ajanjaksoon, jolloin Porin satama eli kulta-aikaansa kansainvälisen kaupan toimijana ja suuret purjelaivat purjehtivat Reposaareen kuljettaen sen puutavaraa kaikilla maailman merillä. ♦

Riikka Tevali
riikkatevali@hotmail.com

Museovirasto / Arkeologiset kenttäpalvelut
PL 913
00101 Helsinki

LOPPUVIITTEET

¹ Kallonlahden hyllyn dokumentoinnista ks. kaivausraportti, Tevali 2011.

² Olof Rosenberg: Sjöförklaring. Björneborgs rådstugurättens domsbok 1879.

LÄHTEET:

Painamattomat lähteet

Björneborgs rådstugurättens domsbok 1879. Turun maakunta-arkisto.

Tevali, Riikka: PORI Mäntyluoto Kallonlahti. 1800-luvun hyllyn arkeologinen kaivaus. Museovirasto 2011.

Kirjallisuus

Nurmi, Lasse: *Karhu katsoo merelle. Katsaus Porin sataman 220-vuotiseen historiaan*. Porin satama, Pori 2001.

Praaki. Satakunnan merihistorian seura ry. vuosijulkaisu 7. Pori 1997.

Praaki. Satakunnan merihistorian seura ry. vuosijulkaisu 16. Pori 2008.

Saarinen, Juhani: *Porin historia 3, 1809–1939*. Pori 1972.

UUDEN AJAN AINEISTOJEN TUTKIMATTOMAT MAHDOLLISUUDET

– ESIMERKKEINÄ MUSEOVIRASTON PELASTUSKAIVAUKSET
OULU ISOKATU 11 JA PIETARSAARI LASSFOLK

ABSTRACT

The unexplored possibilities of the early modern excavations – Two examples: Oulu Isokatu 11 and Pietarsaari Lassfolk

The article introduces briefly two Finnish archaeological rescue excavations, Oulu Isokatu 11 (2007–2008) and Jakobstad Lassfolk (2010) and their research potential. Both sites and their protected urban archaeological layers were threatened by construction projects, and due to that reason they were research objects of archaeological excavations organized by the Department of Monuments and Sites, National Board of Antiquities, Finland. The Jakobstad Lassfolk site was dated around from the end of the 17th century to the second half of the 19th century. The Oulu Isokatu site was dated from around the 1660s to the 1870s. The collected archaeological material consists of remains of residential plots and streets.

JOHDANTO

Artikkelissa käsitellään uuden ajan arkeologisten kaivausten tutkimuspotentiaalia kahden kaivausaineiston kautta. Pietarsaaren Lassfolkin ja Oulun Isokatu 11:n kaivaukset toteutettiin Museoviraston Rakennushistorian osaston pelastuskaivauksina (nyk. tilaustutkimus) kaupunkikeskustojen Muinaismuistolaisten suojelemilla tonteilla. Pietarsaaren projektit toteutettiin yhteistyössä kaupungin museon kanssa. (Oikarinen 2008, 2009, 2011.) Museoviraston suurvalta-aikaisten kaupunkien inventointien mukaan kohteista oli mahdollista löytää muinaisjäännöksiä isoavihaa (1713–21) vanhemmalta ajalta, mutta myös nuoremmista kaupunkikerrostuksista. Niiden oli todettu vaativan koekaivauksia ja mahdollisia jatkotutkimuksia, mikäli tonttien maaperään uhkasi kajoaminen. (Ikonen & Mökkönen 2002; Mökkönen 2002.) Molemmat kohteet tutkittiin kaivauksin yhden kesän aikana, ja kenttätyövaiheen jälkeen kerätyt aineistot käsiteltiin, raportoitiin, ja niistä tehtiin alustava synteesi.

Tämän artikkelin tavoite on luoda silmäys aineistoihin ja esitellä esimerkein niiden tutkimuspotentiaalia. Aineistoja on toistaiseksi hyödynnetty yksittäisissä arkeologian opinnäytetöissä Oulun yliopistossa (Riu-

tankoski 2010), jonne löydöt on deponoitu. Kaivauksista on kerrottu kenttätöiden esittelytilaisuuksissa Kansallismuseossa ja Oulun yliopistossa sekä yleisötilaisuuksissa "kotikaupungeissaan"¹. Aineistojen tutkimuspotentiaali onkin "tutkimaton", siinä mielessä, että asian kattavampi selvitys vaatisi aineistojen läpikäyntiä erilaisista tutkimuksellisesti erikoistuneista näkökulmista. Voidaan kuitenkin sanoa, että kohteiden tutkimusta – kuten yleensäkin kaupunkiarkeologiaa – rikastavat monipuolinen rakennejäännös- ja löytöaineisto ja mahdollisuudet analysoida niitä yhdessä historiallisten tietojen kanssa. Viimeisimmät voivat auttaa löytyneiden muinaisjäännösten, löytöaineiston ja mahdollisten muiden analyysitulosten tulkinnassa. Arkeologinen tutkimus voi myös joko tarkentaa historiallisia tietoja tai tuoda niihin uusia näkemyksiä vaikkapa erilaisista kaupunkirakentamisen perinteistä, kaupunkitilan käytöstä ja muotoutumisesta, elintavoista, arkielämästä, rakennetusta ympäristöstä tai kulttuuriympäristöstä, elinkeinoista ja yhteyksistä ulkomaille. Laajemmassa mielessä yksi yleinen tutkimusmahdollisuus on aineistojen yhdistäminen muihin kaupunkiarkeologisten aineistojen tietoihin tai aikakausien materiaalliseen ja historialliseen kontekstiin. Muita tutkimusmahdollisuuksia ovat esimerkiksi kartografiset analyysit myös yhdistettynä muiden erilaisten vapaaseen käyttöön avautuvien visuaalisten aineistojen ja arkeologisten aineistojen analyysiin.

Yksittäiset kaivausaineistot antavat läpileikkauksen tiettyyn kohteeseen kuten tontin pihaan ja sen käyttöhistoriaan, yksityiseen ja jopa yksilöllisyyteen erityisesti omistajatietojen kanssa. Nuoremmassa uuden ajan kohteissa vuosisatojen tutkimus on rajallista, toisaalta se mahdollistaa näiden ajanjaksojen tarkemman tarkastelun. Arkeologia kertoo myös pienistä ja "vähäpätöisistä" asioista, joita ei ehkä kirjallisista lähteistä tavoita.

Hieman kulunut fraasi on, että uudet tutkimusnäkökulmat ja -menetelmät voivat tuoda esille asioita, joita ei ole voitu aiemmin tutkia, joten analysoimaton tutkimusaineistokin voi osoittautua tulevaisuudessa arvokkaaksi. Oulun Isokadun kaivausten aikana pestiin ja kuivatettiin esimerkiksi joukko orgaanisia näytteitä, joita ei vielä ole hyödynnetty (Oikarinen 2011, liitteet 2 ja 10).

Pietarsaaren Lassfolkin kohteessa kaivausalueiden sijainti ja laajuus määräytyi tontin kunnallistekniikan sallimissa rajoissa ja laajuudessa. Oulun Isokatu 11 kohteen osalta tilanne oli parempi, koska tontti oli lähes vapaa aiemmasta maankäytöstä, joten kaivausalue kattoi melkein koko tontin pihan. Kohteissa käytettiin samaa kaivausmenetelmää, stratigrafista kerroskaivausta yhdistettynä perinteiseen mittausdokumentointiin. Dokumentoidut kulttuurikerrokset, eli muinaisjäännökset, löytöaineisto ja niihin liittyvät maakerrokset olivat hyvin erilaisia, muun muassa löytöaineiston volyymi ja luonne kohteissa poikkesivat toisistaan. Pietarsaaren Lassfolkin aineistoa on tarkasteltu viimeksi keväällä 2011, kun kaivauksesta tehtiin pieni näyttely Pietarsaaren kaupunginmuseoon Museoviraston ja Pietarsaaren kaupunginmuseon yhteistyönä. Näyttelyesineet ovat deponoituna kaupunginmuseossa, mutta näyttelyn posterit ja muutamia esillä olleita esineitä muunnettiin verkkonäyttelyksi (Museovirasto & Pietarsaaren Kaupunginmuseo 2012). Reaalisessa näyttelytilassa löydöt ja näyttelyn teemat oli jaettu kokonaisuuksiin, mitä ei verkkoon toteutettu.

Dokumentoidut rakenteet ja niiden tulkinat jäävät tässä artikkelissa vähälle läpikäynnille, ja niiden tulkinta on siinä pisteessä kuin ne raportointivaiheessa saatiin. Monet rakenteista ja löytöaineistot kaipaivatkin tarkempaa analyysiä ja laajempaa vertailua ja sitä kautta tehtyjen alustavien tulkintojen uudelleentarkastelua.

PIETARSAARI LASSFOLK
– ASUINKORTTELEITA JA KATUJA

Pietarsaaren ns. Lassfolkin (nyk. Campus) korttelin kaivaus (2/2/7–10) oli ensimmäinen koekaivaus ja pelastuskaivaus (Oikarinen 2008, 2009), joka tehtiin Pietarsaaren kaupungin isovihaa vanhempien kaupunginrajojen sisäpuolella (Mökkönen 2002, 17). Tavoitteena oli löytää kaupunkikerrostumia kaupungin perustamisvuosisadalta alkaen. Kaupungin lähiympäristössä oli aiemmin tehty kolme kaupunkiarkeologista koekaivausta ja kolme kaivausta sekä yksi kaupunginkirkkoon liittyvä dokumentointikäynti vuosien 1939–2001 välisenä aikana. Nämä liittyivät muun muassa Pietarsaaren maaseutukunnan kirkkoon, kaupungin kirkon lattian alle ja Rosenlundin ns. Aspegrenin 1700-luvulle ajoittuvaan puutarhaan. Kohteista kaupunginkirkko on myös vanhimman kaupunkialueen sisäpuolella. Lisäksi havaintoja muinaisjäännöksistä on tehty tontti- ja katualueilta kaivutöiden yhteydessä. (Mökkönen 2002, i, 17–18.)

Kaupunkiarkeologisesta näkökulmasta Pietarsaari on vähän tutkittu kohde. Tiedot kaupungin varhaisvaiheista ovat vähäisiä, ja arkeologialla on siksi suuri merkitys tutkittaessa erityisesti tätä aikaa. Pietarsaari perustettiin vuonna 1652, ja se on nuorin ennen isovihaa Pohjanmaalle perustetuista kaupungeista. Ennen kaupunkia paikalla on sijainnut Pedersören satama, joka siirrettiin maankokoamisen seurauksena edullisempaan paikkaan 1600-luvun puolenvälin tienoilla. (Mökkönen 2002, 5; Toivanen 1982, 28, 36). Kaupunki sijaitsi siten salmen äärellä, josta oli hyvät ja pitkään käytetyt kulkuyhteydet, noin kilometrin päässä pohjoisessa Pedersören kirkon suunnasta (ns. maaseutukunnan kirkko) ja Herrholmista itään (Toivanen 1982, 28–30). Ensimmäinen kaupunkimittaus ja kartta eivät ole säilyneet, mutta vuoden

1663 henkikirjat nimeävät kadut Permågatun, Östergatun, Wästergatun ja Mellangatun, ja vuosien 1693 ja 1735 kartoista tunnetaan nimeltä ja sijainniltaan pääkatu Storgatan. Kaupungin laajuuden ja tilan kerrotaan muotoutuneen 1660-luvulla. Porvarit olivat ostaneet maan pääosin yhdessä, mutta maksu- ja maankäyttösuhteissa ilmenneiden ongelmien jälkeen niiden osuuksia oli arvottu. Kaikki asukkaat eivät olleet pystyneetkään maksamaan osuuksiaan raatimiehelle Tukholmaan. (Toivanen 1982:30–33.) Kaupungissa oli perustamisvuonna 32 porvaria, mutta vuonna 1696 jo 258 porvaria. Kehitys oli samankaltainen kuin lähikaupungeissa Uudessakaarlepysssä, Vaasassa ja Kokkolassa, joissa asukkaiden määrä oli kuitenkin ehtinyt kasvaa jo monikertaiseksi. Mainituista kaupungeista kolmessa viimeisimmässä asutus oli alkanut jo kolme vuosikymmentä aiemmin (Toivanen 1982: 30–35, taulukko).

Kaupunkiarkeologisia kulttuurikerroksia etsittäessä ja ajoitettaessa tiedot kaupungin vanhimmista rajoista auttavat määrittämään sen asemakaavoitettua laajuutta. Ensimmäinen kaupungin asemakaavaa ja sen rajoja kuvaava kaupunkimittauksiin perustuva **Jakob Johan Wikarsin** kartta on vuodelta 1735, jonka rajojen kerrotaan vastaavan vanhempaa, Gäddan vuoden 1693 kartan kaupunkialuetta. Asutusta on ollut myös kaupungin pohjoispuolella kaupunkirajan sisällä kaavoittamattomalla alueella. (Mökkönen 2002, 5; Toivanen 1982, 29.) Kaupunki poltettiin valtaosaltaan vuonna 1714 kahdesti venäläisten toimesta. Tämän jälkeen kaupunki rakennettiin uudelleen entisen asemakaavan ja tulliadan rajojen mukaan, ja vasta 1700-luvun jälkipuoliskolla kaavoitettu alue laajeni tämän alueen ulkopuolelle. Suuressa kaupunkipalossa vuonna 1835 kaupunki tuhoutui vanhimmalta ja varakkaalta eteläosaltaan. Tämän jälkeen 1800-luvulla asemakaava muuttui useita kertoja, kortteleiden ja koko kaupun-

gin koko kasvoi ja katujen sijainti muuttui. (Möckönen 2002, 6–7, liitteet 3.1.–3.3.)

Tutkimuksen kohteena ollut kortteli sijoitui aikanaan vauraaseen ja vuonna 1835 palaneeseen kaupunginosaan. Pietarsaari olikin erittäin merkittävä laivanrakentaja ja tervantuottaja 1600–1700-luvuilla, ja sieltä oli vilkkaat yhteydet ulkomaille (ks. esim. Björkman 1918, 1921, 1924; Toivanen 1982). Yksi merkittävä henkilö oli kauppias ja laivanvarustaja **Adolf Lindskog**, jonka vuonna 1797 rakennuttama kaupungin ensimmäinen kivitalo (Björkman 1921, 103–104) on edelleen kaupunkipaloista säilyneenä tutkimuskohteena olleessa korttelissa.

Rakenteiden tutkimuspotentiaalia

Ns. Lassfolkin korttelin pelastuskaivaukseen kuului viisi tutkimusaluetta, joiden yhteispinta-ala oli 252 m². Ns. Lindskogin tontille avattiin suurin kaivausalue (128 m²), jota rajojasivat kaukolämpökanavat ja koulukäytössä olevan pihan kulkureitit. Yksi tonteista, ns. Esso-tontti oli jo koekaivauksessa osoittanut osin tuhoutuneeksi, ja alueelle suunniteltu kaivaus muuttui valvonnan luonteiseksi tontin maaperän osoittauduttua osin pilaantuneeksi. (Taulukko 1.)

Vuonna 2002 Pietarsaari oli vielä arkeologisesti tutkimaton kaupunki (Möckönen 2002, 17), mutta kaivauksen perusteella siitä tiedetään hieman enemmän. Kulttuurikerrokset ulottuivat noin 1,3–2,1 metrin syvyyteen maan pinnasta mitattuna, ja dokumentoitujen kulttuurikerrosten paksuus oli noin 70–90 cm. Näiden yläpuolella olivat erilaiset hieka-, täytemaa- tai purkujätekerrokset. (Oikarinen 2009, liite 13, kartat 22, 67, 45, 35, 36.)

Alueiden kulttuurikerrosten ja muinaisjäännösten luonne poikkesivat toisistaan huomattavasti paksuudeltaan, laadultaan ja löytöaineiston määrältään, ja lisäksi myös käytetyt rakennusmateriaalit alueilla olivat erilaisia.

Suurimmalta kaivausalueelta F löytyi jäännöksiä palovakuutuksen ja karttojen mukaan paikalla sijaitsevasta kivikadusta useassa eri kerroksessa. Katu ajoittui noin 1600-luvun jälkipuolelta – 1700-luvun loppupuolelle saakka. Siinä voidaan arvioida olevan karkeasti kolme eri vaihetta, joiden kiveykset olivat selkeästi erilaisia ja joiden välissä oli erottavia maakerroksia. Katu koostui aluksi tiilistä ja kivistä, tämän jälkeen tiiviisti ladotuista pienistä kivistä, ja vanhimmassa osassa litteämmistä, pyöreämmistä mutta suuremmista kivistä, missä katu oli muutoinkin epä säännöllisempi ja etelään viettävä. Vanhiman ja keskimmäisen osan välissä oli myös palokerroksia. Näiden tulkittiin ajoittuvan 1714 kaupunkipaloihin, joten kadun ja kaivauksen vanhimmat osat olisivat tätä vanhempaa aikaa (Oikarinen 2009, 102–106, 139–146.) (kuva 1.).

Kyseinen katu olisi vuoden 1834 palovakuutuskirjan kartan ja Lindskogin talon

Kuva 1. Vanhinta kivikatua. MV/RHOA: 125999: 651.
Kuva: Teija Oikarinen.

Kuva 2. 1700-luvulle ajoitettuja rakennejäänöksiä. Nurkkakivellisen pienen rakennuksen perusta, kivitatu, tiilikate, mahdollisen rakennuksen perustaa sekä uunirakennetta (sen keskellä vuoden 2007 koekaivausalue) sekä tunnistamaton pyöreähkö kivirakenne. MV/RHOA: 125999: 384. Kuva: Sanna Hujanen.

sijainnin vertailun mukaan Öster Lång Gatan, jonka pohjoispuolella kulki pitkittäin Herrholmgatan (Oikarinen 2009, 140, kuvat 65–66). Hieman eri nimillä kulkenut katu on merkitty jo vuoden 1735 kartassa (Toivanen 1982, 29; Mökkönen 2002, liite 3.1.). Kadun vieressä oli rakennettu tontti. Sieltä dokumentoitiin aitan tai pienen varaston peruskivet, -hirret ja lattia, säännöllinen tiilikate ja mahdollinen tuhoutunut rakennuksen pohja. Tämän sisällä on ollut mahdollinen uuni tai kiuas, tai kyseessä on ollut ulkoliesi. Näitä vanhempi rakenne oli suuren rakennuksen perustan osa, johon liittyi sen alinen puulla vuorattu maakellari ja todennäköisesti tiilisen tulisijan perusta. Lisäksi löydettiin kivirakenneosia, jotka voivat liittyä mahdolliseen uuniin tai kiukaaseen, ja epämääräisen muotoisia laudoituksia piha-alueilla sekä useita osittaisia eri-ikäisiä rakennusten kivijalkoja ja niihin liittyviä puurakenteita. (Oikarinen 2009, 89–146, 139–146.) (kuva 2.).

Edellisistä rakenteista esimerkiksi mahdollinen uuni ja siihen liittyneet kivikeskit-

tymät kaipaivat lisätutkimusta. Savutupien umpinaisten uunien kaltaisia uuneja rakennettiin ulos erityisesti Länsi-Suomessa, mutta niitä rakennettiin myös riihiin ja saunoihin, ilman liettä. Tupien uunit olivat yleensä matalia, ja ne soveltuivat sankapadan käyttöön ja keittämiseen. (Valonen & Vuoristo 1994, 18–20.) Savutupiin liittyen löytyy esimerkkejä puille perustetuista liesistä ja uuneista 1700-luvun alusta (Kolehmainen 1996, 31–34, 73; Kolehmainen 1999, 17). Myös saunoihin kuului kivi-uuni tai kiuas (esim. Kolehmainen 1993; Vuolle-Apiala 1993), ja Etelä-Pohjanmaalla saunojen kiukaat rakennettiin suu peräseinälle päin (Vuolle-Apiala 1993, 18).

Koska ajoittavia löytöjä löytyi vähän ja dendrokronologisia näytteitä kohteesta ei saatu, rakenteiden ajoitukset perustuvat muutamisiin suhteellisiin ajoituksiin ja historiallisiin tietoihin. Tämä aiheutti epävarmuutta vanhempien kerrosten ajoituksessa, ja nuorimmat kulttuurikerrokset oli vaihdettu vuosia sitten tehdyissä pihamaan maanvaihdossa

paksuihin täytehiekkakerrokseen. Kokonaisajoitukseksi kaivausalueelle saatiin ajoitus 1600-luvun viimeisiltä vuosikymmeniltä – ajalle ennen vuotta 1834. (Oikarinen 2009, 11, 89–146.)

Vuoden 1783 kartan tonttinumeroiden perusteella (esim. Mökkönen 2002, 11. Kuva 8.) voidaan jäljittää omistajatietoja esimerkiksi *Bidrag till Jakobstads historia I–III* -kirjasarjan avulla (Björkman 1918, 1921, 1924). Näiden, aiemmin kuvattujen palovakuutus-tietojen ja Museoviraston asemointikartan perusteella (Mökkönen 2002, liite 3.3.) varsinainen Linds kogin omistuksessa ollut ja tätä ennen useiden eri omistajien hallussa ollut tontti rajautuu tutkimuskohteena olleen kaivausalueen pohjoispuolelle, sillä väliin jää myös Herrholminkatu. Tutkimuskohteena olikin vuoden 1783 kartan eteläisempi tontti 4, jonka omistajia ovat olleet myös kauppiaat ja porvarit (Björkman 1918, 75).

Muilta kaivausalueilta löytyi osittaisia puu- ja kivirakenteita. C-alue oli löytöjen painon perusteella esinelöytörikkain kaivaus-alue. Löytöjä otettiin talteen yhteensä 65 kg ja lisäksi luita noin 16 kg. (Taulukot 1–2.) Ajallisia kerrostumia ja rakenteiden osia alueelta löytyi puolestaan vähiten, ja näistä selkeimmin tulkittava oli puinen, pyöröhirsistä tehty arinamainen rakenne, jonka alla oli pienempiä ja vanhempia kivi- ja puurakenteita sekä roskakuoppia. (Oikarinen 2009, 31–56.) Hirsirakenne ristiinajoitettiin dendrokronologisen lustonäytteen perusteella, ja ajoitetun

hirren kaato ajoittui vuosien 1833/1834 väliselle talvikaudelle (Zetterberg 2009, 2). Löytyneet palokerrokset voivat liittyä historiallisten tietojen perusteella tunnettuihin tonttia tai laajasti kaupunkia tuhonneisiin paloihin, kuten vuonna 1835. Ajoitusta ja rakennuksen tulkintaa tukevat löydöt esimerkiksi raha, avain, lukon kiltti, sarana ja hevosiin liittyvä löytöaineisto, mutta löytyneet liitupiippujen kopat ja niiden leimat ajoittuvat pääasiassa laajasti 1700-luvulle ja siten vanhemmalle ajalle kuin itse rakenne. (Oikarinen 2009, 54). Luuaineistossa oli useita hevosenluita, joita kaupunkikaivauksilta löytyy vähän – hevoset mahdollisesti haudattiin. Yhdessä näistä oli merkkejä myös teurastuksesta, joka viittaa siihen, että hevosesta on voitu tehdä saippuaa tai liimaa. (Puputti 2009, 8–9.)

Toisentyypinen alue kulttuurikerroksiltaan oli ns. D-alue (Taulukko 1.), jota leimasivat osin hyvin vetiset puulastujen ja -roskan täyttämät kuivikekerrokset, joissa oli paljon lantaa. Alueelta löydettiin merikapteeni **G. O. Petersenin** vuonna 1870 rakennuttamaa ja vakuuttamaa leivintupaa, jonka edeltäjä paloi vuonna 1869. (Oikarinen 2009, 56–88.) Näiden alta löytyi tuhoutunutta kellaria muistuttava laaja kivirakenne (Oikarinen 2009, 40, kuva 21; 140, kuva 66). Sen vieressä ja alla oli talvikausiin 1736–1737 ja 1794/1795 ajoitettuja puita (Oikarinen 2009, 69–70; Zetterberg 2009, 2), ja löytöjen mukaan mahdollisesti jopa 1600-luvun loppuun ajoittuvia puu- ja kivirakenteita. (Oikarinen 2009, 67–

Taulukko 1. Kaivausalueiden jakautuminen ns. Lassfolkin kortteliin (2/2/7–10) (Oikarinen 2009, 12).

Tontti nro	Aluenimi	Neliometriä	Tutkimustapa	Kutsumanimi
2/2/10	Alue C	74	kaivaus	Lassfolk
2/2/10	Alue D	32	kaivaus	Lassfolk
2/2/8	Alue F	128	kaivaus	Linds kog
2/2/7	Alue E	18	kaivaus	Lassfolk
2/2/9	Alue B	noin 32	valvonta	Esso

Taulukko 2. Pietarsaaren Lassfolkin vuoden 2008 kaivauksen esinelöytöryhmät ja niiden suhteelliset %-osuudet (Oikarinen 2009, liitteet 8–9).*

Löytöryhmä	Keramiikka	Metalli	Lasi	Puu	Nahka	Tekstiili	Tuohi/kivi	Muut**	Luuesine	Kivi	Yht.
Paino (g)	45724,3	23478,4	19400,3	4267,0	2163,3	712,4	96,5	30,6	24,0	14,2	95911,0
Osuus (%)	47,7	24,5	20,2	4,4	2,3	0,7	0,1	0,03	0,03	0,02	100

*Lisäksi elainten luita yht. 108412 g, eli noin 108 kg. **Orgaanisesta materiaalista (helmiäinen, sarveisaine, simpukka, korkki) luetteloituja löytöjä.

88.) Vetiset pohjaosat antavat merkkejä siitä, että myös Pietarsaassa on mahdollista löytää kosteikkokerroksia, joissa maa-aines, orgaaninen löytöaineisto, ja muinaisjännökset säilyvät erinomaisesti.

Löydöistä

– harvinaisuuksia ja paikallisuuksia

Esinelöytöjä Pietarsaaren Lassfolkin kaivaukselta voidaan arvioida olevan suhteellisen vähän kaivettuun pinta-alaan nähden, noin 96 kg (Taulukko 2.). Esinelöytöaineisto koostui suuruusjärjestyksessä seuraavista löytöryhmistä materiaaleittain ryhmiteltynä: 46 kg (48 %) keramiikkaa, noin 23 kg (24 %) metalliesineitä tai niiden osia ja erilaista lasia noin 19 kg (20 %). Lisäksi oli pieniä määriä löytöjä puusta ja nahkasta sekä tekstiilejä ja tuohi- ja kiviesineitä eli verkonpainoja, ja lisäksi orgaanisesta materiaalista luetteloituja löytöjä, jotka voisivat olla paremminkin näyteluettelossa.

Löydöissä oli myös epätyypillisempiä kaivauslöytöjä, joista voidaan mainita esimerkkinä miekan osa, laskupirkka, mahdollisia paikallisvalmisteisia eläinkasvoisia punasavisia tupakkapiippuja, napin valinmuotti, joka tunnistettiin vasta näyttelyä valmisteltaessa (Oikarinen 2009, liite 4) ja kullattu solki. (Oikarinen 2009, 67–68, 80, 151–152, liite 4). Yksi kaivauksesta talteenotettu luu on analysoitu FT **Auli Bläuerin** kautta Maa- ja

Metsätalousministeriön FinnArch-projektissa, joka tutkii maatalouden varhaisvaiheita Suomessa. Projektin tutkimustuloksista on tulossa julkaisu. (Sähköpostikeskustelu 10.12.2012; Bläuer et al. in press.)

Kaikilta kaivausalueilta otettiin makrofossiilinäytteitä, jotka toivat lisämahdollisuuksia kohteiden tulkintaan (Lempiäinen 2008). Esi-merkiksi maakellariksi tulkitusta rakenteesta löytyi muun muassa runsaasti nelitahoisia ohranjyviä (*Hordeum vulgare*) (Lempiäinen 2008, 8–9), joten sen voidaan olettaa olleen säilytystila. (Oikarinen 2009, 125.) Luuaineiston analyysi puolestaan paljasti, että löytöaineistoon liittyy runsaasti katkottuja naudan kämmen- ja jalkapöydän luiden distaali- ja proksimaalipäitä, mikä viittaa luiden käyttöön esineiden raaka-aineina (Puputti 2009, 8); luuesineitä on siis voitu tuottaa paikallisestikin, kuten napit ja luulusikka osoittavat (Oikarinen 2009, 146, 151–152).

Takorautaisen miekan säilä

Harvinaisin löytö oli miekan osa, joka löytyi tontilta 9 pilaantuneesta maaperästä kivijalan tuntumasta. Löytökontekstinsa perusteella se ajoittuisi karkeasti noin 1700-luvulle, mahdollisesti sen jälkipuolelle. Kohdetta ei voitu kaivauksin tutkia, ja miekka löytyi valvontaa aloitettaessa. Miekasta oli säilynyt säilä, jossa oli veriura molemmin puolin sekä ruoto-osa. Miekan pituus oli 92,5 cm, jossa säilän

pituus 77 cm ja ruodon pituus 16 cm. Terän leveys oli 1,2–4 cm, paksuus noin 0,9–1,2 cm ja ruodon leveys 0,7–1,6 cm, paksuus 0,5–1,1 cm. Miekan tunnistaminen oli vaikeaa sen huonon kunnon takia, siinä ei ollut valmistajan leimoja eikä väistintä, joten tunnistamista täytyi yrittää miekan muiden ominaisuuksien perusteella. Miekka röntgen-kuvattiin Oulun yliopiston laboratoriossa tutkimusteknikko **Jari Heinosen** toimesta. (Oikarinen 2009, 156–158.)

Mittoja täsmälleen vastaavaa vertailukohdetta miekalle ei ole löytynyt. Läpileikkaukseltaan se muistuttaa karoliinisen ajan ratsumiehen miekkaa, jossa on veriuurat molemmin puolin terää ja jotka ajoittuvat 1600-luvun puolivälistä 1700-luvulle (Seitz 1955, 63). Karoliinisten komentajien miekat (ajalla noin 1690–1718) olivat kuitenkin huomattavan pitkiä, niiden terät olivat pituudeltaan 88–100 cm. Yli 90 cm:ä terältään olleita miekkoja kantoivat ratsu-upseerit. Tämän miekkatyyppin seuraajia olivat jalkaväenupseerin miekat **Kaarle XII:n** kuoleman jälkeen (noin 1718–1860) tai hieman myöhemmin sen jälkeen, kun miekat olivat menettäneet alkuperäisen käyttönsä ratsuväen miekkana. Ainoa muutos miekoissa oli, että ne lyhenivät jälkikaroliinisena aikana. Jalkaväenupseerin terän pituus vaihteli 73–88 cm:n välillä, mikä sopisi löytyneeseen miekkaan. Molempien miekkatyyppien kahvat oli sidottu messinkisin, kullatuin langoin, jotka olivat aina samaa tyyppiä, vain muodin hieman vaihdellessa. Miekat soveltuivat sekä leikkaamiseen ja pistämiseen. (Seitz 1955, 290–291, 378.) Miekkatyyppistä täytyisi kuitenkin etsiä lisää kirjallisia vastaavuuksia ja verrata myös muita mittoja, jotta tulkinta olisi luotettavampi.

Kaupungin historiallisten tietojen mukaan miekka voisi liittyä Pietarsaaren kaupungin porvariskaartiin, joka on luultavasti perustettu jo 1600-luvulla vuoden 1730 maininnan mukaan. Porvariskaarti koostui ratsuväestä

ja jalkaväestä. Varakkaammat kauppiaat kulivat hevosin ja vähäisempi porvaristo jalkaisin. 1750-luvulla ratsuväkeen kuuluivat kaupungin huomattavimmat porvarit muun muassa **Johan Sten** vanhempi ja nuorempi sekä **Jakob Tiedcke**, ja lisäksi **Anders Bering**, joka oli jalkaväen päällikkö. Ratsumiehillä kerrotaan olleen siniset vaatteet, valkoiset sukat, saappaat, galvanoitu hattu, keihäs ja miekka. Ratsuväen päälliköllä oli "hopeamiekka". Miliisin tehtävänä oli valvoa korkeiden henkilöiden vierailuja ja kunnioittaa vierailuja järjestämällä paraati. (Björkman 1918, 75, 108–109.) Miekka voisi olla siis myös paraatiin liittyvä ratsumiehen pukumiekka. Mainitut henkilöt liittyvät tonttien 5 ja 4 omistustietoihin (Björkman 1918, 75), mutta miekan löytötonttiin liittyvät omistajatiedot kaipaisivat tutkimusta.

OULU ISOKATU 11 – MONIMUOTOISTA PUU- JA PIHARAKENTAMISTA

Oulun Isokatu 11:n koe- ja pelastuskaivaus (I/28/1) toteutettiin Museoviraston toimesta kesällä 2010, koska tontin piha-aluetta uhkasivat välittömät rakennuspaineet autokellarin rakentamiseksi. Kaivauksen koko oli noin 153 m², missä kulttuurikerroksen paksuus noin 2,2–2,4 m. (Oikarinen 2011, 8.) Kohde oli luokiteltu Museoviraston kaupunkiarkeologisissa inventoinneissa (2002, 2007) luokkaan I, eli se oli erittäin todennäköisesti säilynyt ja/tai tutkimuksellisesti erityisen kiinnostava alue. Piha-aluetta ei rikkonut kunnallistekniikka (Ikonen & Mökkönen 2002, liite 7, 10/7), ja tontilla rakennussuunnitelmia varten tehty pohjatutkimus (Väänänen 2008) tuki tehtyjä arkeologisia päätelmiä säilyneistä kulttuurikerroksista (Oikarinen 2011, 8–9).

Museoviraston inventoinnin mukaan kohde sijaitsi Oulun vanhimman kaupungin

ydinalueella, jossa on asuinkortteleita kaupungin varhaisimmilta ajoilta, vuosien 1649 ja 1705 kaupunkikartoissa (Ikonen & Mökkönen 2002, liitteet 3.1.–3.5., 7 ja 10/7). Alue sijoittui kaupunginrajojen sisäpuolelle, mutta aivan sen itälaidalle tulliportin lounaispuolelle, josta alkoi tie itään. Sen sijainti oli siis vilkkaan kulkuväylän varressa saavuttaessa kaupunkiin ja suunnattaessa kohti kirkkoa. (Oikarinen 2011, 13–15, kuvat 3–5). Asemoinnissa (Ikonen & Mökkönen 2002, liitteet 3.1. –3.2.) tontilla on laajasti katualueita, mutta selkeää katuja ei kaivausalueelta löytynyt, vaikka luonnonkivinen ja löydötön pohjamaapinta muistuttikin tallattua katuja (Oikarinen 2011, 81–82. Kuva 37). Samoin 1600-luvun korttelialueita sijoittuisi tontin eteläosaan ja osittain pohjoisosaan. Tontille asemoidusta pohjoisemmasta korttelista (nro 93) ei selviä merkkejä löytynyt kaivausalueella. (Oikarinen 2011, 13–15, kuvat 3–5)

Tutkittu tontti sijaitsi siis kaupungin ydinalueen tuntumassa kirkon itäpuolella, kahden kosteikkoalueen välissä, ja siitä itään on koillis-lounaissuuntaisesti kulkenut kaupungin tulliaita. Tulliportti sijoittuisi puolestaan pihan koillispuolelle, josta alkoi tie kohti Liminkaa. (Oikarinen 2011, 13–15, kuvat 3–5.) Tulliaidasta ei välttämättä ole säilynyt merkkejä. Siitä tiedetään, että se ei välttämättä ollut kovin korkea, koska sen yli kiellettiin kiipeäjästä, ja että sen huonoa kuntoa valitettiin pitkin vuosisataa. (Virkkunen 1953, 292; ks. Oikarinen 2011, 15.) Kosteikkoalueet viittasivat siihen, että tontilla säilyneet kulttuurikerrokset saattoivat olla erittäin paksumia, ja puisten rakenteiden säilyneen erinomaisesti ja löytöaineiston olevan erittäin rikasta, varsinkin orgaanisten löytöjen osalta. (Oikarinen 2011, 13–15, kuvat 3–5.)

"Tulliportin luona" on vuonna 1630 tehdyn merkinnän mukaan sijainnut Sepänkatu. Sepillä lienee ollut oma kaupunginosansa, ja heitä on ollut aikanaan useita kymmeniä

muun muassa putkiseppiä, lukkoseppiä ja puukkoseppiä. (Virkkunen 1953, 132, 159.) Edellä mainittu katu kulki itä-länsisuuntaisesti kirkon ja torin ohi ja jatkui Hahtiperään, eli satamaan saakka (Virkkunen 1953, 127.) Asemoinneissa (Ikonen & Mökkönen 2002, liitteet 3.1. –3.2.) se näyttäisi kulkevan nykyisin osin katujen kohdilla, mutta enemmän kuitenkin tonttialueilla (vrt. Oikarinen 2011, 15).

Raportoinnin aikana alustavia tietoja tontin omistajista selvitettiin kaupunginhistorioista ja kartoista, ja lisäksi kartta-, palovakuutus- ja koottuja omistustietoja saatiin Pohjois-Pohjanmaan museosta. Näiden avulla taustatietoja löytyi yllättävän paljon (Oikarinen 2011, 13–22.). Tonttinumeroita ja omistajatietoja löytyi kartoista ja niiden seliteosista. Näiden perusteella voidaan esittää arvioita tonttien omistajista ja tutkia, miten kaivauksissa löytynyt materiaallinen aineisto ja rakennuskanta voisivat liittyä näihin tietoihin. (Oikarinen 2011, 15–25.) Näissä olisi vielä paljon tutkimista ja vertailua jäljellä arkeologiseen aineistoon, tonttien omistajiin ja esimerkiksi heihin liittyviin elinkeinoihin liittyen. Kaivausalueita kokeiltiin asemoida vanhoille kartoille rakennusten sijainnin perusteella myös projektin piirtäjän toimesta (Oikarinen 2011, 131–132).

Rakenteiden tutkimuspotentiaali – kivi- ja puurakentamisen monimuotoisuutta

Suotuisat olosuhteet ja vähäinen maankäyttö olivat säilyttäneet rakennejäännökset erinomaisessa kunnossa. Myös todennäköisiä vuoden 1944 suurpommituksen aikaisia palokerroksia löydettiin kaivauksen pintaosista (Oikarinen 2011, 38–40, 46.) Nuoremmat, osin hyvin suuret rakennusten kiviperustukset 1820–30-luvuilta jouduttiin kaivauksen

loppupuolella dokumentoimaan osin vain sijainniltaan. Kaivauksessa tutkittiin yhteensä arviota 12–13 rakennuksen perustusta, joista useita oli näkyvissä kokonaan tai suurelta osalta. (Oikarinen 2011, 126–131.) Kokonainen oli muuan muassa 1700-luvulle ajoittuva, kaksiosainen, puulattiallinen ja hirsille perustettu rakennuksen pohja, jossa oli kivijalat, mutta perushirsien alla myös yksittäiset tuki- ja nurkkakivet. Kyseessä oli tulkinnan mukaan kylmä varastotila, mahdollinen luhtiaitta. Se ajoitettiin suhteellisesti noin 1700-luvun puolesta välistä sen loppupuolelle löytöjen perusteella (Oikarinen 2011, 53–61, ks. luhtiaitoista esim. Kohlainen & Laine 1983, 46–47, 56–57). Rakenteen alla oli vanhempi yksiosainen rakennus, jonka nurkassa oli tiilinen alue, mahdollinen tulisijan perustus. Kyseessä olisi siis lämmitetty rakennus, ehkäpä savutupa. Se ajoitettiin 1600-luvun jälkipuolelta 1700-luvun alkuun, ja käyttöaika mahdollisesti vuosisadan puoleen väliin. (Oikarinen 2011, 61–64.) Päällekkäisten rakennusten vieressä

oli runsaasti lantaa sisältänyt rakennuksen perustan osa, joka oli luultavasti eläinsuoja kuten karjasuoja tai navetta. (Oikarinen 2011, 71–75.). Näiden välissä oli kivinen ja laudoilla vuorattu maakellari ja kovaksi tallattu alue, joista rakennuksiin olisi voitu kulkea. Aitan kanssa samansuuntainen, -kaltainen ja levyinen rakennuksen pohja jatkui kaivausalueen ulkopuolelle. (Oikarinen 2011, 48–52.) Se voisi olla toinen aitta (kuva 3.). Kaivauksessa rinnakkaisten ja osin samantasoisten, monitasoisten puurakenteiden keskinäinen ajoituksellinen suhde on tarkasti selvittämättä. (Oikarinen 2011, 26–132). Kohteesta paljastui myös puisia pihakatteita ja todennäköisesti tontilla olleiden rakennejäännösten purkujätettä ja kosteikkojen kuivikekerroksia. (esim. Oikarinen 2011, 68–71, 77–79.)

Alimmista osista dokumentoitiin järeän hirsirakennuksen perustuksia (kuva 4.), jonka alla oli säilynyt kivijalkaa ja romahtanutta lattiaa. (Oikarinen 2011, 79–85.) Lustonäytteiden mukaan kolmen hirren kaatoajankohta ajoittuu 1660-luvulle (Zetterberg 2011; Oika-

Kuva 3. Aitaksi tulkittu kaksiosaisen rakennuksen perusta. Oik. samankaltainen rakennuksen perusta, vas. maakellari. MV/RHOA: 217938: 274. Kuva: Sanna Hujanen.

rinen 2011, 83). Suhteellisesti samanikäisiä olisivat siis muut kaivauksen pohjaosista löytyneet osin kivijalkamaiset rakenteet ja massiiviset ladotut puukaset sekä ohuet pystypaalut, (Oikarinen 2011, 86–91), joista yhden lustomääritys onnistui. Sen kaatoaika ajoittui noin vuosiin 1650–1655 (Zetterberg 2011). Kohteesta paljastui muuan muassa myös pui-
sia pihakatteita ja todennäköisesti tontilla olleiden rakennejään-
nösten purkujätettä ja kosteikkojen kuivikekerroksia. (Oikarinen 2011, 29–94). Pohjaosissa oli myös selkeästi kierrätettyjä hirsijä ja puuta, mutta näitä ei käytetty ajoitukseen. Vanhan maapinnan mäkisyys oli havaittavissa kulttuurikerroksia poistettaessa ja saavuttaessa löydöttömän pohjamaahan. (Oikarinen 2011, 81–82, 91–92. Kuva 37.).

Kaivausalueen toinen pääty oli luonteeltaan erilainen, sieltäkin dokumentoitiin erilaisia puukatteiden ja kivijalallisten rakennusten perustuksia sekä muun muassa pienen neliömäisen rakennuksen pohja, jossa olivat nurkkakivet. Erilaista kulttuurikerroksissa oli palokerrosten ja kuonan suuri määrä, sitä arvioitiin olevan noin 464 kg. (Oikarinen 2011, 95–119) Kohteesta dokumentointiin myös pysty-
laudoista tehty vesisammiksi tulkittu rakenneosa (Oikarinen 2011, 111–112) ja palaneiden kivien kuopanteita (kuva 5), jotka yhdessä kuonan ja upokkaiden kanssa voisivat viitata historiallisten tietojen seppien asuinalueeseen tai nuorempiin tonttien omistajien käsityöläiselinkeinoin (Oikarinen 2011, 102–106). Kuopanteet, palokerrokset ja kuona jatkuivat syvimpiin kulttuurikerrokseen saakka, eli ne voivat ajoittua 1700-luvulta–1600-luvulle saakka. Kirjallisuudesta löy-

tyy tietoja ja kuvia erilaisista miiluista muuan muassa kuoppamiiluista (Englund 2002, 165, 166, 209, 250), ja näiden tutkimus yhdessä kuonan analyysien, ja miksei paikalta löytyneiden metalliesineidenkin alkuaineanalyysien kanssa voisi tuottaa mielenkiintoisia tutkimustuloksia.

Isokatu 11 kaivausalueella on säilynyt todennäköisesti eniten tontin sisäosiin kuulu-

Ylhäällä kuva 4: 1660-luvulle ajoitetun kivijalallinen hirsirakennuksen perustaa. Keskellä pystypaalu. MV/RHOA: 217938: 591. Kuva: Terhi Tanska.

Alhaalla kuva 5. Palanut kuoppamainen rivirakenne. MV/RHOA: 217938: 896. Kuva: Sanna Hujanen.

Taulukko 3. Oulun Isokatu 11 kaivauksen esinelöytöryhmät ja niiden suhteelliset % osuudet (Oikarinen 2011, liitteet 6–7).*

Löytöryhmä	Keramiikka	Puu	Lasi	Metalli	Nahka	Tekstiili	Kivi	Luuesine	Meripihka	Yht.
Paino (g)	58926,3	41642,3	33433,9	19509,2	15899	2263,7	1395,1	19,1	1,0	173089,6
Osuus (%)	34,0	24,06	19,3	11,3	9,2	1,3	0,8	0,01	0,001	100

*Lisäksi eläinten luita yht. 220919,9 g eli noin 221 kg.

neita rakennejäänteitä, joita omistivat yksityiset henkilöt. Rakennejäännökset kertovatkin erityisesti piharakennuksista, mutta rakennusten käyttötarve myös usein muunnettiin muuttuneiden käyttötarpeiden mukaan (Kolehmainen 1996, 31–32). Pelkästään tietojen tarkempi yhdistäminen ja analysointi, ja rakenne- ja löytötietojen uudelleenläpikäynti voisi tuoda tontista tarkempaa tietoa, olisiko esimerkiksi yksi vanhemmista rakennuksista savutupa tai muu lämmitetty piharakennus, mutta makrofossiilit eivät tuoneet selkoa rakennuksen funktiosta. Rakenteiden säilymättömiä osia tulisi pohtia tarkemmin. Konservoidut metalliesineet voivat kertoa vielä jotain, jota ei löydöistä korroosiopinnan takia nähty jälkityössä. Dokumentoidut puurakenteet kertovat puu- ja kivirakentamisesta, mutta myös puun uusiokäytöstä, sillä vanhaa ja hyväkuntoista rakennusjätettä, muun muassa salvottuja hirsiä oli kierrätetty uusia rakennuksia perustettaessa (Oikarinen 2011, 68–69).

Löydöt ja muinaisjäännökset ajoittuvat yleisesti noin 1820-luvulta 1600-luvun puoleenväliin. 1800-luvun jäänteet kertovat ennen kaikkea kauppiassukujen omistuksesta. 1700-luvun rakennejäänteet kertovat eniten piha- ja talousrakennuksista, ja löytöaineisto viittaa myös käsityöläis- ja kauppiasammateihin. Mahdollinen pajatoiminta ja siihen liittyvä aineisto ajoittuvat todennäköisesti 1700-luvun alkuun ja sekä mahdollisesti 1600-luvulle. 1600-luvun ja 1700-luvun alun

rakennejäänteet kertovat esimerkiksi eläinten pidosta, varasto- tai talousrakennuksista, lämmitetystä rakennuksesta sekä paalut, kuivikepuut, tuohet ja katteet rakennusten tukemisesta ja maapinnan kuivattamisen tarpeesta. Osa rakennuksista ja rakenteista on tulkitsematta. (Oikarinen 2011, 120–132).

Löytöjen lupaava tutkimuspotentiaali

Oulun Isokatu 11 kaivauksesta otettiin talteen runsas löytöaineisto. Löytöjen kokonaispaino oli 173 kg, vaikka osa huonokuntoisista nahka- ja puuesineistä poistettiin, kuvattiin ja mitattiin jo kenttätöiden aikana. Painollisesti eniten löydöistä oli keramiikkaa, noin 59 kg (34 %), seuraavaksi eniten puuta, 42 kg (24 %), joka kuitenkin märkänä talletettuna on painavaa, lasia noin 33 kg (19 %), metallia noin 20 kg (11 %), nahkaa noin 16 kg (9 %), tekstiilejä noin 2 kg (1,3 %) ja pieniä määriä kivi- ja luuesineitä sekä yksi meripihkaesine. Eläinten luita talletettiin myös runsaasti, noin 221 kg, mutta niitä ei ole analysoitu. (Taulukko 3.) Nahka-, puu- ja metallilöytöjen konservoitavien määrä jäi osittain suurten kustannusten takia avoimeksi jälkityövaiheen päättyessä, mutta nahkaesineiden joukossa oli paljon kenkiä (Oikarinen 2011, 11–12). Näiden tutkimustarve on varmasti kiireellisin, vaikka kaikki kuvattiin ja luettelointiin. Lisäksi kohteesta otettiin makrofossiileja,

jotka analysoitiin (Lempiäinen 2010), mutta näiden lisäksi FM **Anne–Mari Tranbergilla** Oulun yliopistossa on kohteesta maanäytteitä, joita ei ole vielä analysoitu (Suullinen tiedonanto 18.12.2012).

Kohteessa olivat paksut kulttuurikerrokset, jotka liittyivät ehjinä säilyneisiin rakenn kokonaisuuksiin, joten tutkimuksellisesti pelastuskaivaus tuotti arvokkaan kokonaisuuden. Löytöjen analysointi suhteessa rakenteisiin toisi vielä enemmän tietoa tontista ja rakenteiden käyttötarkoituksista, koska jälki-työssä työ jäi hyvin summittaiseksi.

Perinteisessä mittausdokumentoinnissa harmiteltavaa on, että karttojen yhdisteleminen jälkikäteen samaan aikaan ajoitettaviksi kokonaisuuksiksi oli haastavaa, vaikka karttoja piirrettiin mahdollisimman suuriksi pienissä paloissa kaivausten aikana. Näitä löytyy kaivausraportissa jonkin verran rakennekarttoina. Kaivauksilta kaivettiin esille myös runsaasti, noin 470 kg kuonaa sekä upokkaiden paloja, ja näistä tallennettiin runsaasti ruuduttain näytteitä. (Oikarinen 2011, 4, 102–103, 125, 131. Liite 11 ja kartat.) Yksittäisiä esineitä ei tässä artikkelissa ole mahdollista esitellä.

YHTEENVETO

Yhteistä tutkituille kohteille on, että niillä on paljon tutkimuspotentiaalia eri näkökulmista kuten kaupunkiarkeologisilla kohteilla yleensäkin. Molemmat kohteet voivat antaa arvokasta lisätietoa menneestä kaupunkikehityksestä, jota ei tavoita kirjallisista lähteistä, mutta toisaalta olemassa olevat kirjalliset ja kuvalliset lähteet voivat taas auttaa tulkitsemaan kohteita. Erityisesti Pietarsaareissa 1600-luvun kartat eivät kerro kaupunkitalasta juurikaan. Oulussa tilanne on parempi, 1600-luvun asemoituja karttoja ja kaivaus-tietoja voi vertailla keskenään. Kaupunkien

perustamisajoilta kirjallisia tietoja on yleensä niukasti, kaupunkeja varhaisimmilta ajoilta vieläkin vähemmän, mutta nuoremmilta ajoilta sekä kirjallisia että kuvallisia tietoja on enemmän. Näistä voidaan esimerkiksi Pietarsaareissa tavoittaa kauppiaiden tai porvarien omistamien kortteleiden historiaa, tietoja elinkeinoista, laivojen omistusten kautta yhteyksistä ulkomaille ja myös tontilla sijainneista rakennuksista, jotka sijaitsivat kaupungin keskeisillä alueilla. Oulussa Isokatu 11 tontin tavoitettu omistushistoria liittyy käsityöläis- ja porvarihenkilöihin sekä heidän ammatteihinsa ja velvollisuuksiinsa. Muut tiedot ovat selvittämättä. Toisaalta löydöt kertovat vanhemmastakin historiasta, joka voisi liittyä myös seppien asuinalueeseen. Mielenkiintoista Oulun Isokatu 11:ssä on sen sijoittuminen "laitakaupungille", mutta vilkkaalle alueelle ja tullituvan ja –aidan läheisyyteen.

Pietarsaaren kaupungin kaupunkiarkeologinen tutkimuspotentiaali on yleisestikin tulevaisuutta, sillä yhden kaivauksen perusteella, vaikka se jakautui useille tonteille, on vaikea tehdä yleistyksiä kaupungista. Yksittäisen tutkimusaineiston merkitys voi korostua vanhimmilla kaupunkialueilla, jotka ovat suhteellisen rajallisia kooltaan, varsinkin jos mahdollisuuksia tehdä muita tutkimuksia ei ole. Pietarsaaresta esinelöydöt olivat määrältään niukkoja, mutta toisaalta esineistö pitää sisällään tutkimuspotentiaalia, koska kaivausten aikana kaikkia löytöjä ei aina tunnisteta tai pystytä vertailemaan, varsinkaan jos esinetyyppi on epätyypillinen. Punasaviipiiput, luulusikka tai merkit luukäsityöstä kertovat ehkä paikallisista piirteistä tai ovat merkkejä elinkeinoista tai tavoista, joista kirjoitetaan vähemmän tai jotka tunnetaan huonommin.

Oulun Isokatu 11:n yksi tutkimuspotentiaaleista liittyy erityisesti konservoinnissa olevaan ja osin konservoimatta jääneeseen orgaanisen aineistoon, jonka tutkiminen ja yhdistämien metalliaineistoon ja muuhun

löytö- ja rakenneaineistoon sekä analyysitietoihin olisi tärkeää. Loputtomiin ei-konservoidut löydöt eivät säily. Mielenkiintoinen näkökulma kaupunkirakentamiseen erityisesti Oulussa on puu, sen käyttö ja erityisesti kierrätys, myös vastaavissa kohteissa, joita kaupunkikaivauksissa voi tulla vastaan tulevaisuudessa. Näiden piirteiden dokutoiminen muutoin kuin kuvin ja ehkä piirroksin pelastuskaivauksissa on rajallista.

Oulussa kaupunkiarkeologisesta näkökulmasta on vähän jäljellä muinaismuistolain suojelemia tontteja, joissa olisi voinut säilyä kokonaisuuksia kaupungin perustamisvuosidadalta ja sitä nuoremmilta ajoilta (Kallio-Seppä 2012). Tässä mielessä Oulun Isokatu 11:n kaivauksessa talteenotettu aineisto on arvokas kokonaisuus. Ehyet, päällekkäiset puu- ja kivirakennekokonaisuudet ja löydöt sisältävät tutkimuspotentiaalia, joiden suhteita on perinteisellä kartanpiirroksella ja digitoinnilla vaikea dokumentoida, vaikka se tehdään "kerros kerrokselta", mutta myös esittää ja analysoida. Etukäteen monimuotoisiksi arvioitujen kohteiden toivoisi olevan erityisesti tutkimuskaivausten kohteena, joissa modernimpia dokumentointimenetelmiä olisi käytettävissä, tai realistisesti toteutettavaa ja koottua kokemustietoa ja taitoa moderneista metodeista olisi saatavissa ja käytettävissä myös pelastuskaivauksien käyttöön. ♦

Teija Oikarinen
teija.oikarinen@gmail.com

Museovirasto / Arkeologiset kenttäpalvelut

LOPPUVIITTEET

¹ Pietarsaari, 6.11.2011. *Kivisiä katuja ja vanhoja pihojä* -näyttelyn avajaiset. Pietarsaaren kaupunginmuseo. Oulu 20.11.2010. *Olipa kerran – Kaupunkiarkeologiaa Oulussa 2010* -seminaari. Pohjanmaan museoyhdistys ry. yhteistyössä Oulun kaupungin rakennussuojelutyöryhmän, Museoviraston, Oulu-Seura ry:n ja Oulun Historiaseura ry:n kanssa.

² Niemi, Marianna, Bläuer, Auli, Iso-Touru, Terhi, Nyström, Veronica, Harjula, Janne, Taavitsainen, Jussi-Pekka, Storå, Jan, Lidén, Kerstin, & Kantanen Juha. Mitochondrial DNA and Y-chromosomal diversity in ancient populations of domestic sheep (*Ovis aries*) in Finland: comparison with contemporary sheep breeds. Genetics Selection Evolution.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Ikonen, Tiia & Mökkönen, Teemu 2002: Oulu – Uleåborg. Kaupunkiarkeologinen inventointi.

Museovirasto. Rakennushistorian osasto

Kallio-Seppä, Titta 2007: Oulu – Uleåborg. Kaupunkiarkeologisen inventoinnin päivitys.

Museovirasto. Rakennushistorian osasto.

Lempiäinen, Terttu 2007: Pietarsaari, arkeologinen koekaivaus, makrofossiilianalyysi. Tutkimusraportti. Turun yliopisto. Turku.

Lempiäinen, Terttu 2008: Pietarsaari, Lassfolk 2008. Kaupunkiarkeologinen pelastuskaivaus. Makrofossiilitutkimus. Tutkimusraportti. Turun yliopisto. Turku. Lempiäinen, Terttu. 2010: Oulu Isokatu 11. Arkeologinen kaivaus. Makrofossiilitutkimus 2010. Tutkimusraportti. Turun yliopisto. Turku.

Mökkönen, Teemu 2002: Pietarsaari – Jakobstad. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Museovirasto. Rakennushistorian osasto.

Oikarinen, Teija 2008: Pietarsaari, 2/2/7–10 (PSL–07), Lassfolkin kortteli. Kaupunkiarkeologinen koekaivaus 6.9.–28.9.2007. Museovirasto. Rakennushistorian osasto.

Oikarinen, Teija 2009: Pietarsaari, 2/2/2–7, Lassfolkin kortteli (PSL–08). Kaupunkiarkeologinen pelastuskaivaus 19.5.–8.8.2008. Museovirasto. Rakennushistorian osasto.

Oikarinen, Teija 2011: Oulu Isokatu 11, 1/28/1, (OIK–10). Kaupunkiarkeologinen koekaivaus 10.5.–23.5. ja kaivaus 24.5.–25.7. ja 9.8.–24.8.2010. Museovirasto. Rakennushistorian osasto.

Puputti, Anna-Kaisa 2007: Pietarsaaren Lassfolkin 2007 kaivausten eläinten luut. Museovirasto. Rakennushistorian osasto.

Puputti, Anna-Kaisa 2009: Pietarsaaren Lassfolkin 2008 kaivausten eläinten luut. Eläinosteologinen raportti.

Riutankoski, Matleena 2010: Pietarsaaren napit. Valmistustavat vuoden 2008 kaivausten nappilöydöissä. Arkeologian kandidaatintutkielma. Oulun yliopisto. Humanistinen tiedekunta.

Zetterberg, Pentti 2007: Museoviraston Rakennushistorian osaston Pietarsaaren kaupunkiarkeologisen koekauvauksen korttelin 2–2 puunäytteen dendrokronologinen tutkimus, ajoitusnäyte F4V3301. Dendrokronologian laboratorion ajoituseloste 318. Joensuun yliopisto.

Zetterberg, Pentti 2009: Museoviraston Rakennushistorian osaston Pietarsaaren kaupunkiarkeologisen kaivausten korttelin 2–2 puunäytteiden iänmääritys, dendrokronologiset ajoitusnäytteet F4V3401–F4V3403 ja F4V3301. Dendrokronologian laboratorion ajoituseloste 336. Joensuun yliopisto. Joensuu 2009.

Zetterberg, Pentti & Zetterberg Teija 2011: Museoviraston Rakennushistorian osaston Oulun Isokatu 11:n (tontti 28/1) arkeologisen kaivauksen puunäytteiden FIO5201–FIO5205 ja FIO5207 sekä FIO4206 dendrokronologinen iänmääritys. Dendrokronologian laboratorion ajoituseloste 378. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.

Väänänen, Pentti 2008: Pohjatutkimuslausunto. As Oy Isokatu 11. Insinööritoimisto Pentti Väänänen.

Kirjallisuus

Björkman, Hjalmar 1918: *Bidrag till Jakobstads historia* I. Jakobstads tryckeri och Tidnings Aktiebolag: Jakobstad.

Björkman, Hjalmar 1921: *Bidrag till Jakobstads historia* II. Jakobstads tryckeri och Tidnings Aktiebolag: Jakobstad.

Björkman, Hjalmar 1924: *Bidrag till Jakobstads historia* I. Jakobstads tryckeri och Tidnings Aktiebolag: Jakobstad.

Englund, Lars-Erik 2002: *Blästbruk*. Jernkontoret: Uppsala.

Kallio-Seppä, Titta 2012: Kaupunkiarkeologista kenttätutkimusta Oulussa kolmella vuosikymmenellä. *Arkeologia Suomessa – arkeologi i Finland 2007–2008*: 45–56. Museovirasto: Helsinki.

Kolehmainen, Alfred 1993: *Karjalainen vanha kyly*. Eno.

Kolehmainen, Alfred 1996: *Hirsirakentamisperinne*. Rakentajain kustannus: Helsinki.

Kolehmainen, Alfred 1999: *Uunit*. Rakennusajan kustantajat: Helsinki.

Kolehmainen, Alfred & Laine, Veijo A. 1983. *Suomalainen aitta*. Otava: Keuruu.

Seitz, Heribert 1955: *Svärdet och värjan som armévapen*. Stockholms Bokindustri Ab: Stockholm.

Toivanen, Pekka 1982: Bröderna Mommas skeppsvarv i Jakobstad (1666–1672). *Jakobstads Museums publikationer nr 15*. Jakobstads tryckeri och Tidnings Ab: Jakobstad.

Virkkunen, A. H. 1953: *Oulun kaupungin historia* I. Kirjola Oy: Oulu.

Vuoristo, Osmo & Valonen, Niilo 1994: *Suomen kansanrakennukset*. Museovirasto: Vammala.

Vuolle-Apiala, Risto 1993: *Savusauna*. Rakennusalan kustantajat: Jyväskylän.

Suullinen tiedonanto

FM Anne-Mari Tranberg, Oulun yliopisto.

Sähköiset lähteet

Bläuer, Auli. Sähköpostiviesti 10.12.2012.

18.12.2012: Kivisiä katuja ja vanhoja pihvoja. Lassfolkin korttelin arkeologiset kaivaukset. Verkkonäyttely. Museovirasto, Arkeologiset Kenttäpalvelut ja Pietarsaaren kaupunginmuseo 2012. <http://web.jakobstad.fi/lassfolk/FI/index.html>

PORVAREIDEN TALOUSRAKENNUKSIA JA ARKIESINEISTÖÄ

– KESKIKATU 12 KAIVAUSMATERIAALIN MERKITYS TORNION KAUPUNKIARKEOLOGISELLE TUTKIMUKSELLE

ABSTRACT

Outbuildings and utensils – The archaeological material from Keskikatu 12 and its relevance for the study of the urbanization process of the town of Tornio.

In 2010 excavations by National Board of Antiquities was carried out in Tornio, Keskikatu 12. The remains of several outbuildings from 18th to 19th centuries were recovered with rich assemblage of artefacts. A fire-place and charred grains indicates that one of the structures was a drying barn. Previous archaeological studies have focused on residential buildings and structures from 17th and 18th centuries. Therefore, the archaeological data of Keskikatu 12 combined with historical resources offers new aspects and a wider time scale to explore the past of Tornio.

Suomen keskiajan arkeologian seura järjesti marraskuussa 2012 Hämeen linnassa uuden ajan arkeologiaa käsittelevän seminaarin. Käsillä oleva artikkeli perustuu seminaarissa pidettyyn esitelmään, jonka aiheena oli vuoden 2010 Tornion Keskikatu 12:n pelastuskaivauksissa¹ dokumentoitu arkeologinen materiaali ja sen tutkimuspotentiaali. Keskikatu 12:n aineistoa ei ole toistaiseksi juurikaan hyödynnetty tutkimuksessa. Tällä hetkellä ainoastaan kaivausten makrofossiilit ovat mukana Oulun yliopistossa tekeillä olevassa väitöskirjassa, joka käsittelee ympäristön muutosta ja kasvien hyödyntämistä Pohjois-Suomessa arkeologisten eläin- ja kasvijäänteiden perusteella.² Makrofossiilianalyysien tulokset yhdistettynä Tornion arkeologiseen materiaaliin tulevat avaamaan täysin uudenlaisen näkökulman kaupungin historiaan.

Tässä artikkelissa esitellään Keskikatu 12:n mahdollisia tutkimusaineistoja ja -kysymyksiä käymällä läpi kaivausmateriaalia. Kysymystenasetteluun tarjoavat näkökulmia myös historialliset lähteet sekä Tornion aikaisempi kaupunkiarkeologinen tutkimusmateriaali ja siitä tehty jatkotutkimus. Pelastuskaivauksissa tontilta dokumentoitiin useita rakennusten ja rakenteiden jäännöksiä, joista artikkelissa esitellään kolme rakennusteknisten piirteiden, makrofossiilianalyysien sekä

Tornion aikaisempien tutkimusten kautta. Näiden lisäksi käydään läpi yksi kuoppajäännös. Lopuksi tarkastellaan kaivausten löytömaterialiaa ja pohditaan Keskikatu 12:n antia Tornion kaupunkiarkeologiselle tutkimukselle.

TORNION KAUPUNKIARKEOLOGINEN TUTKIMUSHISTORIA

Tornion kaupungissa on tehty useita kaivaustutkimuksia (kuva 1). Ensimmäiset kaivaukset toteutettiin jo vuonna 1966, jolloin tutkittiin vanhan raatihuoneen paikkaa.³ Tätä seurasi kuitenkin vuosikymmenten tauko ennen kuin arkeologinen tutkimus virisi jälleen. 1990-luvun loppupuolella ja 2000-luvun alussa kaupunkialueella toteutettiin arkeologisia pelastuskaivauksia ja koetutkimuksia keskustan rakennushankkeiden myötä.⁴ Vuoden 2001 kaupunkiarkeologisen inventoinnin⁵ jälkeen kaivaustutkimukset jatkuivat vuoteen 2008 asti.⁶

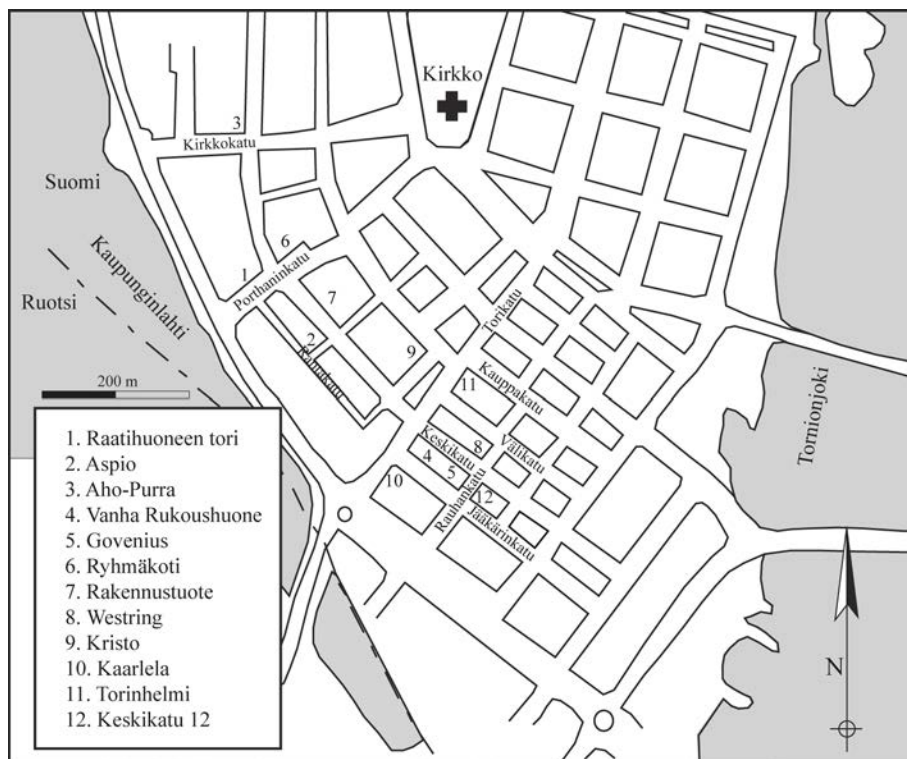
Arkeologisista kaivaustutkimuksista kolme viimeisintä toteutettiin vuonna 2010. Näistä kaksi oli koetutkimuksia, joissa tutkittiin ns. Kaarlelan ja Torinhelmen tontteja.⁷ Alueet todettiin kuitenkin aikaisempien maankaivutöiden tuhoamiksi. Laajalaisimmat kaivaukset tehtiin Keskikatu 12:ssa, ns. YIT:n tontilla.⁸ Rakennuspaineen alaista tonttia tutkittiin ensin koekaivauksin ja lopulta pelastuskaivauksin, joissa dokumentoitiin 1700- ja 1800-luvulle ajoittuvia rakenteita ja rakennusten jäännöksiä.

Vuosien 1966–2008 aikana kerätty rikas arkeologinen materiaali on ollut hedelmällinen jatkotutkimuskohde. Aineistojen pohjalta on tehty kolme väitöskirjaa, joista ensimmäinen selvitti Tornion kaupungistumisprosessia arkeologisten rakennusjäännösten kautta.⁹ Vuonna 2010 ilmestynyt väitöskirja tutki ympäristön resurssien käyttöä ja kaupunkilaisten

suhdetta ympäristöön Tornion kaupunkiarkeologisten kaivausten eläinluumateriaalia perusteella.¹⁰ Kolmas ja tuorein väitöskirja vuodelta 2011 käsitteli Tornion kaupungistumiskehitystä ja kaupunkilaisten esinesuhteen muutosta arkeologisen esinemateriaalin avulla.¹¹ Kaivausten löytömaterialiaa, kuten keramiikkaa, liitupiippuja ja nappeja, on käytetty tutkimusaineistona useissa pro gradu -tutkielmissa.¹² Myös kaupunkilaisten sosioekonomisia statuseroja on tutkittu vertailemalla tonttikohtaisia esine- ja eläinluuaineistoja.¹³

HISTORIAALLISTEN LÄHTEIDEN KERTOMAA

Historialliset lähteiden, kuten karttojen ja aikalaiskuvausten, perusteella tiedetään jonkin verran Tornion kaupunkikuvasta 1600- ja 1700-luvuilla. Tornio sai kaupunkioikeudet vuonna 1621, jolloin se perustettiin Torniojoessa sijaitsevalle Suensaarelle (kuva 1). Kaupunki muodostui 1600-luvulla kahdesta rannansuuntaisesta kaarevasta tonttirivistä ja kahdesta kadusta. Rantakadun varrella, joka on nykyisin jakautunut kahteen osaan, Rantakatuun ja Jääkärinkatuun, sijaitsi ensimmäinen tonttirivi ja Takakadun eli nykyisen Keskikadun varrella toinen tonttirivi. Rantaaitta-alue sijaitsi kaupungin eteläreunalla kaupunginlahden myötäisesti. Rantakadun varren suurikokoisia ja parhaimpina pidettyjä tontteja asuttivat kaupungin varakkaimmat porvarit ja kauppiaat. Tonttien arvoa nosti niiden sijainti suhteessa ranta-aittoihin. Aitot olivat porvaristolle äärimmäisen tärkeitä kaupanharjoittamisen takia, varastoitiinhan niihin satamaan saapuvien laivojen lastit. Aitot olivat niin tärkeitä, että niitä tiedetään rakennetun ennen varsinaisia asuinrakennuksia. Isonvihan jälkeen kaupunki laajentui pohjoiseen, jonne syntyi Kolmas katu. Alue oli kaupungin vähävaraisten asuttamaa. Kadun

Kuva 1. Tornion nykyisen keskustan alueella vuosina 1966–2010 tehty kaupunkiarkeologiset kaivaustutkimukset. (Piirto: M. Hyttinen Nurmen [Nurmi 2011] ja Ylimaunun [Ylimaunu 2007] karttojen pohjalta.

varren tontit olivat kaupungin pienimpiä ja rakennukset usein vaatimattomia.¹⁴

1640-luvun alkupuolella laaditun kartan¹⁵ perusteella vuonna 2010 tutkittu tontti ei ole vielä tuolloin kuulunut tulliaidan rajaamaan kaupunkialueeseen. Tilanne oli kuitenkin muuttunut 1640-luvun lopulle tullessa. Vuoden 1647 kartan¹⁶ mukaan lähes rakentamaton alue sijoittui tulliaidan sisäpuolelle kaupungin eteläreunalle. 1600-luvun lopulla alue oli jo rakennettua korttelialuetta, mikä käy ilmi maanmittari **Hans Krusen** kaupunkimittauksesta¹⁷. Krusen kartassa ei ole kuvattu tonttikohtaisia rakennuksia, ainoastaan julkiset rakennukset ja ranta-aitat, joten tarkempaa tietoa rakennusten sijoittelusta ei ole. Kaupungin keskus oli tori raatihuoneineen, ja se sijaitsi kaupunkialueen toisessa päässä tutkittuun tonttiin nähden. Tornion vanha kirkko sijaitsi aivan kaupungin tuntumassa. Kirkko

kuitenkin tuhoutui palossa vuonna 1682 ja uusi kirkko, joka vihittiin vuonna 1687, sijoitettiin paloturvallisuuden takia kaupungista hieman pohjoisemmas.¹⁸ Kirkko sijaitsee edelleen samalla paikalla.

Kaupungin ulkonäöstä tiedetään enemmän 1700-luvun alkuvuosikymmeniltä. Vuosina 1736–1737 ranskalainen maanmittausretkikunta teki Torniossa ja Pellossa kolmiomittauksia. Mukana olleen **Réginald Outhierin** matkakertomuksessa mainitaan pienessä kaupungissa olleen vain noin seitsemänkymmentä puutaloa paaluaidan sisäpuolella. Kaupunkialueeseen kuului myös viljeltyjä peltoja. Hän kertoo pitkänomaisten tonttien kahdella sivulla sijainneen asuinrakennuksia ja kahdella muulla talousrakennuksia. Outhier'n kuvaus saa vahvistusta matkana aikana laaditusta aksonometriasta, jossa on kuvattu kaupungin rakenteen lisäksi tonttikohtaiset ra-

kennukset ja niiden sijainti.¹⁹ Keskikatu 12:n kohdalla olleella tontilla on kuvan mukaan sijainnut kahdella pitkällä sivulla rakennuksia ja Rantakatua vasten mahdollisesti porttimakasiini. Rakennukset on sijoitettu umpipihaan muotoon pihaan jäädessä tyhjäksi.

Tontin rakennuskanta tuhoutui vuoden 1762 palossa, jossa Tornion kaupungin eteläosien ja Rantakadun tonttien tiedetään tuhoutuneen pahiten.²⁰ Tontin rakennuskanta on palon jälkeen rakennettu uudelleen ilmeisesti varsin samankaltaisesti, koska vuoden 1782 kaupunkimittauksessa²¹ rakennusten paikat ovat identtiset vuoden 1736–1737 kartan kanssa. Myös muiden tonttien rakennusten sijainti on kuvattu molemmissa piirroksissa yhtenevästi. Umpipihaan muoto ja rakennusten sijainti säilyivät läpi tontin historian aina vuoteen 2000 asti, jolloin siitä purettiin 1870-luvulla rakennettu kartano suljettuihin pihapiireineen.²²

Tontin omistajat tunnetaan 1700-luvulta. Maanmittari **Esaias Hackzellin** vuoden 1750 kaupunkimittauksen²³ mukaan tutkimusalueelle sijoittui porvari **Anders Murbergin** omituksessa oleva tontti numero 6. Murberg oli naimissa **Maria Olofsdotter**'n kanssa ja heidät oli vihitty Torniossa huhtikuussa 1724. Vaimo Maria kuitenkin kuoli 53 vuoden ikäisenä vuonna 1730. Vuonna 1734 Anders Murberg nai **Christina Fellenian**, jonka kanssa hän sai kuusi lasta. Porvari Murberg kuoli 80 vuoden iässä joko halvaukseen tai sydänkohtaukseen 13.2.1776.²⁴ Vuoden 1782 kaupunkimittauksen²⁵ mukaan tutkimusalueella sijaitsi kauppias **Carl Wipon** tontti numero 8. Wipo oli naimisissa **Brita Christina Höijerin** kanssa, ja heillä oli ainakin kuusi lasta.²⁶ Tontin omistaja on siis vaihtunut ainakin kerran 30 vuodessa.

Porvaristo maksoi halussaan olevista tonteista vuokraa eli tonttiäyryjä kaupungille vuoden 1720 maistraatin päätöksen mukaisesti. Tonttiäyrin suuruus määräytyi tontin si-

jainnin perusteella siten, että kalleimmat tontit olivat Rantakadun varrella ja halvimmat Kolmannella kadulla. Tonttiäyryluetteloiden mukaan Rantakadun tontit eivät koskaan olleet autioina tai asumattomina. Jos porvarilla ei ollut kuollessaan perillisiä, joku toinen osti tontin perikunnalta. Tontti voitiin myös ostaa poismuuttajalta.²⁷ Keskikatu 12:n alueella sijainneen tontin omistajuus vaihtui Porvari Anders Murbergin kuoleman jälkeen, jolloin tontti on todennäköisesti myyty perillisten tai perikunnan toimesta. Varmaa tietoa omistajanvaihdoksen luonteesta ei kuitenkaan toistaiseksi ole. Tutkimalla esimerkiksi kirkon- ja perukirjoja tontin omistajuussuhteiden muutokset voitaisiin mahdollisesti selvittää tarkemmin.

PELASTUSKAIVAUKSET KESKIKATU 12:SSA

Vuonna 2010 pelastuskaivauksin²⁸ tutkittu tontti sijoittui Rantakadun (nyk. Jääkärikatu) varakkaalle porvarialueelle, Kaupunginlahden tuntumaan (kuva 1). Keskikatu 12:n tonttia kulmittain vastapäätä sijaitsevalla tontilla on tutkittu 1700-luvulle ajoittuvaa Westringin kupariseppän pajaa ja talousrakennuksia.²⁹ Myös viereisillä, ns. Vanhan Rukoushuoneen ja Goveniuksen, tonteilla on tutkittu 1600- ja 1700-luvulle ajoittuvia rakenteita. Rukoushuoneen tontilla dokumentoitiin tontin eteläosaan sijoittuvia asuinrakennusten jäännöksiä ja hirsikellaria.³⁰ Goveniuksen tontilla tutkittiin asuinrakennuksen alla sijainneen 1700-luvun lopun kivikellarin ohella vanhempaa, 1700-luvun puoleenväliin ajoittuvaa hirsikellaria.³¹ Arkeologisten tutkimusten mukaan asuinrakennukset, joiden alla kellarit tyypillisesti sijaitsivat, rakennettiin yleensä pääkadun suuntaisesti.³²

Vuoden 2010 tutkimusten tavoitteena oli saada tontin historiasta kattava läpileik-

kaus dokumentoimalla kaikki rakennusten ja rakenteiden säilyneet jäännökset aina 1800-luvulle saakka. Historiallisten lähteiden perusteella voitiin olettaa rakennusten todennäköisesti sijainneen pitkittäin tontin sivuilla keskiosan jäädessä tyhjäksi. Koeojia avattiin kaikkiaan neljä, joista kolme sijoittui tontin sivuille ja yksi tontin keskiosaan. Tontin keskiosat todettiin löydöttömiksi ja itä-, länsi- sekä eteläosat tuhoutuneiksi alueiksi. Kaivaukset keskitettiin tontin pohjoisosaan, jossa havaittiin hyvin säilyneitä kulttuurikerroksia ja rakenteiden jäännöksiä.

Dokumentoidut rakenteiden ja rakennusten jäännökset ajoitettiin jälkitöissä 1700-luvun alkupuolelta 1800-luvulle. Ajoitukset perustuivat pääasiassa esinelöytöihin sekä rakenteellisiin piirteisiin. Yksiselitteisesti

1600-luvulle ajoittuvia rakenteita ei löytynyt yhtään, vaikkakin joitain viitteitä 1600-luvun lopun kerrostumista löytyi. Tutkimuksen perusteella tontilla ei todennäköisesti ole ollut kiinteää asutusta vielä 1600-luvulla. Tonttia on ehkä käytetty satunnaisesti tai siellä on voinut sijaita esimerkiksi yksittäisiä varastorakennuksia. Tosin suuri osa tontin pinta-alasta on tuhoutunut aiemmissa kaivutöissä, joten mahdolliset 1600-luvun kerrostumat ja rakenteet on voitu menettää tässä yhteydessä.

Tontin varhaisin asutusvaihe alkaa arkeologisen löytömaterialin perusteella aivan 1600-luvun loppupuolella tai 1700-luvun alussa, mikä sopii hyvin karttamateriaalin antamaan kuvaan. Tämä ajanjakso käsittää tontin takaosassa sijainneen suurikokoisen talousrakennuksen ja mahdollisen karjasuojan.

Kuva 2. 1700-luvun lopulta 1800-luvun alkupuolelle ajoittuva kivijalallinen talousrakennus. (Kuva: T. Taipaleenmäki, Museovirasto)

Ainakin osa näistä rakenteista on tuhoutunut vuoden 1762 palossa. Tontin myöhempi rakennusvaihe ajoittuu palon jälkeiseltä ajalta 1800-luvun alkupuolelle ja siihen kuuluu hirsinen ulkorakennus, jonka edustalla oli jätekuoppa. Seuraavissa luvuissa rakenteet esitellään nuorimmasta vanhimpaan ja käydään läpi rakennustekniikoiden, löytömaterialin ja makrofossiilianalyysien kautta sekä vertaillaan Keskikatu 12:n rakenteita aikaisempaan arkeologiseen materiaaliin.

TALOUSRAKENNUS 1700-LUVUN LOPULTA

Keskikadun suuntainen, dokumentoidulta pinta-alaltaan noin 4 x 6 metriä ollut hirsirakennuksen pohja tuli esille kaivausten alkuvaiheessa (kuva 2). Kivijalalle perustetun rakennuksen lankkulattian ja perushirsien alla sijaitti paikoitellen myös tiilen paloja sekä jämäköitä puupaaluja. Rakennuksen pohjoispuoli muodostui koillis-lounaissuuntaisesta, osin romahtaneesta lankkutasosta. Hirsien salvoskohdat olivat niin maatuneet, ettei niistä voinut päätellä salvostyyppiä. Rakenne oli tuhoutunut todennäköisesti tulipalossa, mihin viittasivat osittain palaneet rakenneosat, paikoitellen sijainnut paksuhko palokerros ja palanut esinemateriaali. Rakenteen yhteydessä ei havaittu uuninperustuksia, joten todennäköisesti kyseessä on talousrakennus. Yleisesti rakennukset luokitellaan joko ulko- tai asuinrakennukseksi juuri uunin olemassaolon tai puuttumisen perusteella. Tosin myös useat talousrakennukset ovat olleet tulisijallisia.³³ Löydetyn ikkunalasien perusteella rakennus on ollut ikkunallinen.

Rakenteen sisäpuolelta otettiin kaksi maanäytettä, joista analysoitiin sarakasvien siemeniä. Sarakasveja on mahdollisesti tuotu rannasta eläintenruoaksi. Lisäksi näytteessä oli runsaasti kuminan siemeniä sekä kylä-

karhiasta, joka saattaa indikoida tuontiviljaa. Kuminaa on mahdollisesti kasvatettu pihapiirin ryytitarhassa tai sitä on käytetty ruokataloudessa.³⁴

Rakennus ajoitettiin rakenteellisten piirteiden, esinemateriaalin ja yhden dendrokronologisen ajoituksen perusteella 1700-luvun loppupuolelta 1800-luvulle. Rakennuksessa käytetty kivijalka viittasi perustusten rakennusajankohdan ajoittuvan 1700-luvulle. Arkeologisen tutkimuksen mukaan kivijalkojen käyttö yleistyi yksityisessä torniolaisessa rakentamisessa vasta isonvihan jälkeen. Toisaalta pystypaaluin kohotettuja perushirsiä on dokumentoitu jo 1600-luvulle ajoittuvien rakennusten yhteydestä.³⁵ Perustuksen paa- lusta otetusta puunäytteestä saatiin dendrokronologisella iänmäärittelyllä mäntypuun kaatoajankohdaksi aikaväli 1778–1782.³⁶ Rakenteen yhteydestä talletettu esinemateriaali, kuten liitupiiput ja piiposliini, ajoittaa rakenteen yhtenevästi 1700-luvun lopulta 1800-luvulle.

KUOPPAJÄÄNNÖS

Kaivausalueen keskeltä, edellisen talousrakennuksen edestä, dokumentoitiin pitkänomainen kuoppajäännös (kuva 3). Kuoppa oli täytetty erilaisilla maa-aineksilla ja rikkoutu- neella esinemateriaalilla, kuten keramiikalla, esine-, pullo- ja ikkunalasilla, liitupiipuilla, metalliesineiden katkelmilla sekä eläinten luilla. Kahdesta paksuimmasta kerrostumasta, puulastukerroksesta ja mullansekaisesta hiekasta, otettiin maanäytteet, joista löytyi hyötykasvien siemeniä: vadelmaa, minttua, aitoviikunaa, ahomansikkaa ja lillukkaa. Lisäksi näytteistä analysoitiin kostean paikan kasveja ja kulttuuririkkaruohoja. Maa- aineksen seassa oli katajan neulasia, linnun- luita sekä runsaasti hyönteisjäänteitä, jotka kertovat mätänevästä jätteestä ja mahdolli-

Kuva 3. Kuoppajäännös 1700-luvun lopulta. (Kuva: M. Hyttinen, Museovirasto)

sesta karjanpidosta. Makrofossiilianalyysit vahvistivat jäännöksen olevan jätetuoppa.³⁷ Esinelöytöjen perusteella (piiposliini, liutupiiput) maa-aines on kerrostunut 1700-luvun myöhemmällä puoliskolla, joka ajoittaa jätetuopan ainakin osittain samanaikaiseksi edellä mainitun talousrakennuksen kanssa. Kasvijäänteiden perusteella ruokataloudessa on käytetty muualta tuotuja ja varsin eksootisiakin hyötykasveja.

MAHDOLLINEN KARJASUOJA?

Poistettaessa talousrakennuksen perustuksia paljastui niiden alta hirsirakenteita ja putkimainen rakenne, joka muodostui kahdesta koverasta päällekkäin asetellusta lankusta (kuva 4). Lankut oli tuettu toiselta sivultaan pienehköillä puupaaluilla. Putkimaisen rakenteen edestä tuli esille katkelma lankkulattiaa, jonka päällä sijaitsi muutamia hirssiä (kuva 5). Osassa hirsistä oli merkkejä punamullasta, joten on mahdollista, että rakenne on ollut maalattu. Punamultauksesta on löydetty viitteitä myös Vanhan Rukoushuoneen kaivauksissa, jossa asuinrakennuksen kivijalan yhteydessä sijainneessa palokerroksessa esiintyi punamultalaikkuja.³⁸ Lankkulattialla

ei ollut selvää fyysistä yhteyttä putkimaiseen rakenteeseen, joten kyseessä voi olla kaksi eri rakennetta. Molempien rakenteiden yhteydestä talletettiin hyvin vähän ajoittavaa löytömateriaalia. Rakenteet ajoittunevat samalle ajanjaksolle, todennäköisesti 1700-luvun ensimmäisen puoliskolle.

Kaivettaessa rakenteita esille maa-aines tuoksui voimakkaasti lannalle, minkä perusteella ajateltiin kyseessä olevan jäännös karjasuojasta. Selkeitä pilttuurakenteita ei kuitenkaan havaittu, kuten esimerkiksi Tornion Aspion tontin luontinavetaksi tulkitun rakenteen yhteydestä.³⁹ Toisaalta ajatusta karjasuojasta vahvisti putkimaisen rakenteen vieressä sijainneiden hirrenkatkelmien alta löytynyt kirveenterä (kuva 6). Kirves on voitu katkeä perustuksiin suojaustarkoituksessa. Suomalaisessa kansanperinteessä käytettiin raudasta valmistettuja työkaluja ja teräaseita karkotus- ja varausvälineenä. Esimerkiksi karjan kiertäminen kirveellä suoritettiin usein keväällä ennen sen laitumelle päästämistä.⁴⁰ Tornion aiemmissa arkeologisissa tutkimuksissa on löydetty useita perustuskätköiksi tulkittuja esineitä, kuten kirveenterä, rautakanki, karhunkynsiä ja punasavipata.⁴¹

Putkimaisen rakenteen päältä ja vierestä otetut maanäytteet sisälsivät kasvi- ja hyönteisjäänteitä, jotka viittasivat tunkioon. Näytteissä oli runsaasti sienirihmastoja ja raatokuoriaisen osa, joiden perusteella on mahdollista, että tontilla tai sen läheisyydessä on ollut eläinten raatoja. Kosteaa paikkaa kasvit sekä lillukka ja haljenneet ruohokanukan siemenet kertovat ruokajätteestä ja lesehärö viljatuotteista. Lankkulattiallisen rakenteen päältä otetussa näytteessä oli lähinnä kostean paikan kasvillisuutta ja kovakuoriaisia. Lankkujen vierestä otetusta maanäytteestä analysoitiin runsaasti hyönteisjäänteitä, kuten sukaskärpäsiä, lyhytsiipisiä ja punkkeja. Kasvijäänteet viittasivat mätänevään kasvimaateriaaliin ja tunkioon. Lisäksi maanäytteen pe-

Kuva 4. Mahdolliseen karjasuojaan liittyvä putkimainen rakenne. Rakenteen päällä näkyvät kivet kuuluvat nuorempaan kivijalalliseen talousrakennukseen. (Kuva: M. Hyttinen, Museovirasto)

rusteella tontilla on ollut lantaa tai ulostetta. Putkimaisen rakenteen ja lankkulattiallisen rakennuksen ympäristö on makrofossiilien perusteella ollut likaista ja kosteaa. Eläinsuojatulkintaa näyttäisi vahvistavan runsas kostean paikan kasvillisuus, jota on voitu tuoda rehuksi eläimille. Yhdessä maanäytteessä oli myös lantaan viittaavia eläinjäätteitä.⁴²

RUKIIN JA OHRAN JYVIÄ – RIIHI TONTIN PERÄLLÄ?

Tontin vanhinta rakennusvaihetta edusti Keskikadun suuntainen, dokumentoidulta alaltaan noin 4,5 x 10 metrin kokoinen rakennus (kuva 7). Rakennukseen kuului selkeästi erilisiä huoneita tai tiloja, joilla kaikilla lienee ollut oma funktionsa. Lähes kaikissa huo-

neissa on ollut lankkulattiat lukuun ottamatta yhtä, jossa lattia oli rakennettu halkaisijoiltaan 15 cm olleista puolitetuista pyöröpuista. Puut olivat alapinnoiltaan oksaisia ja käsittelemättömiä. Rakennuksen yhteydessä sijaitsi myös hirsiarinalle perustettu uunin pohja, jota dokumentoitiin noin 1,5 x 2 metrin alalta. Tornion Rakennustuotteen ja Ryhmäkodin tonttien kaivauksissa tutkituista tulisijoista osa on ollut kivettömiä⁴³, mistä on päätelty rakennusmateriaalia, kuten kiviä ja tiiltä, kierrätetyn.⁴⁴ Tästä poiketen Keskikadun uunin pohjakivet olivat edelleen paikoillaan. Tulisijan yhteydessä ei havaittu lainkaan laastia tai kaakelitieltä ja tiilimurskaakin vain vähäisiä määriä. Tämän perusteella vaikuttaisi todennäköiseltä, että uuni on ollut sauhormiton. Pääosin rakenne oli perustettu suoraan maapohjalle, puuroskakerrokselle, jossa oli seassa isoja tuohen paloja. Paikoittelun rakenteen alle oli aseteltu yksittäisiä tiiliä, muutamia kiviä sekä puita perustuksiksi. Puuroskakerros tuohen paloineen on mahdollisesti laitettu rakenteen alle suojaamaan sitä laholta. Tuohilevyjen käyttö kosteuseristeenä torniolaisessa rakentamisessa tunnetaan jo aiemmista arkeologista kaivaustutkimuksista.⁴⁵

Rakenne tulkittiin uunilliseksi talousrakennukseksi, kuten pakarituovaksi, joka ajoittuu 1700-luvun ensimmäiselle puoliskolle eli ainakin osin samanaikaiseksi kuin aiemmin käsitelty mahdollinen karjasuoja. Uuninperustus saattaa viitata myös rakennuksen asuinkäyttöön, joten tätäkään funktiota ei voida varmuudella pois sulkea. Rakennus oli perustettu maapohjalle, joka on aieman arkeologisen tutkimuksen mukaan ollut tyypillinen rakennustekniikka ennen isoavi-

haa.⁴⁶ Rakennuksessa on ollut lasitetut ikkunat, minkä todistaa runsas ikkunalasin määrä. Lyijypuitteita ei rakennuksen yhteydestä kuitenkaan löytynyt. Löytömateriaali viittaa pääosin 1700-luvun alkupuolelle ja puoleleenväliin. Uuninperustusten alta talletettiin muutamia liitupiipun koppia, jotka ajoittuvat 1600-luvun lopulta 1700-luvun alkuun. On mahdollista, että vanhimmat rakennusosat on

Kuva 5. Lankkulattiallinen rakenne. (Kuva: M. Hyttinen, Museovirasto)

Kuva 6. Mahdollisen karjasuojan perustuksista talletettu kirveenterä. (Kuva: M. Hyttinen, Museovirasto)

rakennettu jo 1600-luvun lopulla ja edelleen laajennettu 1700-luvulla isompaan rakennukseen. Rakenne on todennäköisesti tuhoutunut vuonna 1762 Tornion suurpalossa, joka tuhosi kolmasosan kaupunkia Rantakadun puolelta lähes täydellisesti.⁴⁷

Maanäytteiden analyysit toivat mielenkiintoisia tuloksia. Rakennuksen uuninperustusten läheisyydestä otetusta näytteestä löytyi hiiltyneitä rukiin ja ohran jyviä. Lisäksi näytteessä oli runsaasti hiiltyneitä kosteikko-, suo- ja rantakasvien siemeniä, muutamia kulttuuririkkaruohoja, vadelman siemen sekä hiiltyneitä kuusen neulasia. Rakenteen alta otetusta näytteestä analysoitiin niin ikään hiiltyneitä kostean paikan kasvien siemeniä (rölly, kastikka, sara ja luikka), kulttuuririkkaruohoja ja hiiltyneitä kuusenneulasia, jotka viittaavat mahdollisesti kostean paikan maanparannukseen. Rukiin ja ohran jyvien perusteella kyseinen rakennus voisi olla funktioltaan viljavarasto tai riihi.⁴⁸ Rakennuksen uuninperustus näyttäisi tukevan riihitulkin-taa. Toisaalta sijainti keskellä kaupunkia on ongelmallinen. Yleensä riihet pyrittiin paloturvallisuuden takia sijoittamaan kauemmas varsinaisesta kaupunkialueesta peltoalueiden luokse tai pois ulkorakennusten välittömästä läheisyydestä.⁴⁹

LÖYTÖMATERIAALI KERTOO PORVARIS- PERHEEN ARJESTA

Keskikatu 12:n aineisto on dokumentoitu Tornion Rantakadun varren tontilta, jossa on asunut Tornion varakkaita porvareita ja kauppiaita. Löytömateriaali, joka on pääosin arki-esineistöä, on peräisin tontin takaosan talousrakennuksista. Erilaiset keramiikkalaadut, esine-, pullo- ja ikkunalasi, liitupiiput, metalliesineet, työkalut, rahat ja muu pienesineistö, kuten pukeutumiseen liittyvä esineistö, kertovat tontin asukkaiden arjesta. Esinemateriaa-

lissa näkyy merkkejä kierrätyksestä ja käyttäjäljistä.

Orgaaninen materiaali on Torniossa ollut erittäin huonosti säilynyttä, kuten myös Keskikatu 12:ssa. Löytöaineisto sisältää vain vähäisissä määrin nahka- ja puuesineitä, kuten muutamia kengän pohjia ja kalastukseen liittyvää puusta valmistettua esineistöä. Kaivauksissa talletettuja eläinten luita, joita on kaikkiaan noin 52 kg, ei ole toistaiseksi analysoitu. Eläinluumateriaali tarjoaakin monipuolisen aineiston lajitutkimukseen ja esimerkiksi luiden käyttäjälkien analysointiin.

Tornion arkeologisen esinemateriaalin on todettu olevan hyvin homogeenista riippumatta esimerkiksi tontin omistajan varallisuudesta tai yhteiskunnallisesta asemasta.⁵⁰ Myöskään eläinluumateriaali ei näyttäisi heijastavan millään tavalla tontinomistajan sosioekonomista statusta.⁵¹ Toisaalta arkeologinen löytöateriaali on kerätty lähinnä kaupungin varakkaimmilta alueilta, joten se ei ehkä anna todenmukaista kuvaa. Verrattaessa Keskikatu 12:n löytöateriaalia aikaisempaan, vaikuttaa se vahvistavan tutkimustuloksia. Tontin molempien rakennusvaiheiden esinemateriaali on keskenään samankaltaista ja laadultaan arkista, eikä tontin omistajanvaihdoskaan tunnu näkyvän materiaalisissa. Tosin mahdolliset erot saataisiin luotettavasti esille vain kokonaisvaltaisessa löytöateriaalin analyysissä, jota Keskikatu 12:n esineistölle ei toistaiseksi ole tehty.

KESKIKATU 12:N ANTI TORNION KAUPUNKIARKEOLOGISELLE TUTKIMUKSELLE

Keskikatu 12:n pelastuskaivauksissa dokumentoitiin useita rakennusten jäännöksiä tontin takaosasta, jossa on todennäköisesti sijainnut pihapiiriin kuuluneita talousraken-

nuksia ainakin kahdessa eri rakennusvaiheessa. Kaivausateriaali tuo Tornion arkeologiseen aineistoon mukaan vähemmän tutkittuja talousrakennuksia esineistöineen.

Rakenteet ajoitettiin 1700-luvun alkupuolelta 1800-luvulle löytöateriaalin ja rakennustekniikan perusteella. Lisäksi rakenteita vertailtiin Tornion aiempaan arkeologiseen materiaaliin. Talousrakennusten tarkemmat funktiot ovat vielä avoinna, joten ne tarjoavat oivallisen tutkimuskohteen. Analysoimalla rakennusjäännösten yhteydestä talletettuja esinelöytöjä sekä tulkitsemalla makrofossiilianalyysien tuloksia voidaan rakenteiden ja rakennusten luonnetta avata mahdollisesti vielä tarkemmin. Historiallisten lähteiden, kuten perukirjojen, karttamateriaalin, aikalaiskuvausten ja tulliasiakirjojen avulla voidaan arkeologista materiaalia tutkia monesta eri näkökulmasta.

Tornion 1990-luvun lopun kaupunkiarkeologisissa kaivauksissa tutkimus jouduttiin kohdistamaan lähinnä 1600-luvulle ajoittuvien kulttuurikerrosten ja rakenteiden jäännösten dokumentointiin resurssien vähäisyyden takia. 2000-luvun alussa pystyttiin kiinnittämään huomiota jonkin verran myös 1700-luvun kerrostumiin, kun taas 1700-luvun lopun ja 1800-luvun kulttuurikerrokset ovat pääsääntöisesti jääneet huomioitta.⁵² Tontikohtainen arkeologinen aineisto on jäänytkin ajallisesti sirpaleiseksi. Keskikatu 12:n kaivaustutkimuksia ei priorisoitu koskemaan mitään tiettyä ajanjaksoa, vaan tontin arkeologinen data pyrittiin dokumentoimaan kokonaisuudessaan aina 1800-luvulle saakka. Aineisto edustaa yhtä harvoista Tornion kaivausateriaaleista, jonka perusteella on mahdollista saada tontin historiasta täydellinen läpileikkaus. Jotta Tornion nuorempi kaupunkiarkeologinen materiaali saataisiin kattavammaksi, olisi erittäin tärkeää, että myös 1800-luvun alkupuolen kerrostumat ja rakenteet dokumentoitaisiin asianmukaisesti.

Kuva 7. 1700-luvun alkupuolelle ajoittuva tulisijallinen talousrakennus. (Kuva: M. Hyttinen, Museovirasto)

Lähes koko Tornion arkeologinen tutkimusmateriaali on dokumentoitu kaupungin 1600- ja 1700-lukujen varakkaimmilta alueilta eli silloisten Ranta- ja Takakadun varsilta. Kaupungin köyhimmän väestön asuttaman Kolmannen kadun tonteille on kohdistunut ainoastaan kaksi tutkimusta, yksi valvonta sekä vuoden 2010 koekaivaus. Lisäksi kaupungin länsi- ja etelärannalla sijainnutta rantamakasiinialuetta ei käytännössä ole tutkittu lainkaan. Toistaiseksi ainoa aluetta sivunnut tutkimus on vuoden 2010 koekuopitus. Jäännöksiä aitta-alueen rakennuskannasta voi edelleen olla löydettävissä suojellulla kaupunkialueella.⁵³ Aineiston yksipuolisuutta pidetäänkin tutkimuksellisenä ongelmana.⁵⁴ Kaupungin reuna-alueiden tutkiminen olisi

ensisijaisen tärkeää, jotta arkeologinen materiaali saataisiin monipuolisemmaksi ja luotettavampaa vertailua eri kaupunginosien sekä varallisuus- ja yhteiskuntaluokkien välillä voitaisiin tehdä. Kaupunkiarkeologisia tutkimuksia tehdään lähtökohtaisesti yleensä vain maankäyttö- ja rakennushankkeiden yhteydessä, joten tutkimusintressit eivät valitettavasti pääse ohjaamaan arkeologisten kohteiden valintaa. ♦

Marika Hyttinen
marika.hyttinen@gmail.com

Museovirasto / Arkeologiset kenttäpalvelut

LOPPUVIITTEET

- ¹ Tutkimukset toteutti Museoviraston rakennushistorian osasto.
- ² Keskustelu tutkija Annemari Tranbergin kanssa 6.11.2012.
- ³ Koivunen 1968.
- ⁴ Ylimaunu 1996; Ylimaunu 2000; Herva 2000; Ylimaunu 2001a; Ylimaunu 2001b; Ylimaunu 2001c.
- ⁵ Mökkönen 2001.
- ⁶ Herva 2002; Nurmi 2005; Ylimaunu (tekeillä).
- ⁷ Hyttinen 2010a; Hyttinen 2010b.
- ⁸ Hyttinen 2011.
- ⁹ Ylimaunu 2007.
- ¹⁰ Puputti 2010.
- ¹¹ Nurmi 2011.
- ¹² Pääkkönen 2006; Luostarinen 2006; Salo 2007; Mutka 2012; Sarajärvi 2012.
- ¹³ Nurmi 2004; Puputti 2005.
- ¹⁴ Mäntylä 1971, 26–28, 245–246; Ks. myös Brunnius 1965, 16, 24–25.
- ¹⁵ Kostet 1995, 54–55, kuva 14.; Mökkönen 2001, liite 2.2.
- ¹⁶ Kostet 1995, 56–57, kartta 17; Mökkönen 2001, liite 2.3.
- ¹⁷ Kostet 1995, 79–80, kartta 42; Mökkönen 2001, liite 2,4.
- ¹⁸ Mäntylä 1971, 158–161.
- ¹⁹ Outhier 1975, 112–113, 120–121.
- ²⁰ Mäntylä 1971, 325–327.
- ²¹ Mäntylä 1971, 436.
- ²² Kaisanlahti & Törmänen 1985, 27, 38.
- ²³ Mäntylä 1971, 242.
- ²⁴ <http://hiski.genealogia.fi/hiski/437nsr> Kirkonkirjojen mukaan kuolinsyy oli "slag".
- ²⁵ Mäntylä 1971, 436.
- ²⁶ <http://hiski.genealogia.fi/hiski/437nsr>
- ²⁷ Mäntylä 1971, 243–245.
- ²⁸ Hyttinen 2011.
- ²⁹ Ylimaunu 2000; Ylimaunu 2007, 57–63.
- ³⁰ Ylimaunu 2001a.
- ³¹ Herva 2000.
- ³² Ks. esim. Nurmi 2011, 42.

- ³³ Kykyri 2003, 113.
- ³⁴ Tranberg 2011.
- ³⁵ Ylimaunu 2007, 32–33.
- ³⁶ Zetterberg 2010.
- ³⁷ Tranberg 2011.
- ³⁸ Ylimaunu 1999, 88; Ylimaunu 2007, 52.
- ³⁹ Ylimaunu 1999, 85–86.
- ⁴⁰ Sirelius 1989: 555–556.
- ⁴¹ Esim. Ylimaunu 2007; Nurmi 2011, 146–148; Tuppi 2009.
- ⁴² Tranberg 2011.
- ⁴³ Herva 2002.
- ⁴⁴ Nurmi 2004, 24–25.
- ⁴⁵ Esim. Ylimaunu 1999, 89.
- ⁴⁶ Ylimaunu 2007, 32.
- ⁴⁷ Mäntylä 1971, 322–325.
- ⁴⁸ Tranberg 2011.
- ⁴⁹ Valonen & Vuoristo 1994, 38.
- ⁵⁰ Nurmi 2004; Nurmi 2011.
- ⁵¹ Puputti 2005, 73–74.
- ⁵² Ylimaunu 2007, 19; Nurmi 2011, 57.
- ⁵³ Mökkönen 2011, liitteet 2.1–2.5 ja 4.1.
- ⁵⁴ Ylimaunu 2007, 18–19.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Herva, Vesa-Pekka 2000. *Tornio Govenius, Kaupunkiarkeologiset pelastuskaivaukset. Kaivauskertomus.* Tornionlaakson maakuntamuseo.

Herva, Vesa-Pekka 2002. *Tornio Keskikatu 29–35. Kaivausraportin käsikirjoitus.* Oulun yliopisto/arkeologian laboratorio.

Hyttinen, Marika 2011. *Tornio Suensaari YIT:n tontti (II/2/4), Keskikatu 12. Kaupunkiarkeologiset koekaivaukset 24.5.–4.6.2010 ja kaivaukset 7.6.–6.7.2010.* Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Hyttinen, Marika 2010a. *Tornio Suensaari Torin helmi, tontti II/9/24. Kaupunkiarkeologiset koekaivaukset 17.–21.5.2010.* Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Hyttinen, Marika 2010b. *Tornio, Suensaari Kaarlela, tontti II/11/38. Kaupunkiarkeologinen koekuopitus 7.7.2010.* Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Kaisanlahti, Juha ja Törmänen, Mikko 1985. *Tornion kantakaupungin rakennuskannan inventointi ja toimenpidesuosituks*. Kohdeinventointilomakkeet. Tornionlaakson maakuntamuseon ja Museoviraston rakennushistorian osaston arkistossa.

Luostarinen, Marja-Riitta 2006. *Valkosavikeramiikan tunnistaminen ja tyypittely: Pohjois-Suomen löydöt*. Arkeologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Oulu 2006.

Mutka, Katja 2012. *Napit vastakkain – Metallinapit ja sosiaalinen kontrolli varhaismodernin kauden Torniossa, Oulussa ja Pietarsaareissa*. Arkeologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Oulu 2012.

Mökkönen, Teemu 2001: *Tornio, Suensaari. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Vaasa- ja suurvalta-ajan kaupunkiarkeologinen inventointiprojekti*. Museovirasto, Rakennushistorian osasto. Helsinki 2001.

Nurmi, Risto 2005. *TRK-04 Tornio, Välikatu 19. Omakotitalon perustusten maanvaihotoiden valvonta ja säilyneiden 1700-luvun kerrostien rakenteiden dokumentointi*. 21.–23.7.2004. Museovirasto, Rakennushistorian osasto 2005.

Nurmi Risto 2004. *Ab urbe Torna condita – Varallisuuden ilmeneminen Tornion kaupungin varhaisvaiheessa kahden kesällä 2002 tutkitun rakennuksen vertailun perusteella*. Arkeologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Oulu 2004.

Puputti, Anna-Kaisa 2005. *Analyysi Tornion Keskikadun kaivausten eläinten luista – alueiden 1 ja 5 isoavialaa edeltävään aikaan ajoittuvat luut*. Arkeologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Oulu 2005.

Pääkkönen, Mirva 2006. *Tornion Keskikadun kesän 2002 kaivausten nuoremman punasavikeramiikan tarjoilu- ja säilytysasiat*. Arkeologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Oulu 2006.

Salo, Eveliina 2007. *Liitupiippujen kuluttaminen Torniossa 1600- ja 1700-luvuilla: Keskikadun vuoden 2002 kaivausten liitupiippuaineiston käyttöjälkitutkimus*. Arkeologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Oulu 2007.

Sarajärvi, Kati 2012. *Lasia 1300–1750 – lukujen Tornionjoen varrelta: Tutkimus Kainuunkylän, Oravaisensaaren ja Tornion kaupungin arkeologisesta lasiaineistosta, sekä lasiastioiden roolista Tornion porvariston kaupunkilaistumisessa*. Arkeologian pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Oulu 2012.

Tranberg, Annemari 2011. *Makrofossiiliraportti Tornio Suensaari YIT:n tontti (II/2/4); Keskikatu 12 Kaupunkiarkeologiset koekaivaukset 24.5.–4.6.2010 ja kaivaukset 7.6.–6.7.2010*. Arkeologia, Oulun yliopisto.

Ylimaunu, Timo (tekeillä). *Tornio, Keskikatu 29, ope-
tuskaivaukset vuonna 2008 (TANK-08)*. Arkeologia,
Humanistinen tiedekunta, Oulun yliopisto.

Ylimaunu, Timo 2001a. *Tutkimusraportti pelastuskai-
vauksista Torniossa Vanhalla Rukoushuoneen tontilla
(II/3/79 keväällä 1999)*. Tornionlaakson maakuntamu-
seo 2001.

Ylimaunu, Timo 2001b. *Purran ja Ahon tonttien kau-
punkiarkeologiset tutkimukset Torniossa vuonna 1999*.
Tornionlaakson maakuntamuseo.

Ylimaunu, Timo 2001c. *Kertomus kaupunkiarkeologi-
sista koetutkimuksesta Torniossa, Keskikadun varressa
tontilla (IV/14/9) kesällä 1999*. Tornionlaakson maa-
kuntamuseo.

Ylimaunu, Timo 2000. *Kertomus kaupunkiarkeologi-
sista tutkimuksista Torniossa, Keskikatu 13–tontilta
vuonna 1999 (T13-99)*. Tornionlaakson maakuntamu-
seo 2000.

Ylimaunu, Timo 1996. *Kertomus Tornion Aspion ja
Viippolan tonttien kaupunkiarkeologisesta koetutkimuk-
sista kesällä 1996*. Tornionlaakson maakuntamuseo
1996.

Zetterberg, Pentti 2010. *Museoviraston Rakennushis-
torian osaston Tornion Suensaaren YIT:n tontin (tontti
II/2/4) kaupunkiarkeologisen kaivauksen puunäytteiden
F1L0301 ja F1L0302 dendrokronologinen iänmääritys*.
Dendrokronologian laboratorion ajoituseloste 372.
Dendrokronologian laboratorio Ekologian tutkimusins-
tituutti Biotieteiden tiedekunta, Joensuun yliopisto.

Painetut lähteet

Brunnius, Ericus 1665. *De Urbe Torna ei qe adjacenti-
bus paroeciis (ilmestymisvuosi 1731)*. *Tornion kaupun-
gista ja sen lähipitäjistä*. Latinan kielestä suomentanut
Tuomo Itkonen, Lions club – Tornio. Tornio 1965.

Outhier, Réginald 1975. *Matka pohjan perille 1736–
1737*. Kirjoittanut Réginald Outhier, Besançonin hiip-
pakkunnan piispa, Kuninkaallisen tiedeakatemiaan kir-
jeenvaihtaja. Ranskankielisestä alkuteoksesta *Journal
d'un Voyage au Nord* (ilmestynyt 1744) suomentanut
Marja Itkonen-Kaila. Otava. Keuruu 1975.

Kirjallisuus

Koivunen, Pentti 1968. *Tornion vanhan raatihuoneen
paikan kaivaus ja esinelöydöt. Tornionlaakson vuosikir-
ja* 1968. 210–225.

Kostet, Juhani 1995. *Cartographia urbium Finnica-
rum, Suomen kaupunkien kartografia 1600-luvulla ja
1700-luvun alussa. Monumenta Cartographica Septent-
rionalia* 1. Rovaniemi 1995.

- Kykyri, Marita 2003. Puurakentaminen Turun kaupungissa. L. Seppänen (toim.), *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX. Suomen keskiajan arkeologinen seura. Turku 2003. 105–120.
- Mäntylä, Ilkka 1971. *Tornion kaupungin historia 1621–1809, 1. osa*. Tampere 1971.
- Nurmi, Risto 2011. *Development of the urban mind – an object biographical approach. The Case study of the town of Tornio, northern Finland*. Oulu 2011.
- Puputti, Anna-Kaisa 2010. *Living with animal: a Zooarchaeological Study of Urban Human-animal Relationships in Early Modern Tornio (northern Finland), 1621–1800*. BAR international series 2100. Archaeopress. Great Britain.
- Sirelius, U. T. 1989. *Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia II*. Vammala 1989.
- Tuppi, Juha 2009. Karjataikoja ja talonpoikaisrituaaleja – perustuskätköjä 1600-luvun Tornioista. Ikäheimo, J., Lipponen, S. (toim.) *Ei kiveäkään kääntämättä – Lehtori Pentti Koivusen juhlakirja*. Tornio 2009. 277–284.
- Valonen, Niilo & Vuoristo, Osmo 1994. *Suomen kansanrakennukset Seurasaaren ulkomuseon rakennusten pohjalta*. Museovirasto. Vammala 1994.
- Ylimaunu, Timo 2007. *Aittakylästä kaupungiksi – arkeologinen tutkimus Tornion kaupungistumisesta 18. vuosisadan loppuun mennessä*. Studia Archaeologica Septentrionalia 4. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Rovaniemi 2007.
- Ylimaunu, Timo 1999. Palokerroksia, hirsisalvoksia ja kolikoita – kaupunkiarkeologisia tutkimuksia Lapin vanhimmassa kaupungissa. *Tornionlaakson vuosikirja* 1999. 78–93.

Sähköiset lähteet

Suomen Sukututkimusseura, Historiakirjat, digitaalinen arkisto, Tornio. <http://hiski.genealogia.fi/hiski/437nsr>

KESKIAJAN KOKONAISKUVAA PÄIVITTÄMÄSSÄ

Keskiajantutkimuksen seura Glossa ry järjesti 1.2.2013 Tieteiden talolla *Uusi keskiaika* -seminaarin, joka oli osa laajempaa *Uusi keskiaika* -hanketta. Hankkeen pyrkimyksenä on ollut selvittää, millä tavoin tieteellinen tutkimus voi muuttaa käsitystä Suomen alueen keskiajasta. Hanke sai alkunsa syksyllä 2011 järjestetystä *Uudelleenarvioitavana keskiajan koko kuva* -keskustelutilaisuudesta, ja sen ylläpitäjänä on toiminut Glossa. Käytännössä hanketta on vetänyt aktiivisesti ja innostavasti arkeologi **Mervi Suhonen** yhdessä eri tieteenalaja edustavista keskiajantutkijoista kootun ryhmän kanssa. Ennen helmikuun seminaaria hanke oli ehtinyt osana toimintaansa järjestää paneelikeskustelun *Dies Medievalesin* yhteydessä. *Uusi keskiaika* -seminaari taas toimi päätöksenä hankkeen ensimmäiselle vaiheelle, johon oli saatu hie- man rahoitusta Tieteellisten seurain valtuuskunnalta. Tarkemmin projektia on esitelty *Glossae*-lehdessä (Suhonen 2012a ja 2012b).

Seminaari oli vetänyt paikalle runsaasti kiinnostuneita kuulijoita, jotka edustivat niin eri tutkimusaloja kuin keskiajan harrastajia. Monialaisuus ei suinkaan rajoittunut vain yleisöön, vaan myös esitelmäaiheet oli valittu monipuolisesti: päivän aikana keskiaikaa lähestyttiin niin historian, arkeologian, luonnontieteiden, musiikkitieteen kuin kielitieteenkin näkökulmista. Ohjelma oli tar- koituksella ryhmitelty niin, ettei seminaarin aikataulua oltu jaettu tiettyjen teemojen mu-

kaan, vaan eri alojen tutkijoita esiintyi pitkin päivää. Tämän ansiosta osallistujat saivat hel- posti jopa yksittäisten sessioiden aikana kuul- la niin itselleen vieraita kuin tuttujakin aiheita käsitteleviä esitelmiä.

Historioitsijoita seminaarissa edustivat **Maria Kallio** ja **Ville Walta**, joista molem- mat onnistuivat osoittamaan hyvin, että van- hojen lähteiden pariin kannattaa palata aina välillä. Kumpikin oli saanut jo pitkään tun- netuista lähteistä irti aivan uudenlaista tietoa uusia lähestymistapoja käyttämällä. Kallio on vesileimatutkimuksen avulla onnistunut tarkentamaan Turun tuomiokapitulin keski- aikaisten kopiokirjojen ajoitusta, ja pystyi näin pohtimaan niiden syntyhistoriaa uudes- ta näkökulmasta. Walta taas on ryhmitellyt Naantalin luostarin asiakirjoja uudestaan eri kirjuriin mukaan. Tällä tavoin hän on pääs- syt miettimään kiinnostavista lähtökohdista asiakirjojen tuottamiseen liittynyttä kulttuuria Naantalissa ja muissa luostarin kanssa kon- taktissa olleissa paikoissa.

Arkeologiset tutkimukset olivat semi- naarissa hyvin edustettuina, mutta niiden- kin kohdalla välttyttiin toistolta, sillä kaik- ki esitelmöitsijät lähestyivät keskiaikaa hyvin erilaisin tavoin. Turun keskiaikaista kaupunkikuvaa tutkinut **Liisa Seppänen** piti seminaarissa esitelmän, joka käsitteli yleisel- lä tasolla arkeologian keskiajantutkimukselle tarjoamia mahdollisuuksia Turkua koskevien esimerkkien kautta. Lapissa runsaasti kenttä-

töitä tehnyt **Petri Halinen** puolestaan kertoi pohjoisten alueiden keskiajan erityispiirteistä. Seminaariin kansainvälistä väriä tuonut **Erki Russow** Tallinnan yliopistosta taas keskittyi esinetutkimuksen osuuteen Viron keskiaikaa tutkittaessa.

Loput arkeologiset esitelmät esittelivät tutkimusmahdollisuuksia spesifimpien aineistojen kautta. Arkeologi ja osteologi **Kati Salo** tarkasteli luiden kautta tavoitettavaa tautihistoriaa, ja pohti kiinnostavasti mahdollisuuksia selvittää tätä kautta keskiajan elinolosuhteita laajemminkin. Tekstiilitutkimukseen erikoistunut arkeologi **Heini Kirjavainen** osoitti esitelmässään, kuinka paljon tuloksia voidaan yksittäisen tekstiilijäänteen pohjalta saada yhdistelemällä arkeologian, historian ja taidehistorian metodeja luonnontieteellisiin analyyseihin. Kirjavaisen tutkimukset ovat antaneet yksittäiselle vaatekappaleelle pitkän ja mielenkiintoisen historian, joka valottaa osaltaan keskiaikaisen Turun tuomiokirkon arkea.

Myös siitepölytutkija **Teija Aleniuksen** esittelemät tutkimukset liittyivät kiinteästi arkeologiaan, sillä Alenius on ollut 2000-luvulla mukana useissa Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen tutkimusprojekteissa. Aleniuksen siitepölyanalyysit Uudeltamaalta ovat olleet tärkeässä osassa kun alueen rautakautista ja keskiaikaista asutushistoriaa aiemmin koskeneita käsityksiä on alettu tarkastella uusista näkökulmista. Alenius mietti esitelmässään kiinnostavasti, voivatko siitepölykäyrissä näkyvät ilmiöt olla osoitus siitä, että aikakauden eurooppalaiset trendit ovat näkyneet aina Uudenmaan rannikolla asti.

Vähemmän perinteisiä keskiajan tutkimisessa hyödynnettyjä aloja edustivat kielitieteilijä **Janne Saarikivi** ja **Jorma Hannikainen** Sibelius-Akatemiasta. Hannikainen on tutkimuksissaan vertaillut uuden ajan alkupuolelta Suomessa ja Tukholman suomalaisessa seurakunnassa säilyneitä nuotti-

käsikirjoituksia, ja pystynyt niiden kautta selvittämään sekä käsikirjoitusten kopioperheitä että erilaisten musiikillisten suuntausten olemassaoloa Itämeren alueella. Saarikivi taas toi esitelmässään kielitieteen metodit keskiajalle pohtiessaan, mitä kieliä Suomessa ja lähialueilla on todellisuudessa puhuttu vielä keskiajalla. Saarikiven tutkimus nosti arkeologiassa perinteisesti esihistorialliselle ajalle yhdistetyt kielitieteelliset kysymykset poikkeuksellisen lähelle nykypäivää.

Seminaarin päätöksenä toimi historioitsija **Jaakko Tahkokallion** puheenvuoro otsikolla *Kokonaiskuva Suomen keskiajasta – utopian äärellä?* Tahkokallio esitti puheenvuorossaan, että vaikkei yhtä, kaiken kattavaa kokonaiskuvaa keskiajasta voitaisikaan luoda, pystytään tutkimuksella luomaan uusia, laajoja kuvia aikakauden eri puolista. Puheessa nousi hyvin esiin, että pelkästään perinteisillä historian metodeilla tähän ei pystytäkään, vaan muiden tieteenalojen – etenkin arkeologian – yhdistäminen tutkimukseen on äärimmäisen tärkeää tulosten saavuttamiseksi.

Tahkokallio kaipasikin uusia, monitieteellisiä projekteja, joihin eri alojen asiantuntijat voisivat tuoda oman panoksensa. Tämä ei toki kuulosta erityisen radikaalilta lähestymistavalta historiallisen ajan arkeologian kannalta, sillä alalla on ollut vuosikaudet tapana lähestyä tutkimusaihetta erilaisten metodien avulla aina yksittäisten opiskelijoiden opinnäytteistä laajempiin tutkimusprojekteihin asti. Oli kuitenkin hienoa kuulla, että myös muilla aloilla poikkitieteellisyyttä kaivataan, sillä tiettyyn alaan erikoistunut asiantuntija voi varmasti tarjota parempia tutkimustuloksia kuin lähteiden ja metodien viidakossa seikkaileva arkeologi yksinään voi saavuttaa.

Vaikka viimeisen session puheenjohtajana toiminut **Tuomas Heikkilä** kaipailikin Tahkokalliolta etukäteen provosointia loppukustelun pohjaksi, vaikuttivat kuulijat kuitenkin

kin jakavan puheessa esitetyt mielipiteet ja ideat. Seuranneessa keskustelussa kaipailtiin uutta, suurta projektia, jossa voitaisiin toteuttaa päivän aikana kehittyneitä ideoita. Tällaiselle projektille vaikuttaisi myös seminaaripäivän perusteella olevan tilausta, joten voimme jäädä mielenkiinnolla odottamaan, mikä on seuraava vaihe keskiajan kokonaiskuvan päivityksessä. ♦

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi

Arkeologia
PL 59
00014 Helsingin yliopisto

LÄHTEET

Suhonen, M. 2012a: Suomen keskiajan kokonaiskuva – tutkijoiden yhteistyönä kaikkien käyttöön. *Glossae* 1/2012. Helsinki. 22.

Suhonen, M. 2012b: Uusi keskiaika – projekti keskiajan kokonaiskuvan hyväksi. *Glossae* 2/2012. Helsinki. 20.

ARKEOLOGIHISTORIA FRÅN FÄLTET

Histories of Archaeological Practices. Reflections on Methods, Strategies and Social Organisation in Past Fieldwork. *The National Historical Museum, Studies* 20. Ed. Ola W. Jensen. Stockholm 2012. ISBN 978-91-89176-47-8. 327 s.

Ett av de senaste tilläggen i europeisk arkeologihistoria utkom ifjol under redaktion av Riksantikvariets mångårige forskare och arkeologihistorieexperten **Ola Jensen**. I elva uppsatser presenterar olika forskare infallsvinklar på arkeologer i fält under olika sekel. Tyngdpunkten ligger på historia och analys av metoder brukade i fält, men antologin ger även en god inblick i och intressanta tillägg till arkeologisk vetenskapshistoria. Idén till boken uppkom på en EAA-kongress i Polen, där dessa ämnen behandlades. Antologin består dels av artiklar baserade på föredragen vid kongressen, men även andra forskares bidrag till temat.

I inledningen till boken presenterar Ola Jensen temat och den teoretiska ramen, som är arkeologihistorisk. Jensen gör en god sammanfattning av de senaste teoretiska tankarna och hans provocerande bildval presenterar även synvinklar på detta, till exempel kring genderhistoria och andra aspekter på arkeologens kropp i förhållande till forskningsobjektet, landskapet, fältet, särskilt då det gäller mätning och mått. Kanske 'spatial turn' övergår till en 'bodily turn' snart även inom en arkeologihistorisk ram?

I nästa artikel presenterar **Dietrich Hakelberg** tidig schelsisk fornforskning under 1500- till 1700-talen. Betydelsefullt i sammanhanget är att notera det Heliga tysk-romerska rikets och den katolska kyrkans behov av s. k. heritagisation på gränsen till det ortodoxa, slaviska Europa. Fornforskarna undersökte särskilt urngravar i detta område och deras metoder kallas också "arkeologiska". Antologin går med andra ord kronologiskt framåt från artiklar som behandlar den äldsta fornforskningen, mot nyare tider.

I nästa artikel beskriver **C. Steven Briggs** hur en standard för arkeologisk fältinvente-

ring (survey) bildas på Brittiska öarna "från Aubrey till Pitt-Rivers". **John Aubrey** var antikvarien som använde sig av triangulering under 1600-talet, men de första publikationerna kring "monument" i Storbritannien härrör sig från 1500-talet. **Pitt-Rivers** blev den första "riksantikvarien", men han hade egentligen en bakgrund i det militära. Detta verkar vara fallet över hela Europa. Ännu under 1800-talet var kontakten till det militära mycket stark, dvs. metoder och modeller för kartografisk analys togs ur militärteknologin. Här kunde man kanske se skillnader i jämförelse med Sverige, där kartografin delvis utnyttjade det militära fältet, men även det statliga intresset för jordbrukets effektivisering påverkade kartläggningen.

I följande artikel presenterar Åsa och Ola Jensen sin forskning kring fältmetodernas roll i skapandet av en professionell arkeologi och återkommer delvis till just detta tema. Jensen & Jensen hänvisar i sin analys till Ludwik Fleck och hans tankar om "tankestil" och "tankekollektiv" i frågan om hur arkeologernas nätverk utformades och hur vissa personer påverkade varandra. Fokus är på 1800-talet, då amatörer (dvs. personer utanför det akademiska) ännu deltog i diskussionen kring arkeologi. De olika infallsvinklarna bland aktörerna påverkade diskussionerna om fältmetoder och dokumentation, där en del blev tongivande medan andra förlorade i auktoritet (H. Hildebrand vs. N. M. Mandelgren). Fram till 1860-talet var arkeologi en gravarnas vetenskap, men småningom började man också gräva ut stenåldersboplatser – tidigare än i t.ex. Finland. Arkeologin närmade sig även naturvetenskaperna i slutet av seklet, vilket påverkade synen på skydd och fältarbete ytterligare.

I de följande artiklarna presenteras intressanta fallstudier från tysk arkeologi under 1800-talet. Det är värt att minnas att området var splittrat till 1870, vilket är intressant

i detta sammanhang. Arkeologin deltog dock strakt i nationsbygget. I **Gisela Eberhardts** artikel behandlas även de etiska och religiösa aspekterna på gravgrävningar, vilka diskuterades i Tyskland redan på 1800-talet. Omkring 1830 hade redan tekniska instruktioner om fältmetoder utarbetats, av en teolog. Trots utformandet av metod, gjordes dock undantag i praktiken, konstaterar Eberhardt. **Susanne Grunwalds** artikel om fornborgsarkeologi på 1800-talet är indelad i tre skeden: i Saxen utforskades de första fornborgarna av en fysiker och tolkningarna diskuterades med militärer. Även geologer beskrev fornborgarna, men tog med sig endast exempel av stenarter etc. I slutet av 1860-talet grundades ett arkeologiskt sällskap och 1870 gjordes även en regelrätt utgrävning i en fornborg. De förutfattade meningarna om fornborgarna påverkade långt deras tolkning och vilka av dem som undersöktes, menar Grunwald. **Frauke Kreienbrinks** artikel behandlar den arkeologiska inventeringen i Württemberg, som gjordes på 1800-talet av E. Paulus d.ä. Arkeologin är långt en fråga om individuella aktörer, vilket även framkommer väl i detta inlägg, som även visar hur fältmetoderna utvecklades: inventeringarna resulterade i översiktskartor, som är fantastiska – de utgjorde byggstenar i Vaterlandskunde (patriotiska studier), som deltog i nationsbygget, eftersom kartorna visade översikter över fornlämningar och även strävade efter att bevara dessa uppgifter för kommande generationer.

Övergången till 1900-talets fältmetoder sker genom **Julia Roberts** artikel om brittiska fältstudier, där identitet är ett viktigt begrepp, dvs. arkeologernas yrkesidentitet. Källor till detta finns i arkiven: arkeologernas dagböcker, brev, som utformades som stöd för minnet, eftersom många ansåg att den "riktiga" dokumentationen gjordes först i form av en rapport. Artikeln väcker med andra ord tankar även om hur synen på fält-

forskningen och arkeologens identitet kommer sig till uttryck även i Norden. Roberts artikel visar väl hur brittisk arkeologi långt var en sysselsättning för män av överklassen – 25 % av fältarkeologerna var rentav dylika amatörer, utan högre examen. Även i fält var världen klassmedveten: högst var arkeologen, lägst gruppen arbetargrävare, som inte ens anges vid namn. Roberts diskuterar även genus. Kvinnorna i fält är även en fascinerande berättelse om hur de småningom kunde få en genuin arkeologisk yrkesidentitet och status, men ändå framhävdes som kvinnor på många vis, t.ex. genom klädesdräkt vid offentliga fotograferingstillfällen. Med andra ord en mycket tankeväckande artikel.

Jarl Nordbladhs artikel om rekonstruktioner och fysiska tolkningar av arkeologi tangerar många teman, däribland vem historien tillhörde, dvs. över- och medelklassen, militären, men även olika folk och nationer. Då museerna grundlades och behovet att visa upp historien ökade på 1800-talet, behövdes även dioramer och modeller av de arkeologiska tolkningarna. Modellerna kunde till och med vara viktiga delar av den arkeologiska rapporteringen, som fallet om modellen till Alvastra pålboplatz illustrerar. Själva modellen är nu historia: en evidens av de föränderliga tolkningarna, en evidens av hur historia ställts ut, med mera.

I **Elisabeth Arwill-Nordbladhs** artikel om **Hanna Rydhs** arkeologiska expedition till Indien på 1950-talet behandlas även koloni-aspekten, eller brytningsskedet mot postkolonial tid. Arkeologi är politik, vilket även manifesterades i nätverket som krävdes för att organisera projektet och även i Rydhs syn på den nybildade staten Indien. De ekonomiska aspekterna på hur ett arkeologiskt projekt genomförs tydliggörs även: utgräv-

ningarna leddes av svenskar assisterade av indier. Rydh är den enda kvinnliga aktören i detta politiskt manliga landskap. Expeditionen hänvisade till kulturpolitik, men ett mål blev ändå inte nått: att få undersöka Mohenjo Daro, detta kunde de indiska auktoriteterna inte godkänna. Trots allt kan Rydhs expedition ses som en dekoloniserande praxis.

Antologins sista artikel är skriven av **Björn Ambrosiani** och är starkt självbiografisk. Dylika artiklar är av enormt värde för självreflektionen inom branschen och för dokumentation av mycket "tyst" kunskap. Ambrosiani skriver om de institutionella "räddningsgrävningar" som i långt beskriver det sena 1900-talets arkeologi i Norden. Ett rikt bildmaterial från utgrävningar flankerar textens fokus på metodfrågor och en ständig utvärdering av ny praxis på fält. Ledde de stora utgrävningarna och nya metoderna till ökad professionalisering eller var en ökad professionalisering orsaken till nya metoder i fält – det är en bra fråga. I varje fall har de senaste decennierna lett till en sorts återgång till en holistisk syn på undersökningen av lämningar – naturvetenskaperna är sida vid sida med datateknik och spadar. Ambrosianis artikel är alltså en god syntes av de stora svenska projekten som Birka etc. i metodväg och därför även en fin avslutning på antologin om fältmetoder från 1600-talet till 2000-talets början. ♦

Eva Ahl-Waris,
eva@evaahl.fi

fil.dr, gästforskare vid Umeå Studies in Science and Technology Umeå universitet vt 2013

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, Henrikin-
katu 2, 20014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu vuonna 2012 on 24 € vuodessa, opiskelijoilta 18 € ja perheiltä 34 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 22 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa: <http://org.utu.fi/muut/skas>

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula
Puh. 050-5233837
janne.harjula@utu.fi

Sihteer:

Maija Helamaa
Puh. 0400-262162
maija.helamaa@utu.fi

Varapuheenjohtaja:

Ulrika Rosendahl
ulrika.rosendahl@helsinki.fi

Rahastonhoitaja:

Janne Haarala
Puh. 050-3288331
jlshaa@utu.fi

Sähköpostia hallitukselle voi lähettää osoitteeseen skas-hallitus@lists.utu.fi

ISSN 1445-0334

DIGIPAINO
PAINOSALAMA OY 2013